

**SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ LAPSEN
LÄHEISVERKOSTOSTA JA LÄHEISVERKOSTOTYÖN
KÄYTÄNNÖISTÄ LASTENSUOJELUN AVOHUOLLOSSA**

KATARIINA TÖRMÄNEN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden
yksikkö

Sosiaalityön pro gradu-tutkielma

Huhtikuu 2016

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

TÖRMÄNEN, KATARIINA: Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä lapsen läheisverkostosta ja läheisverkostotyön käytännöistä lastensuojelun avohuollossa

Pro gradu-tutkielma, 86 sivua, 2 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaajat: Arja Jokinen ja Riitta Laakso

Huhtikuu 2016

Tutkielmassa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä lapsen läheisverkostosta, sen kartoittamisesta ja läheisverkostotyön käytännöistä lastensuojelun avohuollossa. Tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, kuinka sosiaalityöntekijät lastensuojelun avohuollon aikana pyrkivät kartoittamaan ja huomioimaan läheisverkostoa sekä sen mahdollisuuksia, ja siitä kuinka sosiaalityöntekijät ottavat läheisiä mukaan lapsen lastensuojeluasiaan. Uudistettuun sosiaalihuoltolakiin ja lastensuojelulakiin sisältyy viittauksia läheisverkoston kartoittamiseen. Lastensuojelun laatusuosituksessa ja käytännön lastensuojelun sosiaalityössä on pidetty tärkeänä käytäntöjen kehittämistä lapsen läheisverkostojen parempaan huomioimiseen ja lapsen ja perheen läheisverkostojen osallisuuden edistämiseen.

Tutkielman laadullinen aineisto koostuu yhden lastensuojeluyksikön sisällä työskentelevän yhdeksän lastensuojelun sosiaalityöntekijän teemahaastatteluista. Haastatteluja on toteutettu yhteensä viisi, joista kaksi on toteutettu yksilöhaastatteluna ja kolme ryhmähaastatteluna. Aineisto on analysoitu teemoittelemalla sitä tutkimuskysymysten mukaisesti.

Aineiston mukaan läheisverkostoa lastensuojelun avohuollossa kartoitetaan, mutta kartoittamista ei tehdä aina selvittämällä sitä lapselta itseltään. Läheisverkostoa kutsutaan mukaan ja huomioidaan pääsääntöisesti silloin, kun lapsen tilanne on huolestuttava tai vakava. Läheisverkostoa on kuitenkin joissakin tapauksessa huomioitu ja varhaisemmassa vaiheessa. Silloin sillä on voitu saavuttaa esimerkiksi läheisten näkökulman esille tuloa, lapsen väliaikaista asumista läheisen luona tai lapsen etävanhemman ja hänen verkoston vahvempaa osallistumista lapsen arkeen ja huolenpitoon.

Tutkielman keskeisin johtopäätös on se, että käytännön lastensuojelutyössä tarvitaan enemmän sekä lapsen läheissuhteiden kuulemista suoraan lapselta, että läheissuhteiden tarkastelua lapsen hyvinvoinnin kannalta. Tämän lisäksi tarvitaan läheisasioiden työstämistä lastensuojeluprosessien eri vaiheissa ja myös läheisten huomioimista ja mukaan ottamista yhä varhaisemmassa vaiheessa asiakasprosessia. Sosiaalityöntekijältä nämä asiat vaativat jatkuvasti luovaa taitoa tunnistaa lapsen perustavanlaatuisia läheissuhteita ja läheisten tuen mahdollisuuksia sekä rajoituksia.

Avainsanat: Läheisverkosto, lapsen läheissuhteet, lastensuojelun avohuolto, läheisverkostotyö

University of Tampere

School of Social Sciences and Humanities

TÖRMÄNEN, KATARIINA: Social workers perception of a child's social network and the practice of working with the social network in noninstitutionalized child welfare

Master's Thesis, 86 pages, 2 appendix pages.

Social Work

Supervisors: Arja Jokinen and Riitta Laakso

April 2016

This master's thesis examines the social workers perception of a child's social network, surveying that network and the practice of working with social networks in noninstitutionalized child welfare. The objective is to produce information on how during noninstitutionalized child welfare social workers need to survey and observe the social network and its possibilities while also considering the child's close relatives in a child welfare case. The revised social welfare laws and child welfare laws include references to surveying the social network. In the quality recommendations of child welfare and the practice of child welfare in social work it is held important to develop the practices to take the child's social network into better consideration and the promotion of the child's and the family's social network participation.

The quality material used in this thesis is gathered from nine child care social workers' semi-structured interview working in one child care department. There was a total of five interviews, where two were individual interviews and the other three were group interviews. The material has been evaluated by categorizing it based on the study questions.

The material states that the social network is surveyed in the noninstitutionalized child welfare but it is not always defined from the child themselves. The social network is included and considered when the child's case is alarming or severe. In some cases the social network has been considered at an early stage. At this point there is much to gain for example the close relatives' perspective, the child's temporary living with a close relative or the child's non-custodial parent, and the networks stronger participation in the child's daily life and care.

The main conclusion of this study is that in the practice of child welfare work more interviewing about the child's close relationships from the child themselves and examining its influence on the child's wellbeing is required. Additionally relationships need elaboration during the different stages in the child welfare process and also considering and including the relatives as early as possible. This means the social workers constantly need the creative skill to recognize the child's fundamental relationships and possibilities or limitations of the relatives support.

Keywords: Social network, child's close relationships, noninstitutionalized child welfare, working with social network

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 LÄHEISVERKOSTO JA LÄHEISSUHTEET	4
2.1 Yhteiskunnan muutos ja verkostot.....	4
2.2 Läheisverkoston käsite.....	7
2.3 Lapsen läheis- ja perhesuhteet.....	8
3 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO JA LÄHEISVERKOSTOT	11
3.1 Lastensuojelun avohuolto.....	11
3.2 Lainsäädäntö ja läheisverkoston määrittäminen.....	13
3.3 Läheisverkoston kartoittaminen ja huomioiminen käytännöissä.....	17
3.4 Asiakasnäkökulma.....	22
4 LÄHEISVERKOSTOTYÖN KÄYTÄNNÖT	25
4.1 Verkostotyöstä läheisverkostotyöhön.....	25
4.2 Läheisverkostotyön menetelmiä lastensuojelussa.....	27
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA AINEISTO	32
5.1 Tutkimustehtävät ja tutkimuskysymykset.....	32
5.2 Tutkimusaineisto.....	34
5.3 Aineiston analyysimenetelmänä teemoittelu.....	37
5.4 Tutkimusetiikka.....	38
6 TUTKIMUSTULOKSET	41
6.1 Läheisverkoston määrittäminen.....	41
6.2 Läheisverkoston kartoittaminen ja mukaan kutsuminen.....	47
6.3 Läheisverkostotyön käytäntöjä.....	52
6.3.1 Läheisten huomioiminen työskentelyssä	52
6.3.2 Läheisverkostotyö erotilanteissa.....	58
6.3.3 Verkostotyön menetelmien käyttö	61
6.4 Läheisverkostotyön paikantuminen viimesijaiseksi.....	65
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	71
LÄHTEET	78
LIITE 1: Haastattelukysymykset.....	85
LIITE 2: Informointikirje.....	86

1 JOHDANTO

Viime vuosien aikana lastensuojelun nykytila on ollut laajasti puheenaiheena ja kehittämisen kohteena. Sekä lastensuojelun ongelmia ja toimimattomuutta että lastensuojelun hyviä ja toimivia tekijöitä on pyritty selvittämään ja raportoimaan (ks. Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013). Lastensuojelun laadun kehittäminen on myös nähty tarpeelliseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö onkin viime aikoina julkaissut lastensuojelun laatusuosituksen, jonka tavoitteena on ollut tuoda esille lastensuojelun eettisiä periaatteita ja keskeisimpiä tekijöitä laadun kannalta. Läheisverkosto on huomioitu laatusuosituksessa niin, että yhdeksi laadukkaan lastensuojelutyön osa-alueeksi on nostettu lapsen ja hänen läheistensä osallisuuden toteutuminen. Laadun kannalta tärkeänä on pidetty läheisverkoston kartoittamista, sekä sen selvittämistä, millaisia mahdollisuuksia verkostolla on tukea lasta. Tärkeänä on nähty myös se, että lastensuojelussa on määritelty läheisverkoston mahdollisuudet tukea lasta yhteistyössä lapsen, vanhempien ja läheisten kanssa. (Lavikainen & Ruuskanen 2013, 2, 10.)

Läheisverkoston kartoittamiseen ja mukaan ottamiseen ohjaavat uudistettu sosiaalihuoltolaki ja lastensuojelulaki (ks. LsL 417/2007 ja sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Lastensuojelulaki sisältää ohjaamisen lisäksi velvoitteen läheisverkoston kartoittamiseen tilanteissa, joissa harkitaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle (LsL 417/2007, 32§). Läheisverkoston mukaan ottamisen pyrkimyksistä on myös käyty poliittista ja yhteiskunnallista keskustelua, joissa yhtenä näkökulmana ovat olleet taloudelliset intressit (ks. Sipilä & Österbacka 2013). Tämän lisäksi lastensuojelun sosiaalityön kentällä on viime vuosien aikana nähty selkeitä tarpeita kehittää käytäntöjä lapsen läheissuhteiden parempaan tunnistamiseen ja arvostamiseen sekä läheissuhteiden mahdollisuuksien huomioimiseen. Huomionarvoista on myös se, että lastensuojelun erityisosaamiskeskus Pesäpuu ry:n vuosien 2012–2016 aikana toimivan Lähemmäs -projektin tavoitteena on ollut lisätä läheissuhteiden arvostusta ja vahvistaa lasten ja heidän läheistensä osallisuutta lastensuojelussa kehittämällä lastensuojelun käytäntöjä (Pesäpuu ry 2013).

Tämän tutkielman aiheena ovat sosiaalityöntekijöiden käsitykset lapsen läheisverkostosta, sen kartoittamisesta ja läheisverkostotyön käytännöistä lastensuojelun avohuollossa. Tutkielman

tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, kuinka sosiaalityöntekijät lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aikana pyrkivät huomioimaan läheisverkostoa sekä sen mahdollisuuksia, ja siitä, kuinka sosiaalityöntekijät ottavat läheisiä mukaan lapsen lastensuojeluasiiaan. Huomiota kohdennetaan myös niihin lastensuojelutyön reunaehtoihin, jotka vaikuttavat läheisten mukaan ottamiseen ja osallisuuden mahdollisuuksiin lapsen lastensuojeluasiassa.

Kiinnostus tutkielman aiheeseen on herännyt aiheen ajankohtaisuuden lisäksi omista kokemuksistani lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä. Kun ensimmäistä kertaa aloitin lastensuojelutyön parissa, ihmettelin sitä, kuinka harvoin kohtaamieni lasten lastensuojeluasiassa oli mukana muita läheisiä kuin vanhempia. Tästä syntyi tarve syventää ymmärrystä siitä, millä tavoin lastensuojelun avohuollossa lapsen läheisverkostojen kanssa tehtävää työtä olisi mahdollista toteuttaa asiakasystävällisesti ja lapsikeskeisesti. Parhaimmillaan läheissuhteet voivat olla lapsen kasvua ja kehitystä tukeva voimavara. Lastensuojelun avohuollossa kohdataan myös tilanteita, jolloin lapsen läheissuhteita voi lastensuojelussa tehtävien toimenpiteiden vuoksi katketa. Tämä on herättänyt kiinnostukseni kehittää lastensuojelutyön käytäntöjä siten, että lapselle turvalliset läheissuhteet tunnistettaisiin, ja että niitä tuettaisiin ja niiden mahdollisuudet työskentelyssä huomioitaisiin. Itseasiassa asiakkaan sosiaalisen verkoston ja sieltä saatavilla olevan tuen kartoittaminen kuuluu olennaisena osana sosiaalityöntekijän työnkuvaan (ks. Kirke 2009).

Tutkielman aihepiiristä löytyy varsin vähän aikaisempaa tutkimusta. Suomessa Tarja Heino on tutkimuksessaan sivunnut sitä, kuinka usein läheiset ovat mukana lapsen lastensuojeluasiassa (Heino 2007). Aiheesta on tehty myös jonkin verran pro gradu -tutkielmia. Tutkielmat ovat käsitelleet läheisverkoston kartoittamista huostaanoton yhteydessä tai lapsen sijoittamista läheisverkostoon. Jonkin verran on laadittu myös ammattikorkeakoulujen opinnäytteitä, jotka sivuavat aihetta eri näkökulmista. Aihetta on tutkittu lähinnä menetelmien, kuten läheisneuvonpidon ja verkostodialogien kautta. Lisäksi on tutkittu läheissijoituksia. Heino (2007, 70) onkin todennut, että lastensuojelutyön yhtenä haasteena on kehittää sellaisia työtapoja, joissa yhdessä lapsen kanssa kartoitetaan hänelle merkitykselliset läheiset sekä vahvistetaan ja ylläpidetään näitä lasta tukevia ja kannattelevia ihmissuhteita.

Sosiaalityöntekijöiden käsitykset on valittu tutkielman näkökulmaksi siitä syystä, että sosiaalityöntekijät ovat lastensuojelussa ratkaisevassa asemassa toteuttamassa lapsen läheisverkoston kartoittamista ja läheisverkoston kanssa tehtävää työtä. Heidän kauttaan lapsen läheisverkostojen kanssa tehtävä työ viimekädessä joko toteutuu tai jää toteutumatta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lisäksi arvokasta käytännön tietoa siitä, kuinka lastensuojelun avohuollossa tehtävää lastensuojelutyötä on mahdollista toteuttaa, ja siitä, millaiset reunaehdot työtä säätelevät.

Tutkielman taustateoriaosuus aloitetaan tarkastelemalla yhteiskunnallisesta ja poliittisesta näkökulmasta sitä, millaisia mahdollisuuksia lapsiperheillä on tukeutua läheisiltä saatavaan tukeen, ja sitä, mitä odotuksia yhteiskunta läheisten tuelle ja yhteisöllisyydelle asettaa. Luvun tavoitteena on myös määritellä läheisverkoston käsite ja antaa lukijalle kuva siitä, millaisia ovat lapsen läheis- ja perhesuhteet aikaisempien tutkimusten valossa. Kolmannessa luvussa määritellään, mitä lastensuojelun avohuollolla yleisesti tarkoitetaan, sekä liitetään lastensuojelun avohuollon tarkasteluun läheisverkostojen käsite. Lastensuojelun avohuollon näkökulmasta läheisverkostojen tarkastellaan lainsäädännön, käytännön työn ja asiakasnäkökulman kautta. Neljännessä luvussa paneudutaan menetelmällisyyteen lastensuojelutyössä. Luvun aluksi määritellään läheisverkostotyö käsitteenä, minkä jälkeen tarkastellaan lastensuojelutyötä menetelmällisyyden ja keskeisten verkostotyön menetelmien kautta.

Taustateoriaosuuden jälkeen tutkielman viidennessä luvussa esitellään tutkielman toteuttamiseen liittyviä taustoja. Tutkimuskysymyksen eri osa-alueita on yhteensä kolme, ja niihin pyritään kuudennessa luvussa aineistoanalyysin kautta vastaamaan. Vastauksia haetaan siihen, miten läheisverkosto määrittyy sosiaalityöntekijöiden puheissa. Esille tuodaan se, millaisia käytäntöjä lastensuojelun avohuollossa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä on läheisverkoston kartoittamiseen ja läheisverkostojen kanssa toimimiseen. Tämän lisäksi tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä läheisten mukaan ottamisesta lastensuojelun avohuollossa. Lopuksi johtopäätökset -luvussa kootaan yhteen tutkielman kannalta keskeisimpiä tuloksia ja pohditaan tutkielman teon rajoituksia sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 LÄHEISVERKOSTO JA LÄHEISSUHTEET

Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan muutoksia ja niiden vaikutuksia lapsiperheiden verkostoihin. Lisäksi käsitellään lapsiperheiden mahdollisuuksia tukeutua läheisiin suomalaisessa yhteiskunnassa sekä sitä kulttuurista ja yhteiskuntapoliittista kenttää, missä yhteisöllisyydestä on haettu ratkaisuja sosiaalisiin ongelmiin. Läheisverkoston käsite on yksi tutkielman keskeisimmistä käsitteistä ja siksi on tärkeää avata, mitä käsite pitää sisällään. Tutkimuksen kannalta juuri lapsen läheissuhteiden ymmärtäminen on merkityksellistä, sillä lapsen kokemukset ja tieto omasta elämästään ovat lastensuojelutyön kannalta olennaisia. Lapsi on lastensuojelun ensisijainen asiakas.

2.1 Yhteiskunnan muutos ja verkostot

Ihmisten muuttaminen sekä kaupungistumisen tuoma muutos asuin olosuhteisiin heikentävät tukiverkostoja ja esimerkiksi isovanhempien mahdollisuutta olla läsnä lastenlastensa arjessa. Muuttaminen heikentää kiinteiden naapuriyhteisöjen muodostumista ja vähentää suvun merkitystä lapsiperheiden tukena. (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 26.)

Läheisverkoston mahdollisuudet tunnustavassa ajattelutavassa palataan Tarja Heinon (2006, 201) mukaan ikään kuin ”ajassa taaksepäin” aikaan ennen modernia ydinperhelapsuutta, jolloin erilaiset lapsen arjessa mukana olevat ihmiset ottavat vastuuta lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta. (Emt.) Ajassa taaksepäin palaaminen ei kaikeksi ole mahdollista, mutta myös nykyään yhteiskunnallista keskustelua yhteisöllisyydestä ja siihen kaipuusta on ollut esillä. Yhteisöllisyyttä on jopa esitetty lääkkeeksi moneen ongelmaan. Vaarana on, että yhteisöstä etsitään halpaa korviketta palveluille, jotka maksavat. (Eräsaari 2009, 86–87.) Yhteisöjen on toivottu moderneissa länsimaalaisissa yhteiskunnissa tarjoavan yksilöille tukea ja ratkaisevan ongelmia. Yhteisöllisyys ei kuitenkaan ole irrallaan ympäröivästä yhteiskunnasta eli siitä, mitä edellytyksiä, vaatimuksia ja mahdollisuuksia yhteiskunta yksilöille tarjoaa. Mikäli yhteisöjen avulla pyritään saavuttamaan myönteistä kehitystä, yhteisöt eivät voi olla mitä tahansa yhteisöjä vaan niiden tulee aidosti olla ihmistä tukevia. Yhteisöissä tapahtuu

myös sosiaalista syrjäyttämistä, jolloin ne eivät ole yksilöä tukevia. (Sipilä & Österbacka 2013, 25; Kostamo-Pääkkö ym. 2015, 7.)

Kaisa Ketokivi (2012) toteaa ettei edes kattava läheisverkosto välttämättä riitä perustavan laatuiseksi turvaverkoksi yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassamme. Kulttuurilla on vaikutusta siihen, miten kohtaamme toisen ihmisen vaikeassa tilanteessa. Yksilöajattelua korostavassa kulttuurissa jokainen voi järkeillä keskittyvänsä omiin huoliin ja jättää toiset selviytymään omista murheistaan. Sosiaalisten ongelmien kasvua on Jorma Sipilän ja Eva Österbackan (Mt., 25) mukaan selitetty yhteiskunnallisilla muutoksilla, kuten kaupungistumisella ja individualismin nousulla. Nämä tekijät ohentavat ihmisten välistä yhteisöllisyyttä, kaventavat ihmisten toisilleen antamaa sosiaalista tukea ja toisten kontrollointia. Nämä tekijät lisäävät ihmisten välinpitämättömyyttä toisiaan kohtaan. Vaikka yhteisöllisyys on voinut murentua, Anneli Pohjolan (2015, 15, 17, 29) mukaan ihminen on pohjimmiltaan sosiaalinen ja muiden seuraan hakeutuva olento. Yhteisöllisyys rakentuu merkityksellisille suhteille ja ihmisten toistensa kanssa luomille siteille. Yhteiskunnassamme annetaan perheelle vahva rooli toisista huolehtimisessa ja painotetaan kansalaisyhteiskuntaa ja vapaaehtoisuuteen perustuvaa auttamista.

Maritta Törrönen (2012, 155–158) on tarkastellut lapsiperheiden elämää ja koettua arkista hyvinvointia vanhempien näkökulmasta. Hänen haastattelemistaan perheistä kaksi kolmasosaa koki vuorovaikutuksen omaan läheisverkostoonsa luottamukselliseksi, kun taas runsas kolmannes ei juuri lainkaan kokenut luottamuksellisia ihmissuhteita elämässään. Niiden haastateltavien tilanteisiin, jotka eivät kokeneet läheissuhteitaan luottamukselliseksi yhdistyi myös muita hyvinvoinnin vajeita. Heidän elämässään kasaantui samanaikaisesti ihmissuhde-, terveys- ja jaksamisongelmia sekä taloudellisia että työllistymisen vaikeuksia. Haastateltavien puheissa ilmeni varovaisuutta ihmissuhteissa, sosiaalista eristäytyneisyyttä, yksinäisyyttä ja elämän vaihtoehtottomuutta. Heille avun pyytäminen sukulaisilta oli vaikeaa ja heidän puheessaan korostui pyrkimys omillaan pärjäämiseen. Juuri näillä haastateltavilla oli sosiaali- ja terveystoimen asiakkuuskokemuksia, jotka olivat tavanomaisimmin lastensuojelun, pitkäaikaissairausten hoidon tai toimeentulotuen asiakkuuksia.

Lastensuojelun asiakkaila voi olla taustallaan ihmissuhdevaikeuksia ja niukkoja tukiverkostoja. Brian McGrathin ym. (2012, 239) mukaan ihmiset kääntyvätkin usein virallisen avun puoleen silloin, kun tukiverkostot ovat niukkoja tai tarvittavaa tukea ei ole

saatavissa läheisverkostolta. (Emt.) Tämä herättää kysymyksen niiden asiakkaiden asemasta, joilla ei ole läheisverkostoa johon tukeutua. Onko viranomaisavulla mahdollista paikkaa aukkoa, jonka läheisten avun puuttuminen jättää perheiden elämään ja auttaa asiakasta rakentamaan ja korjaamaan ihmissuhteitaan.

Sosiaali- ja perhepolitiikan tasolla on käyty keskustelua lastensuojelutoimenpiteiden suurista kustannuksista yhteiskunnalle. On muun muassa esitetty vaikuttavuutta, kustannustehokkuutta, peruspalveluiden parantamisia ja haluttu panostaa lastensuojelun avohuoltoon, jotta kalliilta huostaanotoilta välttyttäisiin. Tässä keskustelussa läheisten mukaan ottaminen paikantuu resurssien säästämiseen nojaamalla kalliiden huostaanottojen sijaan lastensuojelun asiakkaiden omaisiin. Keskustelussa todetaan, että ”läheisten mukaan ottaminen maksaa vähän, mutta voi auttaa paljon.” Läheisten mukaan ottoa perustellaan taloudellisten näkökulmien lisäksi sukulaissijoituksista saaduilla hyvillä kokemuksilla ja sellaisen näkökulman hakemisen tarkeytenä, joka ei synny julkisesta järjestelmästä ja ammattilaisten toiminnasta. (Sipilä & Österbacka Mt., 67.)

Vaarana läheisten mukaan ottamiseen liittyvässä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja siihen liittyvässä poliittisissa päätöksen teossa on, että läheisten mukaan ottamisessa tavoitteena on säästöjen hakeminen eikä asiakkaan saaman palvelun laatu ja asiakkaan yksilölliset tarpeet. Helena Nyyman ja Katri Maahi (2008, 81–82) toteavatkin ettei sosiaalityötä tehdä siten, että vastuu lastensuojelun asiakasperheen tukemisesta heitetään yksinomaan läheisten vastuulle. Tämän kieltävät sosiaalityön ammattieettiset periaatteet. Sosiaalityön tarkoituksena on taata lapselle ja perheelle sellaiset tukitoimet, joita läheisverkosto ei voi tarjota ja myös tarvittaessa tuettava perhettä ja läheisiä, niissä tehtävissä, joita verkoston on mahdollista asiakkaan tilanteen parantumisen kannalta toteuttaa.

2.2 Läheisverkoston käsite

Läheis-käsite viittaa läheissuhteisiin, joita voi olla elämänvarrella monenlaisia. Se ei viittaa ainoastaan perheeseen ja sukulaisiin vaan koskee näiden lisäksi kaikkia henkilölle läheisiä ja merkityksellisiä ihmisiä (Heino ym. 2005, 283). Läheisverkoston käsite laajentaa yksilön ihmissuhteiden tarkastelua perheen sisäisistä suhteista myös sen ulkopuolisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Erik Arnkilin (2004, 214–218) mukaan verkosto-käsitteen avulla on mahdollista kuvata ihmisen yhteyksiä toisiin ihmisiin. Verkosto käsite ohjaa tarkastelemaan juuri niitä ihmissuhteita, joita henkilöt itse määrittelevät elämänsä kannalta keskeisiksi ja keitä he pitävät tärkeinä voimavaroinaan. (Emt.) Lastensuojelun laatusuositus määrittää läheisverkoston koostuvan kaikista niistä ihmisistä, jotka ovat jo aktiivisesti mukana tukemassa lasta. Nämä ihmiset ovat mukana lapsen hoidossa, huolenpidossa ja kasvussa tai ovat henkilöitä, joilla olisi edellä mainittuun mahdollisuus (Lavikainen & Puustinen-Korhonen & Ruuskanen 2014, 38).

Läheisverkostolla sosiaalityössä Marianne Nylund (2004, 185, 187, 194) tarkoittaa perheen lisäksi suvun, ystävien ja naapurien muodostamia arjen verkostoja. Ne ovat ihmissuhteita, jotka perustuvat joko yhteiseen historiaan tai yhteisiin intresseihin. Perhe- ja sukulaissuhteissa on ominaista verkoston sisäiset tunnesuhteet ja yhteisen historian tunteminen, jotka eivät näyttäydy verkoston ulkopuolisille samalla tavalla. Ystävä- ja naapuriverkostot puolestaan pohjautuvat yhteisiin intresseihin ja/tai asuinalueeseen.

Vielä läheisverkoston käsitettä laajemmin yksilön ihmissuhteiden kokonaisuutta voidaan tarkastella käsitteen sosiaalinen verkosto kautta. Sosiaalisen verkoston käsite liitetään sosiaalityön tutkimuksessa arjen läheisverkostoihin ja erilaisiin vertaistuen verkostoihin. Yksilön sosiaaliseen verkostoon voi perheen, suvun, ystävien ja naapureiden ohella kuulua kontakteja esimerkiksi erilaisista harrastuksiin ja elämäntapaan kuuluvista yhteisöistä tai internetin keskustelupalstoilta. Vertaisverkostot liittyvät yksilön elämänkaareissa samankaltaisiin elämäntilanteisiin muiden kanssa. Tällöin tarkoitetaan esimerkiksi lapsuuteen ja nuoruuteen liittyviä vertaisryhmiä. Sosiaaliset verkostot voidaan nähdä yksilön voimavarana ja vastavuoroisen sosiaalisen tuen lähteinä. (Emt., 187, 190, 196.)

Jaakko Seikkula (1994, 21–24) on jakanut yksilön ihmissuhteiden kokonaisuuden neljään osaan, jota hän kutsuu sosiaalisiksi verkostoksi. Nämä sosiaalisen verkoston osat ovat perhe, sukulaiset, työn tai koulun kautta syntyneet ihmissuhteet ja muut ihmissuhteet. Muita ihmissuhteita ovat esimerkiksi ystävät, naapurit, tuttava- tai vertaissuhteet ja ammattiauttajat. Deirdre Kirke (2009, 136) tuo esille, että sosiaalityöntekijät tarkastelevat sosiaalisia verkostoja sosiaalisen tuen saamisen näkökulmasta. Asiakkaan sosiaalinen verkosto jakautuu näin sekä yksilön epäviralliseen läheisverkostoon että viralliseen asiakkaan asiassa mukana olevaan viranomaisomaisverkostoon. Tukea voi olla saatavilla molemmista verkostoista. Sosiaalisen verkoston käsite kuvaa yksilön tärkeiksi määrittämien ihmissuhteiden kokonaisuutta (Seikkula Mt., 16). Lastensuojelun avohuollon työskentelyssä viranomaisverkoston kanssa tehtävä työ on tavanomaista ja huomattavasti yleisempää kuin läheisverkostojen kanssa tehtävä työ (ks. esim. Heino 2007, 4).

2.3 Lapsen läheis- ja perhesuhteet

Lasten perhesuhteiden määrittymisessä voivat yhdistyä eri tavoin perhesuhteiden juridiset, sosiaaliset ja psykologiset ulottuvuudet. Juridisesti tarkasteltuna lapsen perheeksi määrittyy vanhempi tai vanhemmat, joille vanhemmuus ja lapsen huoltajuus on oikeusteitse määrätty. Yksistään juridisen perhesuhteiden ymmärtämisen tapa on hyvin kapealainen. Siksi onkin tiedostettava, että lasten perhesuhteisiin liittyy juridisen ulottuvuuden lisäksi myös sekä sosiaalinen että psykologinen ulottuvuus. Sosiaalisesti tarkasteltuna lapselle keskeiseksi vanhemmaksi määrittyy vanhempi, joka huolehtii arjen sujuvuudesta. Kun mukaan liitetään psykologinen ulottuvuus, perhesuhdetta määrittää olennaisesti tunteet eli lapselle perheen muodostavat ne henkilöt, jotka hän itse tunnetasolla kokee perheeseensä kuuluvaksi. (Ritala-Koskinen 2001, 54–56.)

Tarja Heinon tutkimustulosten perusteella erityisen tärkeänä läheissuhteina lapsen arjessa korostuu sisarusuhteet, mikäli niitä lapsella on. Sisarusuhteille on ominaista tuen antaminen toiselle. (Heino 2007, 45.) Tämän lisäksi sisarusuhteisiin kuuluu vahvasti toisesta

huolenpitäminen ja välittäminen, mutta myös ristiriitaisuudet ja konfliktit (O'Connor & Haynes & Kane 2004, 367).

Lapsi voi kokea läheisyyteen ja perheen jäsenikseen myös muut kuin ydinperheen jäsenet tai lähisukulaiset. Susanna Helavirran (2006, 217) mukaan lasten hyvinvoinnin tarkastelu pelkästään vanhemmuuden ja kodin kautta on suppeaa. Lasten hyvinvoinnista ja hyvästä elämästä piirtyy kokonaisvaltaisempi kuva, kun sen tarkastelua laajennetaan kodin ja lasten ja vanhempien suhteiden ulkopuolelle. Lapsille sisarus-, vertais-, sukulais- ja ammattilaissuhteet voivat olla hyvinvointia lisääviä tai sitä uhkaavia. Lapset eivät myöskään jäsennä sosiaalisia suhteita pelkästään ihmissuhteiden kautta, vaan heille lemmikkieläimet ovat merkityksellisiä hyvinvoinnin lähteitä.

Samankaltaisiin tutkimustuloksiin ovat päätyneet lasten perhesuhteiden kokemuksia ja käsityksiä tutkineet Kimmo Jokinen kumppaneineen (2013, 189–190). He toteavat, että lapset ymmärtävät perhesuhteet aikuisia laajemmin. Heidän tutkimukseensa osallistuneet lapset liittivät perheenjäsenikseen muitakin kuin biologisia vanhempiaan ja sukulaisiaan. Lapset piirsivät verkostokartan läheisistään, joista ilmeni keitä lapset kokivat itselleen merkityksellisiksi läheisiksi ja oman perheensä jäseniksi. Läheisimpinä lapset usein pitivät äitiä, isää ja sisarusia ja toisinaan myös isovanhempiaan ja lemmikkejään. Lisäksi sisarusten puoliset ja sisarusten lapset tai sijaisäiti ja -isä olivat tärkeitä. Jotkut lapset mielsivät isovanhempiaan, tätejään tai lemmikkejään perheensä jäseniksi. Kun lasten perhekäsityksiä verrattiin aikuisen määritelmään lapselle tärkeistä ihmissuhteista, selvisi, että lasten perhekäsitykset olivat aikuisten käsityksiä laajempia ja joustavampia. Tutkimukseen osallistui iso joukko erilaisista taustoista tulevia lapsia ja kävi ilmi, että kaikilla tutkimukseen osallistuneilla lapsilla oli elämässään tärkeitä ja läheisiä aikuisia ja muita merkityksellisiä suvunjäseniä sekä ystäviä.

Vanhempien eron kokeneet lapset kertoivat haastatteluissa, että etävanhempi ja muualla asuvat sisarukset kuuluvat edelleen omaan perheeseen. Lapset kokivat heidät läheiseksi, vaikka he eivät olleet läheisiä fyysisesti miellettyinä asuessaan muualla. Lapset saattoivat sisällyttää perheeseensä myös ei-biologisia perheenjäseniä kuten uusvanhempia, uussisaruksia ja uussisarusten lapsia. (Emt., 189–190.)

Lapsille merkitykselliset ihmissuhteet eivät aina jäsenny perheen tai vanhemmuuden kautta (Jokinen ym. Mt.; Ritala-Koskinen Mt., 207). Lapsilla voi olla hyviä ja heidän kasvua ja kehitystään tukevia suhteita aikuisten kanssa, jotka ovat heidän elämässään mukana. Jennifer Masonin ja Becky Tipperin (2008, 454–455) mukaan lapsille läheisyys ja jopa kokemus siitä, että aikuinen kuuluu hänen perheeseensä, syntyy aikuisen kanssa, josta lapsi pitää. Lapsen ja aikuisen välinen hyvä, turvallinen ja vastavuoroinen vuorovaikutussuhde on lapsille kokemuksen tasolla varsinaista biologista sukulaisuutta tärkeämpää. Keskeiseksi nousee suhteen pysyvyys ja jatkuvuus sekä suhteen laatu. Hyvä aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde voi sisältää esimerkiksi leikkiä ja muuta luovuuden käyttämistä sekä huolenpitoa toisesta puolin ja toisin. Yksikin lapsen rinnalla kulkeva merkittävä aikuinen, johon lapsi voi turvautua ja luottaa tukee lapsen selviytymistä (Heino & Arnkil 2015, 197).

Ystävyysuhteilla on lasten ja nuorten hyvinvoinnin kannalta merkittävä vaikutus. Ystävien kanssa jaetaan kokemuksia ja omaksutaan yhdessä erilaisia tietoja ja taitoja. Lapsen tai nuoren ystävyysuhteet voivat olla hänen kehitystään tukevia, mutta toisaalta sellaisia, jotka eivät edistä hyvinvointia. Hyvät ja kannattelevat ystävyysuhteet ovat läheisiä ja myönteisiä kokemuksia antavia. Ne ovat myös tasa-arvoisia ja sellaisia, joissa ei esiinny vihamielisyyttä ja vallankäyttöä. (Salmivalli 2005, 15, 40.) Hyvissä ystävyysuhteissa on vastavuoroisuutta ja toisen näkökulmien huomioimista. Niihin sisältyy yhdessäoloa, toisesta välittämistä, huolenpitoa, auttamista, lohduttamista ja läheisyyttä. (Laine 2005, 145–146.)

Virtuaalisen todellisuuden läsnäolo synnyttää uudenlaisia sosiaalisia suhteita lasten ja nuorten elämässä. Lapsi voi pitää yhteyttä läheisiinsä esimerkiksi muualla asuvaan vanhempaan virtuaalisesti silloin, kun ei ole tämän kanssa kasvokkain tekemisissä. Lapsilla ja nuorilla voi olla pelkästään virtuaalisesti toteutuvia läheissuhteita. Nämä ovat tavallisesti vertaissuhteita oman sukupolven jäsenten kanssa. Tietotekniikka luo mahdollisuuden sellaisiin perhe- ja läheissuhteisiin, jotka eivät perustu kasvokkaiseen vuorovaikutukseen ja välittömän arjen jakamiseen. (Forsberg & Pösö 2001, 198, 200.) Nuorten yhteydenpito kavereihin nettiyhteyden välityksellä onkin nykyään jo puhelinyhteyttä yleisempää (Myllyniemi & Berg 2013, 24).

3 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO JA LÄHEISVERKOSTOT

Seuraavassa alaluvussa määritellään sitä, mitä lastensuojelun avohuollolla yleisesti tarkoitetaan. Lastensuojelun avohuoltoa tarkastellaan pääosin lainsäädännön kautta. Sama lainsäädännön ja normatiivisen tarkastelun näkökulma jatkuu tarkasteltaessa lastensuojelun avohuollon kontekstissa läheisverkoston huomioimista ja määrittymistä. Lisäksi tarkastellaan läheisverkoston huomioimista lastensuojelun käytäntöjen ja asiakasnäkökulman kautta.

3.1 Lastensuojelun avohuolto

Lastensuojelun kuten muidenkin lapsen ja perheen kanssa työskentelevien viranomaisten on tuettava vanhempia ja muita huoltajia heidän kasvatustehtävässään. Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja tasapainoisen kehityksen turvaamisesta on lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla. (LSL 417/2007, 2§.) Tarja Heino (2008, 17–18) määrittelee lastensuojelua muun muassa kokonaisvaltaiseksi työksi, joka perustuu ihmisten kohtaamisiin ja liittyy monenlaisten palveluiden järjestämiseen. Se liittyy sekä perus- että erityispalveluiden järjestämiseen ja yhteistyöhön eri toimijoiden välillä. Lastensuojelun avohuollon sisältö määritellään lastensuojelulaissa, joka samalla velvoittaa kuntaa lastensuojelun järjestämiseen (Heino 2009, 104).

Lastensuojelulain mukaan lastensuojelussa tulee ensisijaisesti valita tukitoimien ja toimenpiteiden vaihtoehdoista se, joka puuttuu asiakkaan itsemääräämisoikeuteen mahdollisimman vähän. Lapsen ja hänen perheensä ensisijainen tukeminen tapahtuu kotona erilaisin avohuollon tukitoimin. Avohuollon tukitoimet perustuvat vapaaehtoisuuteen, joten ne edellyttävät sekä vanhempien että 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumusta ja kuulemistä. (Taskinen 2010, 27, 69.) Jokaisen asiakkaan kohdalla tulisi käyttää juuri hänen tilanteeseensa sopivinta tukimuotoa tai tukimuotojen kokonaisuutta (Sinko & Muuronen 2013, 27).

Lastensuojelun asiakkuus voi tulla vireille lastensuojeluilmoituksella, muulla yhteydenotolla tai lapsen tai vanhemman itse hakiessa apua lastensuojelusta. Jos lapsen tilanne on kiireellinen ja vaatii välitöntä puuttumista, tulee lapsen tilanne turvata nopeasti lastensuojelutoimenpiteillä. (Taskinen Mt., 56–63.) Lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen

sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä aloittaa palvelutarpeen arvioinnin, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Sosiaalityöntekijä arvioi myös sitä tarvitseeko palvelutarpeen yhteydessä selvittää lapsen lastensuojelun tarvetta. (Pikassos 2015, 2–4.)

Uuden sosiaalihuoltolain tavoitteena on ollut siirtää osa lastensuojelun avohuollon tukitoimista sosiaalihuoltolain mukaisiksi palveluiksi. Lainsäädännöllä on haluttu vahvistaa asiakaskeskeisyyttä antamalla asiakkaalle oikeus saada niitä palveluja, joilla turvataan välttämätön huolenpito ja toimeentulo sekä lapsen terveys ja kehitys. Lisäksi on haluttu, että tukea olisi saatavilla perheille aikaisempaa matalammalla kynnyksellä ja oikea-aikaisemmin ilman lastensuojelun asiakkuutta. (HE 164/2014.) Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelun asiakkuus alkaa silloin, kun sosiaalityöntekijä palvelutarpeen arvioinnin perusteella on todennut lastensuojelun tarpeen. Silloin on arvioitu, että lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat lapsen terveyttä tai kehitystä, taikka lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään ja lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia. (LsL 417/2007, 27§.)

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on velvollisuus ryhtyä lastensuojelun avohuollon tukitoimiin viipymättä, mikäli kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai, mikäli lapsi itse omalla toiminnallaan vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Lastensuojelulain mukaan ”avohuollon tukitoimien tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskyyä ja -mahdollisuuksia.” (LsL 417/2007, 34§.) Lastensuojelun avohuolto on suunnitelmallista sosiaalityötä ja perustuu asiakkaan kanssa yhteistyössä laadittuun asiakassuunnitelmaan, joka on tehtävä lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle (LsL 417/2007, 30§). Asiakassuunnitelmaan tulee kirjata myös se kuinka usein ja millä tavoin sosiaalityöntekijä tapaa lasta (Lastensuojelun käsikirja, 2016).

Lastensuojelun palvelujärjestelmä on erilainen eri kunnissa ja alueilla. Avohuollon kohdalla se tarkoittaa sitä, että lasten, nuorten ja perheiden palvelujen tarve, saatavuus ja sisällöt vaihtelevat alueittain ja kunnittain. (Heino 2008, 18.) Taskisen (Mt., 71–72.) mukaan avohuollon tukitoimien kirjo on laaja. Järjestettävät tukitoimet vaihtelevat sekä lapsen ja hänen perheensä tarpeiden mukaan että sen mukaan millaiset resurssit asuinkunnassa on palveluja järjestää (Sinko & Muuronen Mt., 27).

Avohuollon tukitoimet ovat ensisijaisia sijaishuoltoon nähden ja niitä on käytettävä, jollei lapsen etu muuta vaadi (LsL 417/2007, 4§). Lapsi voidaan kuitenkin sijoittaa myös avohuollon tukitoimena, joka perustuu 12 vuotta täyttäneen lapsen ja hänen huoltajansa suostumukseen. Avohuollon sijoituksen aikana lapsen huolto ja päättäntävalta lapsen asioista säilyy kokonaan hänen huoltajillaan. Avohuollon sijoitus on kestoaltaan lyhyt ja tähtää lapsen palaamiseen kotiin sekä perheen kuntoutumiseen. Ensisijaista on sijoittaa lapsi avohuollon tukitoimena yhdessä vanhempansa, huoltajansa tai muun hänen kasvatuksestaan vastaavan henkilön kanssa. Huhtikuussa vuonna 2015 lastensuojelulakia on muutettu siten, että siitä lukien on ollut mahdollista tehdä avohuollon sijoitus kiireellisesti myös silloin, kun huostaanoton edellytykset täyttyvät. Tämä tarkoittaa sitä, että lapselle voidaan järjestää kiireellinen avohuollon sijoitus kiireellisen sijoituksen sijasta. Asiakassuunnitelmassa määritellään avohuollon sijoituksen kesto, tavoitteet ja ajankohta, jolloin sijoituksen tavoitteiden toteutumista arvioidaan. (Lastensuojelun käsikirja 2016a.)

Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät ovat olleet jatkuvassa kasvussa (Heino 2009, 85). Avohuollon asiakkuus koskettaa yhä useampaa perhettä Suomessa. Vuonna 2014 avohuollon asiakkaana oli 90 269 lasta ja nuorta (THL 2014.) Kasvaneiden asiakasmäärien taustalla on useita eri syitä, joista yksi on se, että lasten pahoinvointia on raportoitu entistä enemmän (Heino Mt., 86). Avohuoltoa on myös useiden vuosien ajan pyritty poliittisen päätöksenteon keinoin laajentamaan, jotta yhteiskunnassa välttyttäisiin kustannuksiltaan kalliiksi tulevilta huostaanotoilta ja sijaishuollolta (Sipilä & Österbacka 2013, 23).

3.2 Lainsäädäntö ja läheisverkoston määrittäminen

Lastensuojelulailla on vahvasti lastensuojelun käytännön toimintaa velvoittava ja ohjaava vaikutus (Nousiainen, Paasivirta & Turunen 2011, 19). Voimassaolevassa lainsäädännössä tunnustetaan läheisverkoston mahdollisuuksia ja ohjataan sen kartoittamiseen. Lastensuojelun keskeiset periaatteet on kirjattu lastensuojelulakiin (417/2007, 4 §). Kaikkea lastensuojelutyötä ohjaa Lastensuojelulain 4 §:n mukaan lapsen edun periaate, joka jakautuu seitsemään eri osa-alueeseen. Lapsen etua arvioitaessa lapsen edun yksi osa-alue on huomion kiinnittäminen siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut onnistuvat turvaamaan

lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. Lapsen etu pohjautuu perimältään ihmisoikeuksiin, ja edun periaatteena on pyrkimys löytää lapsen ja perheen tilanteeseen nähden paras mahdollinen ratkaisu (ks. Taskinen 2010, 23).

Lastensuojelulaki (417/2007) pitää sisällään viittauksia läheisten roolin selvittämiseen lastensuojelun asiakkaan elämässä. Jo ennen uuden sosiaalihuoltolain voimaan astumista huomioitiin lastensuojelulaissa läheisverkoston kartoittamisen tarve lastensuojelun tarvetta selvitettäessä. Lastensuojelun tarpeen selvitykseen liittyen säädettiin, että sosiaalityöntekijä voi olla jo lastensuojelun tarpeen selvityksen aikana tarvittaessa yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin. (Emt.) Uudistetussa sosiaalihuoltolaissa säädetään nykyisin niin, että palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä on tehty mahdolliseksi asiakkaan läheisverkoston kartoittaminen ja sen selvittäminen, kuinka läheiset osallistuvat asiakkaan tukemiseen. Läheiseen voidaan lain mukaan ottaa yhteyttä joko asiakkaan suostumuksella tai ilman suostumusta, mikäli tietoa tarvitaan lapsen edun vuoksi. (Sosiaalihuoltolaki soveltamisopas 2015, 78.)

Lastensuojelutyössä läheisiä voidaan lainsäädännön mukaan kuulla ja huomioida asiakassuunnitelmaa (LSL 417/2007, 30§) laadittaessa ja järjestettäessä neuvotteluja asiakkaan asiassa (Emt., 31§). Asiakassuunnitelma tulisi laatia yhteistyössä lapsen huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, lapselle läheisen henkilön sekä lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvan tahon kanssa (Emt., 30§). Lapsen asiassa järjestettäviin neuvotteluihin voivat tarvittaessa osallistua lapsi, vanhemmat ja huoltajat, muut lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavat tai lapsen huolenpitoon keskeisesti osallistuvat henkilöt, muut lapselle ja perheelle läheiset henkilöt sekä viranomais- ja muut yhteistyötahot (Emt., 31§). Keskeistä on, että lastensuojelun työntekijä arvioi sitä, kenen on tarpeellista osallistua. Ritva Poikelan (2010, 208) tutkimustulosten perusteella asiakassuunnitelman laatimisen prosessi ei mahdollista asiakkaalle tilaa tuoda julki sosiaalisten suhteiden moninaisuutta. Sosiaalityöntekijän kuitenkin tulisi kartoittaa läheisverkoston tuen mahdollisuudet ja kirjata ne asiakastietojärjestelmään (Väinälä ym. 2010, 45).

Vaikka nykyisessä lastensuojelulaissa korostuu lapsikeskeisyys ja lapsen läheisverkoston huomioiminen, ei velvoitetta läheisverkoston kanssa työskentelyyn lastensuojelun avohuollossa kuitenkaan ole. Laissa on velvoitettu ainoastaan läheisverkoston

kartoittamiseen, mikä voi johtaa siihen, että läheisverkosto huomioidaan työskentelyssä vain kevyesti. (Nousiainen ym. Mt., 19.)

Läheisten asemasta ei ole olemassa laissa erillisiä säädöksiä. Lain mukaan katsotaan, että he ovat yksityishenkilöitä, joilla ei ole oikeuksia saada tietoa viranomaisilta. Lapsen ja perheen asiat ovat salassa pidettäviä ja niistä voidaan antaa ulkopuolisille tietoa ainoastaan asiakkaan suostumuksella. Asiakkaalla viitataan lapseen ja hänen huoltajaansa. (Heino 2000, 10.) Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetään lisäksi, että salassa pidettäviä tietoja saa antaa eteenpäin ainoastaan asiakkaan nimenomaisella suostumuksella (SHAL 200/812, 16§). Lainsäädäntöön sisältyy jännitteisyyttä, koska toisaalta sillä ohjataan läheisverkoston kartoittamiseen ja huomioimiseen, mutta samalla estetään salassa pidettävien tietojen luovuttaminen. Heino kumppaneineen (2005, 280) toteavatkin, että vaikka lapsesta huolestuneet läheiset saavat ottaa lastensuojeluun yhteyttä avun toiveissa ja ilmaista huolensa, eivät sosiaaliviranomaiset kuitenkaan salassapitosäädösten vuoksi informoi ulkopuolisia lastensuojeluprosessin etenemisestä.

Läheisten roolia tuodaan lainsäädännössä voimakkaimmin esiin lapsen läheisverkoston kartoittamisessa (LSL 32§), jossa velvoitetaan ensinnäkin selvittämään lapsen vanhempi, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sekä toiseksi sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen ennen kuin lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Tapio Rädyn (2007, 190) mukaan lapsen sukulais- ja läheisverkoston kartoittaminen on osa lapsen tilanteen selvittämistä silloin, kun lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle harkitaan. Tällöin esimerkiksi huostaanotosta voidaan luopua, mikäli sukulaisperhesijoitus on lapsen edun mukaista ja mahdollista tehdä. Lapsen läheisverkoston mahdollisuuksia olisi hyvä arvioida sekä sijoituksen aikana että silloin, kun avohuollon sijoitusta tai huostaanottoa ollaan purkamassa. Sijoituksen aikana yhteydenpito läheisverkostoon tähtää lapsen kotiuttamiseen tai läheisten perhesuhteiden ylläpitämiseen. Läheisverkosto voi myös eri tavoin osallistua lapsen ja hänen perheensä tukemiseen silloin, kun lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Menettelyllä mahdollistetaan lapsen identiteetin ja ”oman elämän” jatkuvuudentunteen ja sukulaissuhteiden säilyminen.

Vaikka lastensuojelulaki (417/2007, 32 §) velvoittaa lapsen läheisverkoston kartoittamiseen ennen sijoittamista kodin ulkopuolelle, jäävät läheiset joissakin tilanteissa huostaanottopäätösten yhteenvetojen ulkopuolelle (ks. Ahonen 2013). Lastensuojelulaki antaa

sosiaalityöntekijälle harkintavallan päättää siitä, kääntyykö hän läheisverkoston suuntaan, vai onko siellä mahdollisesti sellaisia uhkia, jonka vuoksi näin ei tulisi toimia (Heino & Arnkil 2015, 201).

Arja Ahonen (Mt., 62–75) on tutkinut sosiaalityöntekijöiden huostaanottopäätöstä varten tekemiä yhteenvetoja asiakkaan tilanteesta. Ne ovat kuvauksia lapsen lastensuojelun historiasta, ja ne sisältävät tietoa muun muassa avohuollon tukitoimista ja verkostotyöstä sekä kuvauksia läheisistä ja vanhempien ja lasten toiminnasta. Ahonen on löytänyt yhteenvedoista kolme erilaista tyyppiä, jotka hän on nimennyt kolmentyyppisiksi argumentaatiomalleiksi. Malleja ovat kadonneet läheiset, ohitetut läheiset ja kohdatut läheiset. Kaikissa edellä mainituissa argumentaatiomalleissa yhteistä on se, että lähtötietoa lapsen kasvusta ja kehityksen vaarantumisesta on kuvattu konkreettisesti ja tarkasti. Kuvaukset kuitenkin eroavat toisistaan läheisten tavoittamisen suhteen. Kadotetut läheiset -argumentaatiomallissa muita läheisiä ydinperheen ulkopuolelta ei nostettu esiin ja läheis- ja perhesuhteet laajasti ymmärrettynä suljettiin ulos. Läheisiä ei näissä kuvauksissa näy osana lapsen suhteita. Ohitetut läheiset -argumentaatiomallissa läheisiä esiintyy sattumanvaraisesti ja irrallisesti. Kuvauksista käy ilmi, että lapsella on perheen lisäksi muitakin läheisiä, mutta sosiaalityöntekijä ei ole käsitellyt heidän merkitystään lapselle eikä arvioinut läheisten mahdollisuuksia lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaamiseksi.

Kohdatut läheiset -argumentaatiomallin kuvauksissa sosiaalityöntekijä on nostanut esiin lapsen läheiset ja heidän merkityksensä tarkennusten avulla. Lapsen läheiset ja yhteisöllisyys välittyvät näissä kuvauksissa monella tavalla ja näkyvissä ovat lapsen ihmissuhteet kokonaisuudessaan. Lapselle on lisäksi annettu tilaisuus kertoa siitä, ketä hän itse määrittää läheisekseen. (Emt., 75–78.) Vaikka joissakin tilanteissa lapsi määrittää läheisinä pitämänsä henkilöt, niin Anna Väinälä tutkimusryhmänsä (2010, 80) kanssa katsovat, että lastensuojelulakiin liittyy tulkinnallinen ristiriita läheisverkoston määrittelyn suhteen. Vaikka lastensuojelulaki lähtee siitä olettamuksesta, että lapsen tulisi määritellä läheisverkostonsa ja hänelle tärkeät ihmisensä, niin käytännön lastensuojelutyössä kuitenkin läheisverkoston määrittelee usein biologinen vanhempi.

On tärkeää huomioida, että läheisverkosto voi määrittyä eri tavoin riippuen siitä, kenen näkökulmasta verkostoa tarkastellaan eli siitä, tarkastellaanko läheisverkostoa esimerkiksi lapsen tai nuoren, hänen vanhempansa vaiko sosiaalityöntekijän määrittelyn kautta. Lapselta

tulisi kysyä ketä hän pitää tärkeänä ja kehen hän haluaa pitää yhteyttä, koska sosiaalityöntekijä ei voi etukäteen tietää sitä, ketkä ovat lapselle merkityksellisiä läheisiä (Ahonen 2013, 19). Kimmo Jokisen ym. (2013., 195–196) tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että lasten perhesuhteita eivät aina määritä asuminen samassa taloudessa tai myöskään biologiset yhteydet. Heidän tutkimustuloksensa viestivät siitä, että lapset osaavat ja haluavat kertoa perhesuhteistaan ja tärkeisiin ihmissuhteisiin liittyvistä tunteistaan.

Läheissuhteisiin liittyy kulttuurisia oletuksia, jotka voivat vaikuttaa siihen, miten läheisverkosto määrittyy (Ahonen 2003, 17). Lastensuojelulaissa (2007/417, 54§) tämä näkyy siten, että laissa säädetään sijaishuoltoon sijoitetun lapsen oikeudesta yhteydenpitoon ensisijaisesti vanhempien, sisarusten ja muille hänelle läheisten kanssa. Ahonen (Mt., 17) on pohtinut, että säädöksessä tarkoitetaan yhteydenpitoa niiden läheisten kanssa, joiden voidaan kulttuurisesti olettaa olevan lapselle läheisiä eli biologisia vanhempia, sisaruksia ja muita perheenjäseniä ja sukulaisia. Joskus on kuitenkin tilanteita, joissa lapsi ei tunne vanhempiaan tai sisaruksiaan, mutta hänellä on silti oikeus olla yhteydessä juuri heihin. Tällaisissa tilanteissa kulttuurisesti läheisenä pidetty henkilö saattaa olla lapselle täysin tuntematon. Vaikka biologiset vanhemmat tai sisarukset olisivat tuntemattomia, saattaa lapsi silti kokea heidät merkityksellisiksi läheisiksi, tai toivoo, että läheisyys biologisen suvun jäseniin joskus syntyisi. Toisaalta on mahdollista, että sukulainen määrittää lapselle läheiseksi, vaikka lapsi itse ei kokisi häntä läheiseksi (ks. Niemi 2003, 138).

3.3 Läheisverkoston kartoittaminen ja huomioiminen käytännöissä

Lastensuojelun avohuollossa kartoitetaan läheisverkostoa, mutta sen lisäksi tarvittaisiin läheisten kohtaamista ja mukaan ottamista ja näitä tavoitteita tukevia käytäntöjä ja työtapoja. Maija Uramo (2008, 70) toteaa, että lastensuojelutyön kehittämisen kannalta oleellista on se kuinka lapsen arki lastensuojelussa tehdään näkyväksi ja kuinka saadaan tietoon lapsen kasvua ja kehitystä tukevat aikuiset. Tärkeää olisi pyrkiä kehittämään välineitä, joilla konkretisoitaisiin ja tehtäisiin näkyväksi lapsen arkea yhdessä lapselle merkityksellisten läheisten tai muiden henkilöiden kanssa.

Tarja Heinon (2009, 102) mukaan lapsen lastensuojeluasiassa on mukana paljon viranomaisia, mutta läheisverkosto jää usein yhteistyön ulkopuolelle. Tämän vuoksi lastensuojelutyöhön tarvitaan sellaisia työtapoja, joissa pyrkimyksenä on yhdessä lapsen kanssa kartoittaa hänelle merkitykselliset läheissuhteet. Kun läheissuhteet on kartoitettu, työssä tarpeellista on vahvistaa näitä lasta kannattelevia suhteita ja tätä kautta tukea yhteisöllisyyttä. (Emt.) Lastensuojelun avohuollossa on merkityksellistä tunnistaa, että perhe saattaa läheistensä tuella löytää uudenlaisia ratkaisuja vaikeisiin tilanteisiin. Ratkaisut ovat joskus jopa olleet sellaisia, joilla lapsen huostaanotolta on voitu välttyä. Läheisten ehdottamina on voinut syntyä erilaisia ratkaisuja ja sellaista ymmärrystä asiakkaan tilanteeseen, joita sosiaalityöntekijä ei olisi osannut ajatella. (Heino 2000, 12.)

Marjo Lavikainen kumppaneineen (2014, 22) pitävät yhtenä laadukkaan lastensuojelutyön piirteenä sitä, että läheisverkoston jäsenet ja heidän tuen mahdollisuutensa on määritelty yksilöllisesti lapsen ja perheen toiveiden ja tarpeiden mukaisesti. Erik Arnkil (2004, 216) korostaa, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä voi yhdessä asiakkaan kanssa kartoittaa ne läheiset, joita lapsi pitää tärkeinä tuen lähteinä ja ne läheiset ketkä lapsen asiassa ovat mukana pyytämättäkin. Lapselta ja hänen läheisiltään tulee kysyä sitä, keitä he pitävät tärkeinä tuen lähteinään ja millaista tukea he näiltä ihmisiltä saavat. Lastensuojelussa on olennaista keskittyä niihin ihmissuhteisiin, jotka liittyvät asiakkaan tilanteen ratkaisemiseen. Näin ollen kiinnostus kohdistuu voimavaraenhenkilöihin ja tilanteessa mukana oleviin tahoihin.

Läheisten huomioiminen lastensuojeluprosesseissa on osa laadukasta lastensuojelutyötä. Sen nähdään keskeisesti liittyvän osallisuuden toteutumisen kysymyksiin. Sosiaali- ja terveysministeriössä on laadittu lastensuojelun laatusuositus, jossa osallisuus on nostettu laadukkaan lastensuojelutyön keskiöön. Osallisuus muodostuu asiakassuhteen ympärille ja se koostuu lapsen, perheen ja läheisverkoston osallisuudesta lastensuojelun prosesseissa. Laadukkaan lastensuojelutyön pyrkimyksenä on, että yhteiseksi näkökulmaksi eri toimijoiden kanssa otetaan lapsen edun toteutuminen. Läheisverkoston osallistamisen kohdalla osallisuuden tavoitteeseen pääseminen edellyttää sitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä selvittää lapsen, hänen vanhempiansa ja läheisverkoston kanssa yhdessä läheisverkoston mahdollisuudet ja keinot tukea lasta. Tämän lisäksi se edellyttää sitä, että läheisverkoston jäsenet ja heidän mahdollisuutensa antaa sosiaalista tukea määritellään yksilöllisesti lapsen ja perheen tarpeista käsin. (Lavikainen ja Ruuskanen 2013, 9–10.)

Osallisuus ei ole itsestään selvä asia, sillä lastensuojelu kietoutuu asiantuntijuuteen ja vallan tematiikkaan monin tavoin. Joidenkin toimijoiden ääni pääsee toisia painavammin esille. Läheisten ääni paikantuu lastensuojelussa heikoksi ääneksi, joka ei usein tule esiin eikä aina asiakasprosesseissa mahdollistu. Tämä johtuu siitä, että lastensuojelussa ammattilaiset hallitsevat keskustelua, selvitysten ja lausuntojen tekemistä. (Heino ym. 2005, 280.) Myös työntekijän suhtautuminen lapsen läheissuhteisiin vaikuttaa läheisten huomioimiseen ja osallisuuden toteutumiseen. Lastensuojelun erityisosaamisen keskus Pesäpuu ry:n Lähemmäs-hankkeessa on kehitetty läheistyön menetelmiä ja työkäytäntöjä pilottialueen sosiaalityöntekijöiden kanssa. Hankkeessa on tarkasteltu lapsen läheissuhteita lastensuojelun asiakastyössä ja jäsennetty lapsen läheissuhteiden huomioiminen erilaisiin osallisuuden tasoihin, jotka kertovat siitä kuinka työntekijän suhtautuminen läheisverkoston huomioimiseen ja kartoittamiseen vaikuttavat asiakastyössä. (Lahtinen & Särkiö 2015, 4.)

Ensimmäisellä tasolla lapsen läheissuhteita ei pidetä merkityksellisinä ja työntekijä ei huomioi niitä työssä lainkaan. Toisella tasolla läheissuhteista voidaan kysyä lapselta, mutta ilman selkeää tarkoitusta ja ajatusta, mitä asiakkaalta saadulla tiedolla tehdään. Tällöin työntekijällä ei ole ymmärrystä läheissuhteiden merkityksestä lapselle. Kolmannella tasolla läheissuhteita huomioidaan ja työntekijän lähestymistapa läheissuhteita kohtaan on myönteinen ja tiedostava. Läheissuhteiden merkityksellisenä pitäminen näkyy työssä siten, että lapselta aidosti kysytään läheissuhteista ja uskalletaan kuulla lapsen vastaus, vaikka se olisi omien odotusten vastainen. Sillä mitä lapsi kertoo, on vaikutusta lapsen ja läheisten kanssa tehtävään työhön. Neljännellä tasolla työntekijä työstää lapsen kanssa lapsentahtisesti läheisasioita ja pitää läheissuhteita asiakastyössä jatkuvasti läsnä ja työnalla. (Emt., 4.)

Kuten Pesäpuu ry:n mallinuksesta käy ilmi, läheisten mukaan ottamiseen lastensuojelun käytäntöihin vaikuttavat työntekijäkohtaiset asenteet ja se kuinka työntekijä lapsen läheisverkoston mahdollisuuksia tiedostaa. Kirsi Nousiainen kumppaneineen (Mt., 22–24) ovat tutkimuksessaan todenneet, että sosiaalityöntekijöillä voi olla erilaisia näkemyksiä ja asenteita läheisiä mukaan ottaviin toimintatapoihin ja käytäntöihin liittyen. Läheisverkoston mukaan ottamista voi vaikeuttaa se, että sosiaalityöntekijä ei usko sen mahdollisuuksiin. Voi myös olla niin, että luotto viranomaisyhteistyöhön on niin kova, että ei uskota siihen, että myös läheisiltä voisi löytyä ratkaisuja tilanteeseen.

Marie Conolly (2006, 537) onkin huomannut, että läheisten mukaanotto lastensuojelun työskentelyyn edellyttää työntekijöiltä voimavarakeskeistä ajattelutapaa, joka tunnustaa läheisverkoston mahdollisuudet nousta kantavaksi turvaverkoksi lapsen elämässä. Lastensuojelutyöhön kohdistuvat paineet ja vaatimukset voivat heikentää mahdollisuutta voimavarakeskeiseen ajattelutapaan. Esimerkiksi lastensuojelun käytännössä kohdatut henkilöstövaihdokset, kiireet ja työssä kohdattavat monitahoiset ja vaikeat ilmiöt luovat haasteen ajattelutavan toteuttamiseen lastensuojelun käytännön työssä. (Emt.) Suomessa erityisesti lastensuojelun avohuoltoon ja ennalta ehkäisevään lastensuojelutyöhön kohdistuu resurssipula ja kuormitus. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä on liian vähän ja asiakasmäärät ovat suuria. (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 13.)

Läheisten mukaan ottaminen lastensuojelun käytäntöihin ei ole täysin yksinkertaista siinäkään mielessä, että myös jotkut totutut ajatusrakenteet lastensuojelutyössä voivat olla osittain pulmallisia läheisten osallistamiseksi lapsen tueksi. Johanna Hurtig (2003, 37–38) on hahmotellut lasten asemaa lastensuojelun avohuollon työssä ”tihkuvan auttamistavan mallin” kautta. Mallin mukainen lapsen auttaminen on välillistä usein ensisijaisesti vanhempien auttamiseen pyrkivää. Tihkuva verbi tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että lasten ongelmien ja avuntarpeiden nähdään olevan yhteydessä perheeseen ja vanhempiin. Lasta autetaan auttamalla hänen vanhempiaan ja ajatellaan, että vanhempien hyötyessä myös lapsi hyötyy. Tihkuvan auttamistavan malli perustuu näkemykselle, jonka mukaan lasten ensisijainen tarve on tarve läheissuhteisiin, jotka ovat lapsen omat vanhemmat. Näin ollen luottamuksellista yhteistyösuhdetta vanhempien kanssa pyritään rakentamaan, jolloin lasten rooli, subjektiisuus ja näkökulma jäävät vähäiseksi.

Edellä kuvattu tihkuvan auttamistavan mukainen ajatusmalli työskentelyn pohjalla voi jättää huomiotta lapsen kokemusmaailman, ajatukset ja näkemykset. Se voi esimerkiksi vaikeuttaa lapsen kannalta merkittävän läheisen mukaan ottamista, mikäli vanhemmat vaikkapa huonojen välien vuoksi päättävät olla hyväksymättä läheissuhteen tärkeyttä lapsen kannalta. Lapsen tieto omasta elämästään ei usein tule esiin silloin, kun muut kuin lapsi itse kertovat sen (Heino 2006, 216).

Edellä kuvatut haasteet läheisverkoston mukaan ottamisessa ja osallisuuden toteutumisessa saattavat näkyä lastensuojelun käytännöissä esimerkiksi siten, että läheisiä on lapsen lastensuojeluasiassa harvoin mukana. Heino (2007, 44, 70) on tarkastellut sitä, minkä verran

läheisverkosto on ollut lapsen asiassa mukana lastensuojelun avohuollon asiakkuuden alkaessa. Kun lasten lastensuojelun asiakkuus alkaa, lapsen läheisverkosto (sukulaiset ja ystävät) useimmiten kartoitetaan, mutta tämän jälkeen läheisverkoston edustajat jäävät sivuun yhteistyöstä. Heinon aineiston valossa näyttää siltä, että moni (74 %) lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevista lapsista saa tukea läheisverkostoltaan. Tilanteet kuitenkin vaihtelevat, sillä aineistosta nousi esiin myös tapauksia, joissa läheisverkostosta kukaan ei osallistunut lapsen tukemiseen tai auttamiseen. Siitä uhkasiko läheisverkosto jollakin tapaa lasta saatiin vähemmän tietoa. Kuitenkin osasta lapsia (38 %) tiedettiin ettei läheisverkostosta ollut lainkaan uhkaa lapselle.

Heino (Emt., 43–44) toteaa, että lapsista vain joka kolmannen asiassa läheiset olivat jonkin verran mukana. Läheisverkoston sijaan eri viranomaistahoja on yleensä mukana lapsen asiassa. Toimintakulttuurilla lastensuojeluyksikköjen sisällä voi olla vaikutusta, sillä siinä miten paljon läheiset ovat mukana lapsen lastensuojeluasiassa, on esiintynyt kuntakohtaisia vaihteluita. Joissain kunnissa läheisiä on ollut enemmän mukana lastensuojelun asiakkuuden alussa kuin toisissa.

Läheisverkoston yhteistyöstä sivuun jääminen ja osallisuuden toteutumattomuus ovat haasteita myös myöhemmän lastensuojelun työskentelyn näkökulmasta. Lastensuojelun avohuollossa läheisverkoston kartoittamisella, huomioimisella ja mukaan ottamisella varhaisessa vaiheessa voi olla mahdollista luoda pohjaa myöhemmälle työskentelylle ja sitä kautta lapselle tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuudelle. Mikäli lapsen tilanne on vakava ja sijaishuollon edellytykset täyttyvät, tulisi läheisverkosto olla tiedossa, jottei ihmissuhteita katkea tarpeettomasti. Aila Puustinen-Korhosen ja Tarja Pösön (2010, 16) mukaan lapsen elämä sijaishuollossa voi parhaimmillaan vahvistaa lapsen sosiaalisten suhteiden verkostoa, hänen luottamusta muihin ihmisiin ja vanhempiinsa. Pahimmillaan sijaishuolto voi katkaista lapsen olemassa olevia ihmissuhteita tuomatta uusia tilalle. Sijaishuollossa lapsi ei elä arkeaan enää vanhempien ja muiden läheisten kanssa, jolloin sijaishuollon ihmissuhteet tulevat täydentämään ja korvaamaan alkuperäisiä ihmissuhteita.

Lastensuojelun asiakkuuden ja sijoituksen kokeneiden nuorten kokemustiedon mukaan on tärkeää, että lastensuojelun asiakkaiden turvallisia olosuhteita ja tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuutta pyritäisiin suojelemaan. Nuorten läheissuhde määrityksissä korostuu erityisesti kaverisuhteiden merkitys voimavarana. Kaverien kanssa voi käsitellä vaikeita asioita ja

purkaa kokemuksia. (Vario ym. 2012, 20–21.) Tästä näkökulmasta käsin sosiaalityöntekijä voi nuoren kanssa työskennellessään huomioida myös nuorten kaverisuhteiden mahdollisuudet. Puustinen-Korhosen ja Pösön (Mt., 29) mukaan lasten ja nuorten vertaissuhteet saattavat olla hyvin merkityksellisiä, vaikka ne eivät aina vastaisikaan yhteiskunnan yleisiä normeja.

3.4 Asiakasnäkökulma

Katri Pulkkinen (2011, 25, 28) on kartoittanut läheisverkoston roolia lastensuojelussa vanhempien kokemusten kautta. Tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa vanhempien tuen saamista läheisverkostolta. Suurin osa vanhemmista (74 %) sai merkityksellistä tukea omalta läheisverkostoltaan. Tuki oli pääasiassa psykososiaalista tukea ja käytännön apua lastenhoidossa. Kuitenkin oli tilanteita, joissa läheisverkoston nähtiin myös eri tavoin hankaloittavan perheen arkea. Tällaisia hankaloittavia tekijöitä olivat pahan puhuminen, turhien lastensuojeluilmoitusten tekeminen, asioihin puuttuminen ja ongelmien kieltäminen. Vanhemmat olivat toivoneet, että läheisiä otettaisiin mukaan työskentelyyn ja heidän osallistettaisiin jo asiakkuuden alkuvaiheessa. Tämä johtui siitä, että läheisten osallisuus työskentelyssä nähtiin mahdollisuutena edistää myönteistä muutosta perheen tilanteessa, koska tällöin muutoksen eteen on työskentelemässä suurempi joukko ihmisiä. Läheisverkoston mukaan saamiseksi sosiaalityöntekijän rooli työn käynnistäjänä ja työtapojen kuvaajana nähtiin tärkeänä.

Asiakkaan yksilötasolla esimerkiksi vaikeiden asioiden käsittely yhdessä läheisten kanssa voi muodostaa haasteita työskentelylle. Pipsa Vario ym. (2012, 19) ovat tarkastelleet lastensuojelua ja sijaishuoltoa nuorten kokemusten kautta ja tuoneet esiin sijoitettujen lasten ja nuorten kokemusasiantuntijuutta. Lastensuojelun asiakkaina oleviin lapsiin ja nuoriin kohdistuu ennakkoluuloja ja leimallisuutta. Sijoittamiseen syntymäkodin ulkopuolelle voi liittyä leimaa ja se voi altistaa lapsen tai nuoren kiusaamiselle. Häpeän kokemuksiin vaikuttaa yleisellä tasolla se miten lastensuojelusta puhutaan ja miten lastensuojelun asiakkaisiin suhtaudutaan. (Emt.) Lastensuojeluun liittyvä leimallisuuden kokemus voi vaikeuttaa myös läheisverkostojen mukaan ottamista työskentelyyn, mikäli perhe kokee lastensuojelun

asiakkuuden häpeälliseksi. Kaikki asiakkaat eivät halua asioitaan käsiteltävän yhdessä läheisverkoston kanssa (Nousiainen ym. Mt., 22).

Helena Nyymän ja Katri Maahi (2008, 88) toteavat, että haasteita läheisverkoston kanssa työskentelyssä voi aiheuttaa asioiden esille otto läheisten kanssa ja omien asioiden julkitulon arastelu. Haastavia tilanteita asiakastyössä voi seurata esimerkiksi siitä, että päihdeongelmista kärsivä vanhempi joutuu puolustelemaan käyttäytymistään läheisten vaatimuksia vastaan. Lisäksi eettisesti ongelmallisia voivat olla esimerkiksi sellaiset tilanteet, joissa toinen vanhempi joutuu yksipuolisesti syytetyn asemaan. Toisaalta läheiset eivät aina tiedä perheen todellista tilannetta, mikäli ongelmia pyritään salaamaan ulkopuolisilta. Riitta Hyytisen (2009, 254) tutkimassa perheessä, jossa vanhemmat käyttivät huumeita, kaikki perheenjäsenet salailivat vanhempien huumeiden käyttöä. Vanhemmat pyrkivät katkaisemaan välit kokonaan sukulaisiin, jos he alkoivat epäillä liikaa. Salailu kuormitti paljon perheen voimavaroja kuten myös vanhempien pelko tilanteen paljastumisesta ja lasten menettämisestä. Vaikka perhe toivoi apua, heillä ei ollut avunpyytämiseen vaativaan rehellisyyteen voimia. (Emt.) Asioiden julkitulon arastelu ja suhteiden katkaiseminen heikentävät mahdollisuuksia läheisverkoston mukaan ottamiseen.

Lastensuojelussa kohdataan monenlaisia vaikeita tilanteita, joiden ratkaisua ja tarvittavia interventioita tulee pohtia tapauskohtaisesti. Kaikissa tilanteissa läheisverkoston mukaan ottaminen ei ole välttämättä mahdollista eikä aina lasta ja perhettä tukevaa. Esimerkiksi huoltoriidoissa lapsen suhteet läheisiin voivat olla ristiriitaisia. Kristiina Väyrynen (2008, 13, 32, 63) on tutkinut lasten kokemuksia huoltoriidasta vanhempien välillä haastatteleamalla nuoria, jotka ovat lapsuudessaan kokeneet vanhempien huoltoriidan. Tutkimuksesta välittyy, että huoltoriitaprosessissa lapsen asema on ristiriitainen ja kokemuksena asia on lapselle raskas ja vaikea. Lapsen suhteet läheisiin jatkuu käräjäoikeuden päätöksen jälkeenkin pitkään ongelmallisina. Nuorten kokemuksissa tuli esiin, että ulkopuolisten ja sukulaisten mahdollisuus auttaa lasta toi ristiriitaisuutta, koska sukulaiset eivät kyenneet olemaan tilanteessa puolueettomia. Myös kavereiden mahdollisuus auttaa oli rajallinen, koska heillä ei ollut samanlaisia kokemuksia ja kokemuksen kautta syntynyttä ymmärrystä nuoren tilanteesta.

Myös asiakkaan maahanmuuttajatausta ja etniseen vähemmistöryhmään kuuluminen voi olla haasteellinen läheisnäkökulmasta tarkasteltuna. Tiina Laatikaisen ja tutkimusryhmän (2013,

226, 234) mukaan ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten osuus on kasvanut Suomessa merkittävästi viime vuosina. Maahanmuuttajien taustat ovat hyvin monenkirjavia. Kielitaidottomuus rajaa sosiaalisia suhteita Suomessa helposti omaan etniseen yhteisöön. Ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten voi olla myös vaikea kertoa vaikeuksistaan tai ongelmaistaan aikuisille, koska he voivat pelätä esimerkiksi ennakkoluulojen vahvistumista tai kokea, että perheasiat kuuluu ratkaista oman perheen sisällä.

Vaikka joissakin tilanteissa läheisverkoston huomioiminen voi olla haastavaa, niin silti läheisverkoston tuki on tärkeää. Katri Pulkkinen (Mt, 25) ja Tarja Heinon (2007, 44) tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että läheisverkostolta saatu tuki on usein sekä lapsen että vanhempien kannalta pääosin merkityksellistä ja hyvinvointia edistävää. Kuitenkin läheisten rooli hahmottuu monin eri tavoin, koska läheisistä voi olla perheille myös haittaa tai uhkaa. Erityisesti lasten hoidollinen tuki mainittiin sellaisena konkreettisena tuenmuotona, jota läheisten oli mahdollista perheille antaa. Lasten hoidollisen tuen tarve muodostui merkittäväksi perheiden arjessa. (Pulkinen Mt., 34.) Vanhempien kannalta erilaisten tukiverkkojen merkitys kasvaa erityisesti tilanteissa, joissa vanhempi on yksin vastuussa lastenhoidon järjestämisessä. Esimerkiksi yksinhuoltajan tilanteessa läheisverkoston tuki on voinut muodostua tärkeäksi voimanlähteeksi vanhemman arjessa jaksamisen kannalta. (Suhonen & Salmi 2004, 89–95.)

4 LÄHEISVERKOSTOTYÖN KÄYTÄNNÖT

Seuraavaksi tuodaan esille, mitä verkostotyöllä tarkoitetaan ja sen tarkastelu liitetään läheisverkostojen huomioimiseen. Käsitteellä läheisverkostotyö tutkielmassa tarkoitetaan läheisverkoston mukana oloa ja huomioimista, jotka lyhentyvät tutkielman kannalta keskeiseksi läheisverkostotyön käsitteeksi. Läheisverkostotyötä tarkastellaan asiakastyön lähtökohtien ja asiakastyötä tukevien menetelmien kautta.

4.1 Verkostotyöstä läheisverkostotyöhön

Lastensuojelutyö on aina jollakin tapaa kosketuksissa verkostotyöhön, eikä sen tekemistä voida työotteissa sivuuttaa. Verkostotyö on asiakkaan sosiaalisen verkoston voimavarojen etsimistä. Lastensuojelussa se on sen etsimistä saadaanko lapsen ja hänen läheistensä sekä lapsen asiaan kytkeytyneiden työntekijöiden välille sellainen yhteistyösuhde, jonka kautta löydetään lapsen tilanteen parantumisen kannalta tarvittavat voimavarat (Arnkil 2004, 214). Kun asiakkaan verkostoja otetaan työskentelyyn mukaan, avautuu perheiden tilanteisiin ja auttamistyöhön uusia näkökulmia. Läheisverkoston mukanaolosta on havaittavissa kahdenlaisia vaikutuksia perheiden ja lasten elämään. Läheiset voivat olla osallisena perheen ongelmatilanteeseen, mutta yhtä lailla ne voivat kytkeytyä myös auttamistyöhön ja alkaa toimia tukiverkkona. (Kokko 2006, 20.)

Verkostotyö on tutkielmassa haluttu nähdä nimenomaan läheisverkoston näkökulmasta, ja siksi tutkielmassa käytetään käsitettä läheisverkostotyö. Käsite on lyhennelmä työskentelystä, jossa läheisiä huomioidaan. Läheisverkostojen huomioiminen verkostotyössä mahdollistaa Tom Arnkilin ja Jaakko Seikkulan (2014, 74) näkemysten mukaan asiakkaille ja läheisille mahdollisuuden tarkastella tilannettaan tukea tarjoavien ammattilaisten läsnä ollessa. Auttamistyöhön puolestaan asiakkaan läheisverkoston mukanaolo voi avata ja muodostaa asiakkaan auttamiseksi yhdistelmän läheisten ja työntekijöiden voimavaroista. Se mahdollistaa moniäänisen keskustelun eri toimijoiden välillä.

Jo asiakkaan läheisverkostosta kysyminen on verkostotyötä, koska silloin tärkeät perheenjäsenet ja muut henkilöt tulevat asiakkaan kertomana keskusteluun mukaan. (Seikkula & Arnkil 2009, 11.) Lastensuojelussa tehdään verkostotyötä, mutta se on asiantuntijakeskeistä ja painottuu yleisimmin viranomaisten kanssa tehtävään työhön. Asiantuntijakeskeisyys huomioi heikosti asiakkaiden sosiaalisissa suhteissa ja läheisverkostossa olevia mahdollisuuksia ja voimavaroja, koska se korostaa ammattilaisuutta (Erikson, Arnkil & Rautavaara 2006, 3; Koskimies & Pyhäjoki 2009, 195).

Kiinnostusta verkostotyötä kohtaan on ollut Suomessa jo pitkään. Liisa Korhonen (2008, 52–54) paikantaa sen juuria lastensuojelussa 1990-luvulle, jolloin kiinnostus verkostomaiseen työotteeseen on alkanut viritä. Lastensuojelussa verkostotyö on voinut käsittää monia eri asioita ja verkostokokous työmuotona tapaamisissa kohdentua eri tavoin. Lastensuojelussa verkostokokoukseksi on voitu kutsua menettelyä, jossa viranomaiset ovat kokoontuneet yhteen käsittelemään asiakastapausta ja sen sisältämiä ongelmia. Tämän lisäksi se on voinut tarkoittaa myös kokousta, johon on kutsuttu lapsen tai perheen verkostoa keskustelemaan pulmistaan ja hakemaan niihin ratkaisuja. Tilaisuuksissa on voitu käyttää vetäjinä tapauksesta ulkopuolisia verkostokonsultteja tai niitä on voitu järjestää siinä tarkoituksessa, että viranomaiset saisivat läheisiltä tietoa lapsen tulevaisuuden ja häntä koskevan päätöksen teon tueksi. Koordinoimattomuus kokouksissa on joskus aiheuttanut sen etteivät kokoukset ole palvelleet tarkoitustaan, joka on ollut saada verkostoa mobilisoitua lapsen tueksi. Tällöin se on toiminut enemmän viranomaisten tiedon saannin välineenä ja on voinut läheisverkoston näkökulmasta olla pettymys.

Parhaimmillaan verkostotyö on asiakkaan hänen läheisverkostonsa ja työntekijäverkoston yhteistyötä. Sen avulla voidaan Seikkulan ja Arnkilin (Mt., 38, 168) mukaan pyrkiä avaamaan yhteisessä keskustelua eri toimijoiden erilaisista näkökulmista. Kun asiakkaan läheisiä on mukana, se tarkoittaa ei pelkästään auttajatahojen vaan myös asiakkaan läheisverkoston subjektiivisen näkökulman kuulemistä. Näkökulma ei välttämättä selitä asiaa, mutta jokaisen toimijan näkökulman kuulemisella ja näkökulmien jakamisella kukin toimija voi monipuolistaa omaa näkökantaansa. Verkostotyössä näin toimimiseen ohjaa ajatus siitä, että toisen erilaisen näkökulman tarjoaman kontrastin avulla voi oppia ymmärtämään lisää omasta näkökulmaisuudestaan. Verkostotyössä keskeistä onkin, että siinä yhdistyvät ammattilaisten ja läheisverkoston tietämys ja vuorovaikutus julkisen ja yksityisen välillä.

Verkostotyössä ihanteellisena pyrkimyksenä on dialoginen keskustelu eri toimijoiden välillä tilanteessa, jossa asiakas on läsnä. Pyrkimyksenä on uusien näkökulmien ja uusien vaihtoehtojen etsiminen. Tavoitteena ei tarvitse olla yhteisymmärryksen saavuttaminen vaan pikemminkin ymmärryksen saavuttaminen siitä, miten muut asiaa ajattelevat. Verkostotyön tavoitteena on laatia suunnitelmaa siitä, miten eri mukana olevat tahot ammattiauttajista läheisverkostoon saavat ymmärrystä toistensa toiminnasta, selkeytystä tilanteeseen ja tietoa siitä, mihin eri toimijat voivat sitoutua. (Pyhäjoki 2005, 73, 80, 84.) Dialogisuus lapsen kanssa keskustelussa on sitä, että lapsen näkemyksistä ollaan kiinnostuneita, ne kuullaan ja annetaan lapsen määrittää ratkaisevat asiat. Suunnitelmia ja päätöksiä tehdessä lapsen näkemykset pyritään huomioimaan ja lasta autetaan ymmärtämään mukana olevien aikuisten näkemykset. (Reinikainen 2009, 110–111.)

Riitta-Liisa Kokon (2006, 20) mukaan asiakkaiden verkostojen kutsuminen työskentelyyn ja yhteistyöhön on asiakaslähtöinen toimintatapa. Asiakaslähtöisyys toteutuu silloin, kun verkostoja kohdataan ja heidän kanssaan käydään keskustelua ja vuoropuhelua. Laura Tulensalo ja Tiina Ylä-Herranen (2009, 30) esittävät, että lastensuojelun sosiaalityössä arvostava keskustelu perheen ja läheisten kanssa viranomaisverkoston läsnä ollessa auttaa lisäämään ymmärrystä lapsen ja perheen tilanteesta erilaisista näkökulmista. Yhteistyössä voidaan sopia toimintatavoista, joihin eri osapuolet ovat valmiita sitoutumaan. Asianosaisten mahdollisuus tulla kuulluksi, tuottaa tietoa itsestään ja omasta asiastaan sekä vaikuttaa päätöksen tekoon ovat keskeisiä tekijöitä osallisuuden toteutumisessa (Muukkonen 2009, 169).

4.2 Läheisverkostotyön menetelmiä lastensuojelussa

Lastensuojelutyössä on tärkeitä lähtökohtia, jotka ovat menetelmällisyyteen nähden ensisijaisia. Työskentelyn lähtökohdaksi voidaan nostaa esimerkiksi toimivan ja avoimen yhteistyö- ja vuorovaikutussuhteen rakentamisen työntekijän, asiakkaan ja hänen asiassa mukana olevan yhteistyöverkoston kanssa (Kaikko & Friis 2009, 109). Perustana on

ihmiskäsitys ja asiakkaan kunnioittava kohtaaminen, jota menetelmien ja erityisosaamisen avulla voidaan helpottaa (Pyhäjäki 2005, 71).

Tapio Rätty (2007, 191) on todennut, ettei sosiaalityötä ole tarkoituksen mukaista sitoa kaavoihin tai erilaisiin yleisesti hyväksyttyihin menetelmiin. Sosiaalityössä kohdattavat asiakastapaukset ovat erilaisia ja sen vuoksi niissä käytettävät ratkaisu- tai menetelmävaihtoehdot tulee arvioida aina asian laadun ja asiaan vaikuttavien olosuhteiden perusteella. Myös Rätty katsoo, että lastensuojelutyössä käytettyjä menetelmiä tärkeämpää on laadukas vuorovaikutus, mikä oikeastaan toteutuessaan vasta muuttaa menetelmät toimiviksi. Lastensuojelu on toimenpiteiden ja tekojen rinnalla läsnä olevaa ja asiakasta arvostavaa vuorovaikutustyötä. (Tulensalo & Ylä-Herranen 2009, 23). Lapsilta ja vanhemmilta voidaan kysyä mielipidettä siitä, mikä on oikeanlainen tapa juuri heidän perheelleen selvittää ja työstää lapsen tilannetta. (Muukkonen 2009, 139.)

Asiakassuhteessa luottamuksellisuus luo pohjaa kaikelle lastensuojelutyölle. Luottamuksellisuutta on tavoiteltava niin lapsen, vanhemman kuin läheistenkin kanssa työskenneltäessä. Sen tavoittelemisen lapsen kanssa työskenneltäessä on merkityksellistä siitä syystä, että lapsen on mahdollista kertoa hänelle tärkeistä asioista ja saada äänensä kuuluviin. Aino Ritala-Koskinen (2003, 114–115) kuvaa luottamuksen syntymistä lastensuojelussa erityiseksi prosessiksi. Erityinen se on siitä syystä, että lastensuojelussa viranomaiset puuttuvat perheen yksityisyyteen, vaikka asiakkaat eivät sitä aina haluaisikaan. Mikko Orasen (2008, 103) mukaan lasten ja nuorten näkökulmasta lastensuojelussa turvallisuuden tunteen luominen on askel lapsen osallisuuteen ja siihen, että lapsella on mahdollisuus sanoa ääneen mielipiteensä. Lapset ja nuoret toivovat lastensuojelun työntekijöiltä rauhassa tutustumista ja tilan ja ajan antamisen mahdollisuutta henkilökohtaisesta elämästä kertomiseen. Lapset ja nuoret haluaisivat tutustua sosiaalityöntekijään, koska tutustuminen on perusta luottamuksen syntymiselle. Vain luottamuksellisessa ilmapiirissä ja tilanteessa, jossa on mahdollista kokea turvallisuutta voi keskustella henkilökohtaisen vaikeina kokemistaan asioista.

Ritala-Koskinen (Mt., 116–117) haastattelemat sosiaalityöntekijät ja lastensuojelun asiakkaat kuvasivat luottamuksen syntymiseen vaikuttavia tekijöitä. Näitä olivat esimerkiksi se, että asiakkaalle oli annettu vaihtoehtoja tai se, että asiakkaan ja työntekijän henkilökemiat olivat kohdanneet ja luottamus oli syntynyt asiakkaan kokiessa sosiaalityöntekijän mukavaksi

ihmiseksi. Joskus luottamus on saattanut syntyä jälkikäteen, vaikka se ei olekaan ollut läsnä vaikeita asiakkaan elämään vaikuttavia päätöksiä tehdessä. Sanna Laine (2015, 82–83) on pro gradu tutkielmassaan käsitellyt läheissijoitusprosessin arviointia ja päätöksen tekoa tilanteissa, joissa lasta ollaan sijoittamassa omille isovanhemmilleen. Hän on tarkastellut läheissijoitusta ylisukupolvisen trauman huomioimisen näkökulmasta ja nostaa esille, että läheissijoitusta arvioitaessa luotettavan tiedon saamiseksi luottamuksellisuuteen tulisi pyrkiä läheisen ja läheissijoituksesta päättävän työntekijän välillä. Luottamuksen syntyminen vaatii useampia tapaamiskertoja. Se vaatii voimavarakeskeisen näkökulman painottamista, jolloin tuetaan ja kannustetaan läheistä avoimuuteen sekä tehdään näkyväksi erilaisia saatavilla olevia tukitoimia ja palveluita.

Sosiaalityö voi olla vaikuttavaa, vaikka mitään tiettyä menetelmää ei sovellettaisi käytännön työssä (Pohjola 2012, 28). Kirsi Kaikon ja Leila Friisin (Mt. 112) mukaan lastensuojelutyössä menetelmä on väline johonkin tiettyyn tavoitteeseen pääsemiseksi. Menetelmällä voidaan tavoitella erilaisia asioita, mutta menetelmän käytön tehtävänä on selkeyttää asiakkaan tilannetta, toimia keskustelun apuvälineen ja muutoksen vauhdittajana. Juha-Pekka Vuorio (2008, 21) korostaa, että menetelmät, joilla läheisverkoston mahdollisuuksia pyritään selvittämään voivat vaihdella. Tietyn menetelmän käyttöä merkityksellisemmäksi nousee läheisten kartoittaminen ja heidän kutsumisensa mukaan työskentelyyn. Lastensuojelutyössä ei tulisi rajoittaa työskentelyä pelkän verkostokartan tekemiseen, vaan tämän lisäksi tulisi pyrkiä selvittämään kuinka läheiset voivat ja haluavat olla lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen ja hänen perheensä tukena.

Läheisten kanssa tehtävään verkostotyöhön on kuitenkin kehitetty menetelmiä, jotka tukevat asiakastyötä. Lastensuojelussa käytettyjä läheisverkostotyön menetelmiä ovat esimerkiksi läheisneuvonpito ja ennakointidialogit. Läheisneuvonpito ja ennakointidialogit ovat kehitetty juuri lastensuojelun tarpeisiin, vaikka hyvinkin paljon toisistaan poikkeavia verkostomenetelmiä on muitakin. (Arnkil 2004, 219.)

Verkostotyön menetelmistä läheisneuvonpito on voimavarakeskeinen ja asiakaslähtöinen kaikkien osapuolten vapaaehtoisuuteen perustuva menetelmä, joka on saanut alkunsa Uudesta-Seelannista. Läheisneuvonpito tunnustaa lapsen ja hänen läheistensä tiedot, käsitykset, tunteet ja suhteen lapseen ainutlaatuisina ja kunnioittaa jokaisen mahdollisuutta osallistua vaikean tilanteen ratkaisemiseen. Ensisijaisesti keskitytään juuri läheisten

näkemyksiin lapsen ja perheen tilanteesta sen sijaan, että määriteltäisiin sitä viranomaisvoimin. Läheisneuvonpidon taustalla on luottamus lapsen, perheen ja läheisten kykyyn suunnitella ja toteuttaa ratkaisuja, jotka pyrkivät lapsen asian ratkaisemiseen ja tilanteen muuttumiseen toivottuun suuntaan. (Heino 2000, 11–12.)

Läheisneuvonpidolla pyritään löytämään lapsen turvaa kohentavia ratkaisuja (Arnkil & Seikkula 2014, 69). Sen avulla nostetaan lapsi työskentelyn keskiöön siten, että etsitään vahvistetaan ja yhdistetään lapsen läheisverkoston voimavaroja lapsen tilanteen ratkaisemiseksi. Siinä myös tuetaan läheisverkostoa ratkaisun löytämisessä siten, että mahdollisesti viranomaisten tarve puuttua lapsen ja hänen perheensä asioihin vähenee. Menetelmää voidaan käyttää lastensuojelun avohuollossa tukitoimena esimerkiksi kytkien se jo lastensuojeluntarpeen selvitykseen, jolloin kartoitetaan läheisten mahdollisuuksia tukea lasta ja hänen perhettään. Läheisneuvonpitoa voidaan hyödyntää myös kriisiytyneissä tilanteissa. Taustalla on ajatus siitä, että äkillisesti kriisiytyneessä tilanteessa lapsi voi tarvita ja hyötyä läheisverkoston avusta. Myös pitempää jatkuneessa kriisiytyneessä tilanteessa läheiset voivat auttaa ratkaisujen syntymisessä ja löytää uusia toimivia keinoja tilanteen parantumiseksi. (Heino Mt. 13, 16.)

Vantaan lastensuojeluyksikössä läheisneuvonpitomenetelmä on ollut käytössä ja sen sopivuutta ja käyttöä lastensuojelun avohuollon tukitoimena on kollektiivisesti työyhteisössä pohdittu. Sen etuna on sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan ollut, että perheen tilannetta on konkretisoinut vanhemmille jokin muu kuin viranomaistaho, mikä on auttanut vanhempia ymmärtämään oman vastuunsa lapsen kasvattamisessa ja huolenpidossa. Menetelmän on nähty soveltuvan, mihin tahansa lastensuojelutyön vaiheeseen. (Maahi & Nyyman 2008, 79, 93.)

Läheisneuvonpito metelmän lisäksi lastensuojelussa on käytetty tulevaisuus- ja ennakointidialogeja. Ne ovat verkostokokouksia, joihin kutsutaan Arnkilin & Seikkulan (Mt., 59, 64) mukaan ne henkilöt, jotka asiakas haluaa kutsua. Kun osanottajat ovat kokoontuneet yhteen, käsitellään lapsen tai perheen tilanteeseen liittyvä huolta, jonka huojentamiseksi osanottajat on kutsuttu. Verkostopalaveria vetää kaksi tarkoitukseen koulutettua henkilöä, jotka eivät ole osallisia asiakkaan asiaan. Ennakointi- ja tulevaisuus dialogeissa tähdätään suunnitelman tekemiseen toiveikkuuden kautta. Siinä osanottajilta kysytään hyvästä lähitulevaisuudesta ja omista ja toisten teoista, jotka vievät hyvää tulevaisuutta kohti.

Tarkoitus on kuulla osanottajien nimeämiä asioita, jotka saisivat asiakkaan tilanteeseen liittyvän huolen vähenemään. Ennakointidialogien tarkoituksena on rakentaa ja tuottaa moniäänistä, voimavarakeskeistä ja rakentavaa vuoropuhelua osallistujien välille (Erikson, Arnkil & Rautavara 2006, 7).

Liisa Korhonen (2008, 59–60) on pohtinut sitä, missä tilanteissa lapsen lastensuojeluasiassa tulisi käyttää läheisneuvonpitoa ja milloin verkostokokousta. Kummallakin menetelmällä on omat vahvuutensa. Verkostokokouksen hän näkee sopivan paremmin tilanteisiin, joissa viranomaisten määrä on suuri ja halutaan sopia eri toimijoiden välisistä työnjaoista. Toisaalta se voi sopia myös tilanteisiin, joissa läheisten keskinäisissä suhteissa on pulmia ja läheisillä on paljon huolia lapsesta. Edellä mainitussa tilanteessa kokoukseen voidaan sisällyttää terapeutista ulottuvuutta ja auttaa asioiden käsittelyssä. Verkostokokouksessa viranomaisille tarjoutuu myös mahdollisuus saada tietoa läheisten lapsen tilanteeseen liittämistä huolista ja läheisten kokemuksista. Läheisneuvonpito puolestaan sopii käytettäväksi silloin, kun sosiaalityöntekijällä ja muilla työntekijöillä on selkeä käsitys siitä, mihin kysymyksiin neuvonpidon toivotaan vastaavan. Silloin työntekijöillä on aito halu selvittää sitä, millä tavoin läheisillä on mahdollisuus olla osallisina perheen arjessa ja, miten he voivat olla lapsen ja perheen tukena.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA AINEISTO

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää sosiaalityöntekijöiden käsityksiä lapsen läheisverkostosta lastensuojelun avohuollossa. Kiinnostus kohdistetaan läheissuhteiden vahvistamiseksi tehtyyn työhön sekä läheisverkoston mukaan ottamiseen ja sen mahdollisuuksien huomioimiseen. Lastensuojelun avohuollon työskentelyn ohella tutkimuksessa tarkastellaan myös lapsen lastensuojelutarvetta selvittävää palvelutarpeen arvioinnin työvaihetta. Palvelutarpeen arviointiin kiinnitetään tutkimuksessa huomiota siitä syystä, että lastensuojelun avohuollon asiakkuus tulee vireille lastensuojelun tarpeen selvityksen kautta.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä aiheesta on kerätty yksilö- ja ryhmähaastatteluina. Haastattelut ovat olleet puolistrukturoituja teemahaastatteluja. Tavoitteena on ollut saada tietoa sekä varhaisesta vaiheesta lapsen asiakkuutta että myöhemmästä lastensuojelun avohuollon prosessista. Haastatelluilta on haettu kokemuksia siitä, kuinka sosiaalityöntekijät toteuttavat läheisverkostotyötä päivittäisissä työkäytännöissään. Tutkimuksella pyritään tuomaan esille juuri sosiaalityöntekijöiden puhetta ja käsityksiä asiakkaan läheisverkostoon liittyen. Tämän lisäksi tarkastellaan läheisverkostoja huomioivaa läheisverkostotyötä. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä sekä työssä onnistumisista että tilanteista ja haasteista, jotka vaikeuttavat työskentelyä lapsen läheisverkostojen kanssa pyritään tutkimuksessa valottamaan.

5.1 Tutkimustehtävät ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää sosiaalityöntekijöiden käsityksiä läheisverkostosta ja sen kartoittamisesta sekä läheisverkostotyön käytännöistä lastensuojelun avohuollossa. Pyrkimyksenä on tuottaa tietoa siitä, kuinka sosiaalityöntekijät lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aikana ensinnäkin huomioivat lapsen läheissuhteita, ja toiseksi vahvistavat läheissuhteiden jatkuvuutta, sekä kolmanneksi mahdollistavat läheissuhteiden tarkastelua ja läheisten mukaan ottoa käytännön työssä. Tarkoituksena on tuoda esille se, kuinka sosiaalityöntekijät puhuvat ja määrittävät sen, mitä läheisverkosto tarkoittaa

lastensuojelun avohuollon kontekstissa. Tutkimuksessa pyritään lisäksi tuomaan esille lapsen läheisverkoston kartoittamisen prosessia sekä sitä, millaisissa tilanteissa ja miten läheisiä huomioidaan ja kutsutaan mukaan työskentelyyn. Tämän lisäksi tavoitteena on tuottaa tietoa niistä lastensuojelutyön reunaehdoista, jotka vaikuttavat läheisten mukaan ottamiseen lapsen lastensuojeluasiassa.

Sosiaalityöntekijöiden kokemukset on rajattu tarkastelun näkökulmaksi siksi, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat merkittävässä roolissa läheisverkostotyön mahdollistamisessa lastensuojelun avohuollossa. Niin heidän käsityksensä läheissuhteista kuin kokemuksensa lastensuojelun työn reunaehdoista vaikuttavat mahdollisuuksiin toteuttaa läheisverkostotyötä. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden kautta läheisten huomioiminen ja mukaan ottaminen viimekädessä joko toteutuu tai jää toteutumatta.

On tärkeää kiinnittää huomiota lastensuojelun työkäytäntöihin, koska sitä kautta on mahdollista löytää toimintatapoja sellaiseen lastensuojelutyöhön, jossa huomioidaan läheissuhteita lapsikeskeisesti ja asiakasystävällisesti. On tärkeää pyrkiä siihen, että käytännön lastensuojelutyössä tunnistetaan lapsen läheissuhteita ja ylläpidetään niiden jatkuvuutta, sekä tarkastellaan ihmissuhteiden merkitystä hyvinvointiin tai hyvinvoinnin vajeisiin. Lastensuojelun käytäntöjen tarkastelu tekee näkyväksi toimintakulttuuria ja nostaa esille toiminnan kehittämisen tarpeita. Huomion kiinnittäminen sekä onnistumisiin että haasteisiin luo pohjaa kehittämiselle, koska silloin työn toteuttamiseen liittyvät seikat nousevat esille, ja niitä voidaan siten joko pitää yllä tai yrittää ratkaista ja muuttaa.

Tutkimuskysymykset kohdistuvat sosiaalityöntekijöiden käsityksiin läheisverkostosta, läheisverkoston kartoittamisesta ja läheisten kanssa toimimisesta. Lisäksi tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä läheisten huomioimisesta ja mukaan ottamista lapsen lastensuojeluasiaan.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten läheisverkosto määrittyy sosiaalityöntekijöiden puheissa?
2. Millaisia käytäntöjä lastensuojelun avohuollossa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä on läheisverkon kartoittamiseen ja läheisverkostojen kanssa toimimiseen?
3. Millaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on läheisten mukaan ottamisesta lastensuojelun avohuollossa?

5.2 Tutkimusaineisto

Tutkielman tutkimusaineistona on viisi teemahaastattelua, jotka on toteutettu haastatteleamalla yhden lastensuojeluyksikön sisällä lastensuojelun avohuollossa ja sosiaalihuoltolain mukaisissa lapsiperheiden sosiaalipalveluissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Kaikilla haastatelluilla on ollut kokemusta lastensuojelun avohuollosta, vaikka osallistujien nykyiset tehtäväkuvat lastensuojelun avohuollossa ja lapsiperheiden sosiaalihuollossa poikkevatkin toisistaan jonkin verran. Lukumäärällisesti haastatteluja on ollut viisi, joista kaksi on toteutettu yksilöhaastatteluna ja kolme ryhmähaastatteluna. Kolmesta ryhmähaastattelusta kahteen on osallistunut kaksi sosiaalityöntekijää ja yhteen kolme sosiaalityöntekijää. Yhteensä yhdeksän sosiaalityöntekijää on siten osallistunut haastatteluihin.

Aineistonkeruumenetelmänä on käytetty puolistrukturoitua teemahaastattelua. Teemahaastattelut on suunniteltu siten, että niissä on ollut etukäteen määritellyt aihepiirit ja kysymykset, jotka on käyty läpi jokaisessa haastattelutilanteessa (ks. Liite 1). Jari Eskola ja Jaana Vastamäki (2007, 27) määrittelevät puolistrukturoidut teemahaastattelut haastatteluiksi, joissa on etukäteen määritellyt teema-alueet ja aihepiirit. Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa ei käytetä valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan haastattelijä pyrkii varmistamaan, että jokaisessa haastattelussa kaikki haastatteluaiheet käydään läpi.

Teemahaastattelut on toteutettu loppuvuodesta 2015. Ensimmäinen haastattelu tehtiin syyskuun alussa ja viimeinen marraskuussa. Haastattelujen hankkimiseen olen hakenut ja

saanut tutkimuslupan kaupungilta, jossa haastattelut on toteutettu. Kun tutkimuslupa myönnettiin, lähetin sähköpostitse haastattelupyynnön (ks. Liite 2) välitettäväksi organisaation lastensuojelun avohuollosta ja palvelutarpeen arvioinneista vastaaville sosiaalityöntekijöille.

Sähköpostilla lähetetyn haastattelukutsun kautta ei juurikaan saatu osallistujia tutkimukseen. Tähän on voinut vaikuttaa monet seikat kuten lastensuojelutyössä kohdatut kiireet tai sähköpostin haasteet tavoittaa haastateltavia. Koska olen pro gradu tutkielman työstämisen aikana työskennellyt lastensuojelun avohuollossa sijaisena, päädyin ratkaisuun, että keskustelen tutkielmasta ja haastatteluista työyhteisössäni. Tällä tavoin sain osallistujia tutkimukseen. Koen, että henkilökohtainen pyyntö ja keskustelu asiasta tavoittaa osallistujia paremmin kuin sähköposti. Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2011, 85) mukaan tutkijan onkin mahdollista motivoida haastateltava yhteistyöhön. Kun asia ja sen tärkeys selitetään henkilökohtaisesti, voidaan saada osallistujia innostumaan. Tutkija tutkimusta selittämällä myös korostaa haastateltavan tärkeyttä ja ainutlaatuisuutta.

Ennen aineiston keruun aloittamista, pohdin sitä kuinka asettua tutkijan rooliin omassa työyhteisössä. Tutkijan rooliin asettuminen tutussa työyhteisössä ei ollutkaan täysin yksinkertaista, koska haastateltavat sosiaalityöntekijät olivat minulle entuudestaan tuttuja ja olin tottunut tekemään heidän kanssa töitä kollegana. Toisaalta työtoveruus helpotti aineiston keräämistä, sillä sosiaalityöntekijät olivat halukkaita osallistumaan myös sen vuoksi, että olin heille entuudestaan tuttu. He tiesivät, että tunnen lastensuojelua ja heidän työtapojaan jo entuudestaan, ja että kunnioitan ja arvostan heidän näkemyksiään ja heidän tekemäänsä työtä. Haastattelujen aikana toin esille, että aineistoa käsittelen luottamuksellisesti ja että olen sitoutunut tutkimuseettisiin periaatteisiin. Tutkijana kerroin, että yhteinen keskustelu ja aiheen pohtiminen auttaa kehittämään sosiaalityöntekijän omaa työtä. Kerroin myös, että keskustelu tekee näkyväksi omia työkäytäntöjä ja käsityksiä tehdystä työstä. Koin, että työtoveruuden vuoksi haastattelijana minun ja haastateltavien välillä oli luottamusta, joka edisti aiheesta keskustelua. Haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä oli myös luottamusta siihen, että tunsin niin lastensuojelutyötä kuin heidän työtapojaankin sekä organisaatiota, jossa he toimivat.

Haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät saivat luettavaksi teemahaastattelurungon (ks. Liite 1) noin kaksi viikkoa ennen haastattelua. Haastatteluteemat on käyty kaikissa

haastatteluissa läpi. Hirsjärvi ja Hurme (2011, 47–48) toteavat, että puolistukturoiduissa teemahaastattelussa käsiteltyjen teemojen järjestys voi vaihdella eikä kaikkia haastattelussa esiin tulevia näkökohtia ole etukäteen lyöty lukkoon. Samat kysymykset tai keskusteluaiheet esitetään kuitenkin kaikissa haastatteluissa. Haastateltavat voivat vastata teemoihin eri tavoin, koska ennalta määriteltyjä vastausvaihtoehtoja ei esitetä. Näin tutkittavien ääni ja heidän asioille antamat merkityksensä tulevat kuuluville. Ryhmähaastatteluissa haastattelija varmistaa, että jokainen on vastannut kysymykseen, mutta ei pyri tietoisesti saamaan aikaan osallistujien välistä vuorovaikutusta (Valtonen 2005, 224). Ryhmähaastattelutilanteissa kuitenkin syntyi luonnostaan jonkin verran keskustelua ja osallistujien yhteistä pohdintaa aiheeseen liittyen, jota haastattelijana en millään tavalla rajoittanut. Haastattelutilanteissa pyrittiin useamman kerran palaamaan aiheisiin ja tarkistamaan, että kaikki osallistujat ovat saaneet mielessä olevat asiat sanotuksi.

Haastatteluja tehtiin lukumäärällisesti viisi. Kaksi haastattelua on toteutettu yksilöhaastatteluna ja kolme ryhmähaastatteluna. Ryhmät ovat olleet kahden ja kolmen sosiaalityöntekijän haastatteluja. Yksilö- ja pienryhmähaastattelut palvelivat tutkimuksen tavoitetta parhaiten, sillä haastateltavan voi olla helpompaa tuoda omia henkilökohtaisia kokemuksiaan esille silloin, kun kuulijajoukko ei ole kovin suuri. Aineiston keruuta toteutettaessa havaitsin, että erityisesti ryhmähaastattelut olivat hyvä tapa saada tietoa aiheesta, ja sosiaalityöntekijät kokivat sen mielekkäänä yhteisen keskustelun ja työn reflektoinnin välineenä. Ryhmähaastattelut antoivat sosiaalityöntekijöille myös mahdollisuuden jakaa kokemuksia hyvistä käytännöistä ja työn tekemisen tavoista, sekä saada niistä palautetta toisilta.

Kaikki haastatteluihin osallistuneet ovat olleet naisia. Haastatteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden työkokemus lastensuojelusta kuitenkin vaihteli. Kaikilla osallistujilla on ollut kokemusta lastensuojelun avohuollossa tehtävästä lastensuojelutyöstä. Osallistujat ovat työskennelleet lastensuojelutyössä vuodesta yli 25 vuoteen. Kolmella sosiaalityöntekijällä oli haastatteluhetkellä yli 25 vuoden työkokemus lastensuojelutyöstä. Kahdella haastateltavalla taas oli yli kymmenen vuoden työkokemus. Lisäksi yhdellä haastateltavalla oli noin viiden vuoden työkokemus lastensuojelutyöstä. Yksi sosiaalityöntekijöistä oli työskennellyt lastensuojelussa vain vuoden, mutta sitä ennen hän oli työskennellyt koulukuraattorin tehtävissä usean vuoden ajan. Kaksi haastatteluista

sosiaalityöntekijäistä olivat haastatteluhetkellä vastavalmistuneita, ja heidän työkokemuksensa lastensuojelutyöstä olivat ajallisesti alle viisi vuotta kestäneitä.

Haastattelut on nauhoitettu nauhurille ja litteroitu jälkeinpäin. Se, kuinka tarkasti aineistot on tarpeen litteroida, riippuu tutkimustehtävästä (Hirsjärvi & Hurme Mt., 139). Tutkielman tutkimustehtävän kannalta ei ollut tarpeen litteroida aineistoja kovin tarkasti. Puheen tauot, huokaukset, äänenpainot ynnä muut sellaiset jätin siten litteroimatta. Lisäksi litteroimatta jätin kohdat, joissa tutkimusaiheesta oli eksytty keskustelemaan aiheista, joka ei siihen liittynyt. Edellä mainitun lisäksi litteroinnin yhteydessä muokkasin murre sanoja kirjakielelle. Jokainen haastattelu on litteroitu Microsoft Word -tekstinkäsittelyohjelmalla. Litteroitua haastatteluaineistoa kertyi fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5 yhteensä 62 sivua.

5.3 Aineiston analyysimenetelmänä teemoittelu

Kuten edellisessä luvussa mainittiin, on ennen analyysin aloittamista litteroitu toteutetut puolistrukturoidut teemahaastattelut. Litterointia helpotti se, että haastatellut sosiaalityöntekijät olivat minulle entuudestaan tuttuja, joten nauhalta oli tunnistettavissa äänestä, kuka milloinkin puhui. Analyysiä laatiessani luin litteroituja haastattelutekstejä läpi useamman kerran. Ensimmäiseksi pyrin etsimään aineistosta yhtäläisyyksiä, joita merkitsin erivärisillä värikynillä. Tämän jälkeen etsin tekstinkäsittelyohjelmaa tekstin yhtäläisyyksien jaottelussa apuna käyttäen edelleen samankaltaisia teemoja ja yhteneväisyyksiä. Lopulta päädyin teemoittelemaan aineistoa tutkimuskysymysteni mukaisesti, siten että teemat vastaisivat esitettyihin tutkimuskysymyksiin.

Teemoittelu on sopiva aineiston analyysimenetelmä silloin, kun pyrkimyksenä on ratkaista jotakin käytännönläheistä tutkimusongelmaa ja toivotaan, että tutkimus palvelisi erilaisia käytännöllisiä intressejä (Eskola & Suoranta 1998, 179, 180). Teemoittelussa aineistosta nostetaan esille toistuvia piirteitä ja yhtäläisyyksiä. Yhtäläisyydet voivat pohjautua teemahaastattelun teemoihin, mutta aineistosta saattaa nousta esille myös sellaisia odottamattomia teemoja, jotka saattavat olla lähtökohtaisesti teemahaastatteluun valittuja teemoja mielenkiintoisempia. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 173.) Tutkimustehtävän kannalta kuitenkin olennaiset aiheet ja tiedot pyritään käsittelemään, ja samalla pyritään tuomaan esille

teorian ja empirian vuorovaikutusta. Empiriaa tuodaan esille aineistositaattien muodossa, kun taas sitaatteja esitetään yhdessä tutkijan tekemän analyysin ja tutkinnan kanssa. (Eskola & Suoranta Mt., 175–176, 179, 181.) Teemahaastattelurungon jätin tarkoituksella melko väljäksi, koska toivoin, että väljemmillä aihepiireillä aiheesta nousisi esille mielenkiintoisia ja odottamattomia teemoja. Koin analyysiä tehdessäni, että näin tapahtuikin.

Teemoittelun tuloksena aineistosta nousee esille kokoelma erilaisia vastauksia tai tuloksia esitettyihin tutkimuskysymyksiin (Emt., 175). Tutkijana olen lukenut litteroitua aineistoa useaan kertaan, jotta toistuvia aihealueita ja teemoja löytyisi, ja näin saisin valotettua sosiaalityöntekijän käytännön tietoa. Analyysin tekeminen ja mielenkiintoisten ja jopa yllättävien teemojen löytäminen edellytti minulta tutkijana etäisyyden ottamista lastensuojelun avohuollon käytännön työstä. Se edellytti sitä, etten voinut työskennellä sosiaalityöntekijänä ja tehdä analyysiä yhtä aikaa, vaan oli keskityttävä pelkästään analyysin tekemiseen. Tutkijana minun oli kyettävä tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden puhetta ja työkäytäntöjä ulkopuolisin silmin, jotta aineistosta pystyisi havainnoimaan ja löytämään ennakkoluulottomasti mielenkiintoisia teemoja aineistolähtöisesti. Anita Saaranen-Kauppisen ja Anna Puusniekan (2006) mukaan teemoittelua toteutetaankin yleisimmin aineistolähtöisesti, ja tutkijan tulee tarkastella litteroitua haastatteluaineistoa ennakkoluulottomasti.

5.4 Tutkimusetiikka

Kaikkea sosiaalityötä koskevat eettiset periaatteet ja vaatimukset. Sosiaalityön tutkimus ei myöskään ole irrallaan sosiaalityön käytännön eettisistä periaatteista. (Urponen 2003, 72). Tutkielma kohdistuu läheisesti lastensuojelun sosiaalityön käytäntöön, joten on tärkeää arvioida tutkimuksen eettisiä kysymyksiä sosiaalityön eettisten periaatteiden kautta. Toivon, että tutkielman tulokset palvelisivat käytännön työtä muun muassa siten, että lasten osallisuus tärkeistä ihmissuhteista kerrottaessa toteutuisi, ja lapselle tärkeiden läheisten kohtaamiseen ja heidän huomioimiseensa voimavarana kiinnitettäisiin lastensuojelutyössä huomiota. Olen tavoitellut osallisuuden lisääntymistä myös vanhempien ja lapsen ja perheen läheisten näkökulmasta. Näin ollen tutkimuksen eettinen tehtävä on pyrkiä parantamaan lastensuojelutyön laatua ja asiakkaan saamaa palvelua. Riitta Laakson (2013, 41) mukaan

lastensuojelun tutkimukseen voi kuitenkin sisältyä riski siitä, että sillä toistetaan asiakkaita luokittelevia ja ongelmien ja sosiaalityön moninaisuutta yksinkertaistavia tuloksia ja kannanottoja. Lastensuojelun tutkijan onkin tärkeää noudattaa eettisiä periaatteita, tutkimuseettisiä käytäntöjä ja olla eettisesti herkkä.

Tutkimusetiikkaa liittyy osaltaan myös siihen, kuinka aineistoa kerätään ja käsitellään. Aineisto onkin kerättävä siten, että luottamuksellisten ja vahingollisten tietojen paljastuminen on estetty (Urponen Mt., 72). Tutkijan on myös säilytettävä aineisto huolellisesti ja säädeltävä sen mahdollista jatkokäyttöä (Kuula 2015, 219). Edellä mainittuihin seikkoihin olen sitoutunut jo tutkimuslupaa hakiessa, ja niihin olen kiinnittänyt huomiota tutkimuksen toteuttamisen eri vaiheissa. Aineistoa on lisäksi säilytetty huolellisesti, ja se tuhotaan tutkielman valmistuttua. Aineistoa ei tulla käyttämään jatkotutkimukseen.

Tutkimusaineisto sisältää suurimmaksi osaksi sosiaalityöntekijöiden kokemuksia työstään, joten asiakastietojen paljastuminen työkäytännöistä ja työn tekemisestä puhuttaessa ei ole kovinkaan relevantti huolenaihe. Lastensuojelun sosiaalityöntekijää ja lastensuojelun tutkijaa sitoo vaitiolovelvollisuus. Kokemuksia työssään onnistumisista sosiaalityöntekijät lähestyivät tietyistä asiakastapauksista käsin. Tutkijana olen kuitenkin sitoutunut siihen, että asiakastiedot eivät ole tunnistettavissa, ja että asiakkaiden yksityisyys on suojattu. Lisäksi olen sitoutunut siihen, ettei tutkimukseen osallistuvien työntekijöiden henkilöllisyyttä, tutkimusentekopaikkaa eikä kaupunkia anneta ilmi. Arja Kuula (Mt., 219) toteaaakin, että tutkimusaineisto on anonymisoitava. Anonymisoimisen tarkkuus riippuu siitä, kuinka arkaluonteista aineisto on. Tunnistamisriskit vähenevät oleellisesti silloin, kun tutkittavien taustatiedot on luokiteltu. Anonymisoimisen tavoitteena on lisäksi hyvä pitää aineiston säilymistä mahdollisimman muuttumattomana.

Sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön tutkijan on mietittävä toimintansa seurauksia eli sitä, millaisia seurauksia toimista ilmenee asiakkaan, tutkimuskohteen ja yhteisön kannalta. Seurauksia voi aiheutua useista toimenpiteistä. Jo tutkimuskohteen valinta, määrittely ja ongelmien käsitteellistäminen aiheuttaa seurauksia. (Urponen Mt., 72.) Toisaalta myös oma paikkani tutkijana on voinut aiheuttaa seurauksia aineistolle tai vaikuttaa mahdollisuuksiini tulkita aineistoa. Se, että olen haastatellut entuudestaan tuntemiani työtovereita, on voinut vaikuttaa esimerkiksi haastateltavan mahdollisuuksiin kertoa tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Se on voinut lisäksi aiheuttaa puolin ja toisin varovaisuutta, jotta hyvä suhde

työtoverina säilyy tutkimuksen teon aikana ja sen jälkeenkin. Tämä on pyritty tiedostamaan ja huomioimaan sanoittamalla asiaa haastattelutilanteissa. Lisäksi asiaa on pyritty tiedostamaan myös analyysiä laadittaessa. Tutkielman laatijana minun ei kuitenkaan ole ollut mahdollista päästä täysin irti omista kokemuksistani lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, siinä työyhteisössä, jossa aineistoa on kerätty. Aikaisemmat kokemukseni ovat vaikuttaneet jo aiheen valintaan ja todennäköisesti siihen, miten haastateltavia sosiaalityöntekijöitä ymmärrän ja kuinka heidän puhettaan olen tulkinut.

Tutkimuksen tieto on julkistettava siten, että se ei vahingoita vuorovaikutuksessa mukana olevia ihmisiä tai yhteisöjä. Toiminnalla ei myöskään saa aiheuttaa vahinkoa kollegoille, eikä leimata heitä virheellisillä tai epärehellisillä perusteilla. Sosiaaliset ilmiöt ovat useimmiten monitahoisia. Toisille sama tilanne näyttäytyy hyvin myönteisenä, kun samalla toiselle se näyttäytyy ikävänä asiana. (Urponen Mt., 72, 73.)

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Läheisverkoston määrittäminen

Aineistoa on tarkasteltu siitä näkökulmasta, millainen asema lapsella, vanhemmalla tai muulla huoltajalla sekä työntekijällä on lastensuojelun asiakkaan läheisverkostoa määriteltäessä. Sosiaalityöntekijöiden käsittämänä läheisverkostoa määritellään niin sosiaalityöntekijän periaatteellisella tiedon ja asiantuntijoiden tasolla kuin käytännön sosiaalityön toteuttamisen tasolla. Aineiston analyysissä huomiota kohdistetaan erityisesti käytännön sosiaalityön toteuttamisen tasolle.

Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puheissa läheisverkosto määriteltiin sosiaalityöntekijän periaatteellisella tiedon ja asiantuntijuuden tasolla laajasti. Periaatteellisessa mielessä tärkeänä pidettiin sitä, että läheisverkosto määrittyy juuri asiakkaan kokemuksena siitä, kuka on hänelle läheinen tai keiden kanssa asiakkaat arjessaan toimivat, sekä siitä, ketkä kuuluvat tiiviisti heidän elämäänsä ja ketkä voivat toimia voimavarana ja tuen lähteenä. Käytännön sosiaalityötä toteutettaessa vaikuttaa vanhemmilla ja sosiaalityöntekijöiden kulttuurisilla oletuksilla olevan aineiston perusteella keskeinen sija läheisverkostoa määriteltäessä.

Vaikkakin periaatteellisella tasolla sosiaalityöntekijät ajattelevat läheisverkostosta laajasti ja myös tunnistavat sen, että lapsen käsitys läheissuhteistaan voi olla erilainen kuin vanhemman käsitys, jää lapsen näkemys läheisverkoston määrittelijänä kuitenkin aineiston valossa ristiriitaiseksi. Asiakastyössä läheisverkostoa ei kaikissa tapauksissa kartoiteta kysymällä sitä lapselta itseltään. Tällöin läheisverkosto määrittyy tavallisimmin vanhemman näkemyksenä siitä, keiden kanssa perhe toimii ja keiden vanhempi katsoo olevan perheelle läheisiä. Huoltaja voi halutessaan jopa kieltää yhteydenottamisen lapselle läheiseen tai läheisen kutsumisen mukaan työskentelyyn. Näissä tilanteissa lapsen läheissuhteet määrittyvät juridisen ulottuvuuden kautta niin, kuin Aino Ritala-Koskinen (2001) on läheissuhteita jaotellut (Emt). Vanhemman ja lapsen määritysten ohella sosiaalityöntekijän asiantuntijatieto siitä, ketkä kulttuurisesti ovat merkittäviä läheisiä ja keitä kutsutaan mukaan työskentelyyn, vaikuttavat käytännön sosiaalityön tasolla. Työntekijäkohtaista on se, painotetaanko vanhemman vaiko lapsen kokemusta läheissuhteistaan, ja minkä verran läheissuhteilla katsotaan olevan merkitystä asiakkaan asian ja tilanteen parantumisen kannalta.

Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puheissa läheisverkosto määrittyi pelkästään vanhemman tai muun huoltajan kertomana joissakin asiakastapauksissa. Läheisverkostoa ei pyritty lainkaan selvittämään lapselta, vaan sitä kartoitettiin keskustelussa ainoastaan vanhemmalta. Tällaisissa tilanteissa läheisverkosto tarkoitti enemmänkin sitä, keiden kanssa perhe yleisesti ottaen toimii ja keiltä vanhemmat saavat apua arjessa tai ketkä heitä tukevat. Ensisijainen selvityksen kohde ovat tällöin läheiset, joilta perhe tai vanhempi saa tukea. Samalla tunnistettiin, että verkostolta saatava apu voi olla monenlaista ja erityyppistä. Se voi olla niin apua arjen vastuiden jakamisessa kuin lastenhoito- tai keskusteluapuakin. Vanhemman ja läheisen väliseen suhteeseen voi sisältyä myös sosiaalityöntekijän haitallisena pitämiä tuen muotoja. Toisaalta pelkästään vanhemman kautta tuleva tieto läheisverkostosta ei välttämättä kerro sitä, millainen lapsen kokemusmaailma läheisistään on, tai millainen suhde lapsella ja vanhemman nimeämällä läheisellä on.

H7: Aina kysytään sitä vanhemmilta, mutta harvemmin lapselta. Se olis tärkeää että myös lapset nimeis ja se voi olla eri henkilö. Lapselle se voi ollakin just se naapurin täti, joka lapsen kanssa leikkii. H6: Toi on ainakin mulle jäänyt tosi vähälle, kun se läheisverkosto on nimenomaan selvitetty vanhempien kanssa. H8: varmaan meillä kaikilla. H6: Ehkä se meidän ensisijainen selvityksen kohde ovat ne, jotka voivat jollain tavalla auttaa perhettä, mutta toki se apu voi olla monenlaista. Mun ajatuksissa se lähtee siitä, että kuka pystyis vaikka tuleen laittaa ruokaa, jos se vanhempi ei ite pysty ja kattomaan lapsia.

Asiakastyössä merkityksellistä on tunnistaa se, kenen näkökulmasta läheisverkosto määrittyy. Sosiaalityöntekijät tunnistivat, että lapsen kokemus läheisistään voi poiketa vanhemman näkemyksestä. Tällöin vanhemman määrittelyn sijasta lapsen oma kokemus ja kertoma siitä, kuka on hänelle merkittävä läheinen, nousi asiakastyössä selvittämisen keskiöön. Tärkeät läheissuhteet määrittyivät henkilökohtaisina kokemuksina; todettiin esimerkiksi, että vanhempi voi ajatella lapselle merkityksellisestä ihmissuhteesta eri tavoin kuin lapsi. Seuraavissa aineisto-otteissa käsitellään läheisverkoston määrittymistä lapsen kokemuksena, ja tuodaan esille lapsikeskeisyyden ja lapsen näkökulman huomioimisen merkityksellisyyttä.

H7: *Se olis tärkeää, että myös lapset nimeis ja se voi olla eri henkilö kuin vanhemmalla. Lapselle se voi olla just se naapurin täti, joka hänen kanssa leikkii.”*

H2: *Ajattelen, että läheiset ovat niitä, jotka ovat elämässä mukana. Ja tietenkin lapsen oma kokemus, miten hän kokee ketkä ovat läheisiä. Voi olla erilainen mitä äiti ajattelee kuin mitä lapsi.*

Lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat siihen, voidaanko lapselta itseltään kysyä läheisistä ja hänelle merkityksellistä ihmissuhteista. Sosiaalityöntekijöillä on näkemys siitä, että iältään nuorikin lapsi usein kykenee kertomaan läheisistään. Seuraavaa katkelmaa tulkitaan siten, että iältään nuoren lapsen kertoma kokemustieto voi kuitenkin olla sellaista, ettei sitä voida välttämättä huomioida, pitää luotettavana tai uskottavana.

Haastattelija: *Aatteleks sää sillain että sää kyselet niinku sekä vanhemmilta että lapselta vai ensisijaisesti jommalta kummalta vai miten?*

H1: *Tottakai se riippuu hirveen paljon myös siitä lapsen iästä, mutta tota kyl must se aika pienikin lapsi osaa sanoa, ketkä hänelle on tärkeitä. En tiä kuinka paljon sitä voi huomioida, mutta niinku mun mielestä se lapsen kokemus siitä, kuka on hänelle tärkeä ja lähellä oleva.*

H9: *Ensisijaista on selvittää lapsilta, jos he pystyvät sen sanomaan ja on tarpeeksi ikää, että ymmärtävät.*

Seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi sosiaalityöntekijöiden pyrkimys tehdä lapsen näkökulmaa näkyväksi vanhemmalle, jota voidaan pyytää kertomaan läheissuhteesta lapsen näkökulmasta. Aineisto-otteesta tulee esille myös lapsen oman kokemuksen merkityksellisenä pitäminen ja lapsen läheisverkoston kartoittamisen tärkeys sekä lapsen että vanhemmankin kokemana.

H5: *Kun asiakkaana on lapsi, niin voi kartoittaa sitä kysymällä vanhemmalta kuka lapselle on tärkeä ja ketkä on hänelle läheisiä. Ja sitten sekä lapselta että myös hänen vanhemmiltaan tai huoltajiltaan ja ite huomaan sen, että usein ajattelen, että ne ovat usein sukulaisia, mutta ne voi olla myös sellaisia ihmisiä, jotka on tilanteessa on muotoutunut osaksi läheisverkostoa ja ne saattaa olla*

yllättäviäkin. Haluan itse opetella, että olen avoimin mielin sille, että ketä ne on.

Asiakkaan kertomien läheissuhde kokemusten rinnalla asiakastyössä vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden käsitykset siitä, millainen on hyvä ihmissuhde ja keiden kanssa läheissuhteiden vahvistamiseen tähtäävää työtä tulisi tehdä. Vaikka sosiaalityöntekijän periaatteellisella tasolla läheisverkosto määrittyy laajasti, käytännön sosiaalityön toteuttamisen tasolla kuitenkin esimerkiksi lastensuojeluasioiden salassapitosäädökset ja vaitiolovelvollisuus rajoittavat sitä, keitä läheisiä asiakkaan asiaan voi kutsua mukaan. Sosiaalityöntekijät tunnistivat, että läheisverkosto voi näyttäytyä hyvinkin erilaisena, mikäli sitä tarkastellaan viranomaisen käsityksenä eikä asiakkaan omana kokemuksena. Mikäli viranomainen määrittää läheisverkoston, voi verkostosta jäädä ulkopuolelle asiakkaan elämässä merkityksellisiksi koettuja läheissuhteita.

H2: Ja voi olla niin, että viranomaisen näkökulmasta ajatellen läheinen voi olla lähisukulainen, joka ei perhe-elämässä ole, mutta se ei kuitenkaan olekaan niin läheinen kuin joku naapuri tai kummitäti.

Tietyt kulttuurisesti merkittävänä pitämämme ihmissuhteet ja kulttuuriset odotukset näkyvät sosiaalityöntekijän läheisverkostomäärittämisissä. Yksi haastateltu sosiaalityöntekijä koki, että asiakastilanteissa ja keskusteluissa biologista vanhempaa on vaikea sivuuttaa ja biologisuutta käsitellään puheessa aina jollakin tavalla. Sosiaalityöntekijällä on myös velvoitteita arvioida sitä, mikä läheissuhde on muita merkittävämpi.

H1: Mun mielestä lähiverkosto niin se on aika laaja käsite ja mä en ajattele että se tarkoittaa välttämättä biologiaa. Ehkä se meillä viranomaisilla enemmän näkyy tällönsä, että me keskitytään enemmän siihen biologiseen sukuun tai ja verkostoon, mutta ajattelen, että erityisesti nykyaikana se lähiverkosto on paljon muuta kaverit kummit sun muut sukulaiset ystävät kaimat kummit vanhemmalla miksei sitten lapsellaki. Periaatteessa lähiverkostoon kuuluu vaikka valmentaja jos oikeen lähtee. Oikeestaan se määrittyy hirveen pitkälle, siitä minkä asiakas ite kokee sellasena läheisenä. Toki varmasti biologiset vanhemmat ehkä nyt aina on sellanen mitä on aika mahdoton sivuuttaa, vaikka lapsi sanoisi et ne ei kuuluis lähiverkostoon. Ehkä ne on aina kuitenkin jollain tapaa ajatuksen

tasolla jollain tapaa. Ja se taas onko niitä järkevä sen takia että ne nyt on biologisia vanhempia, jos ei arjessa oo millään tavalla mukana tai ees oo kiinnostusta olla mukana. Ehkä mä sen aattelen niin päin että adoptoidut lapsetkin jossain vaiheessa alkaa miettiä sitä omia biologisia vanhempia. Niin mää aattelen, että se on sillä tavalla ainakin ajatuksen tasolla merkittävä asia. Me ei jotenkin päästä ikinä biologisuudesta eroon. Vaikka se arjen tasolla välttämättä, jos niinku mietitään jotain lähiverkostoon sijotusta tai jotain tällaista. Niin voi olla ettei se tule kyseeseenkään vaikka se biologinen isä, mutta siinä keskustelussa sitä ei kuitenkaan voi ohittaa, vaikka se isä olis millanen.

Se miten asiakas voi kertoa omasta läheisverkostostaan, ja kuinka se lopulta sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa määrittyy, riippuu vuorovaikutuksesta. Asiakastilanteessa sosiaalityöntekijä esittää asiakkaalle kysymyksiä läheisverkostoon liittyen, jotka säätelevät keskustelua. Asiakkaan vastaukset kertovat sosiaalityöntekijälle sen, mikä on asiakkaan läheisverkosto. Sosiaalityöntekijä pyrkii selvittämään asiakkaan elämässä mukana olevia ihmissuhteita ja laajentamaan kysymystä siten, että keskustelussa asiakkaan olisi mahdollista kertoa läheissuhteista laajasti.

H4: Miten asiakas määrittää, kun häneltä kysytään ketä tärkeitä ihmisiä elämäsi kuuluu, keneen voi turvautua, kuka sinua voi tukea. Pidän sitä läheisverkostona.

H2: Vielä äkkiseltään tulee mieleen se, että miten asiakas usein kokee, kun kysytään läheisverkostoa. Niin musta tuntuu että ne usein mieltää kysymykseen kuuluvan sukulaiset, jonka takia sitä joutuu työntekijät joskus vähän laajentamaan sitä kysymystä, että sieltä tulee myös ne muut kuin sukulaiset. Yleinen ajattelutapa on että läheisverkosto on sukulaisverkosto.

Vaikka läheisverkostoa keskustelussa kartoitetaan laajasti, ei se kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että käytännön työn tasolla läheisverkostoa kutsuttaisiin yhtä laajasti työskentelyyn mukaan. Tutkielman aineiston valossa näyttää siltä, että läheiset, joita lastensuojelun avohuollon työskentelyssä ovat olleet mukana, ovat biologisia vanhempia ja sukulaisia. Käsite *läheinen* on mukaan kutsuttujen perusteella tarkoittanut biologista perhettä ja sukulaisuutta. Sosiaalityöntekijöiden kertomissa asiakastapauksissa, joissa läheisiä

huoltajien lisäksi on ollut työskentelyssä mukana, ovat olleet etävanhempia, lapsen sisaruksia tai sisarpuolia, lapsen isovanhempia ja vanhempien isovanhempia sekä vanhempien sisaruksia. Suurin osa vanhempien sisaruksista olivat lapsen tätejä.

Lastensuojelun avohuollossa sosiaalityöntekijän tulisi selvittää lapsen kokemus hänelle merkittävistä läheissuhteista. Toisaalta myös vanhemman kokemus läheisverkostostaan ja heidän mukaan ottaminen työskentelyyn voi edesauttaa sitä, että vanhempi kykenee tekemään arjessaan ja toiminnassaan toivottavia muutoksia. Katri Pulkkinen (2011) tutkimustulosten perusteella vanhemmat olivat toivoneet läheisten osallistamista lastensuojelun avohuollossa jo varhaisessa vaiheessa asiakkuutta, koska sen nähtiin edistävän myönteistä muutosta perheen tilanteessa. Koettiin, että läheisten tuella muutoksen eteen oli työskentelemässä suurempi joukko ihmisiä.

Sijaishuoltoa tutkineet Aila Puustinen-Korhonen ja Tarja Pösö (2010, 16) tuovat esille, että lapsen elämä sijaishuollossa voi parhaimmillaan vahvistaa lapsen sosiaalisten suhteiden verkostoa sekä lapsen luottamusta muihin ihmisiin ja vanhempiinsa. Pahimmillaan sijaishuolto voi katkaista lapsen olemassa olevia ihmissuhteita tuomatta uusia tilalle. (Emt.) Lastensuojelun avohuollossa on tärkeää selvittää lapsen kokemus hänelle merkittävistä ihmissuhteista muun muassa siksi, että niiden jatkumista voidaan tukea ja ylläpitää mahdollisen sijaishuollon tai lyhytkestoisen avohuollon sijoituksen aikana. Avohuolto ja sijaishuolto eivät näin ollen ole toisistaan irrallisia.

Lapsen apuna taikka erityisesti tilanteissa, joissa lapsi ei ikänsä tai kehitystasonsa puolesta kykene määrittämään läheisverkostoaan, voi sosiaalityöntekijän ansiantuntijatieto ja käsitys elämän kannalta merkityksellisistä ihmissuhteista tukea ihmissuhteiden jatkuvuutta. Esimerkiksi Tarja Heinon (2006, 45) tutkimustulosten perusteella erityisen tärkeänä läheissuhteena lapsen arjessa korostuu sisarussuhteet, mikäli niitä lapsella on. Arja Ahonen (2013, 18–19) toteaa, ettei läheisyyden syntymistä tule jättää sijaishuollossa vain lapsen ja vanhemman vastuulle. Vanhemmat, sisarukset, isovanhemmat ja muut läheiset saattavat haluta oma-aloitteisesti pitää yhteyttä lapseen ja näin tarjota lapselle läheisyyden mahdollisuutta.

6.2 Läheisverkoston kartoittaminen ja mukaan kutsuminen

Tässä luvussa tarkastellaan läheisverkoston kartoittamista lastensuojelun avohuollon työkäytäntönä. Aineiston perusteella näyttää siltä, ettei läheisverkoston kartoittamisella useinkaan tähdätä läheisten mukaan kutsumiseen lapsen asiaan. Sillä ei myöskään aina tähdätä yhteistyöhön läheisten kanssa tai läheisten näkemysten selvittämiseen. Tämän vuoksi kartoittaminen näyttäytyy tapana saada tietoa läheisverkostosta. Kartoittaminen ei yleensä johda läheisten kutsumiseen työskentelyyn mukaan. Tutkielman aineistosta nousee esille, että vanhemman oma aktiivisuus tai läheisen yhteistyökyky ovat selittäviä tekijöitä sille, miksi joissakin asiakastapauksissa läheisiä kutsutaan mukaan. Toinen selittävä tekijä on läheisverkoston mukaan kutsumisen viimesijaisuus eli se, että läheisiä kutsutaan mukaan ja heitä pyritään huomioimaan pääsääntöisesti silloin, kun lapsen tilanne on huolestuttava tai vakava. Läheisverkostotyön paikantumista viimesijaiseksi käsitellään tarkemmin omassa luvussaan.

Tutkielman aineistossa läheisverkoston kartoittaminen tapahtuu sosiaalityöntekijöiden kuvausten mukaan pääsääntöisesti keskustelun ja asiakkaan haastattelun kautta. Myös erilaisia menetelmiä käytetään keskustelun apukeinoina, ja ne usein mahdollistavatkin läheisverkoston huolellisen ja monipuolisen kartoittamisen sekä läheissuhteisiin paneutumisen. Erilaisia käytössä olevia menetelmiä aineiston perusteella ovat esimerkiksi verkostokartat, piirtäminen ja Pesäpuu ry:n menetelmäkorttien käyttäminen lasten kanssa. Verkostokartta on Eila Alrothin ja Galina Kurganovan (2007, 25–26) mukaan sosiaalityön työmenetelmä, jonka yksi käyttötarkoitus on kartoittaa yhdessä asiakkaan kanssa hänen tukiverkostojaan. Verkostokartan avulla voidaan selvittää niin ikään niitä ihmissuhteita, joita asiakas pitää läheisimpänä, mutta myös niitä, jotka asiakas kokee negatiivisiksi. Verkostokarttaan asiakas voi piirtää tai listata elämäänsä kuuluvia ihmissuhteita. (Emt.) Menetelmiä voidaan käyttää luovasti tilanteen mukaan, mutta tavallisesti läheisverkoston kartoittaminen perustuu asiakastyössä keskustelulle. Seuraavassa katkelmassa havainnollistetaan läheisverkoston kartoittamisen työtapoja, joista yleisin on keskustelu.

H9: Keskustelulla yleensä ja sitten on verkostokartta, mut en oo säännön mukaisesti sitä käyttänyt. Joskus jopa.

H2: Pääsääntöisesti se kysytään. Eli kysytään ketä siihen kuuluu ja keihin pitää yhteyttä. Myös voidaan käyttää materiaalia niinkuin esimerkiksi verkostokarttaa tai sukupuuta, jonka lapsi voi itse täyttää ja piirrellä, että tapoja on erilaisia. Ihan perushaastattelulla tai asiakas voi piirtää tai laittaa tarroja ihan miten vaan, vain mielikuvitus on rajana.

Seuraavasta aineistokatkelmasta ilmenee lainsäädännön vaikutus siihen, että läheisverkostoa kartoitetaan ja pyritään nykyään huomioimaan lastensuojeluasioissa. Katkelmasta välittyy ajattelutavan muutos läheisverkoston mahdollisuuksia tunnustavammaksi ja vähemmän asiantuntijakeskeiseksi. Aikaisemmin läheisverkostoon on suhtauduttu kielteisemmin, eikä läheisiä ole otettu osaksi työskentelyä tai selvitetty heidän mahdollisuuksiaan tukea lasta.

H2: Minun työhöni kuuluu nykyään sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi eli tulee paljon uusia asiakasperheitä, jossa lähdetään alusta niin sehän kuuluu yhtenä olennaisena osana meidän työhön, että kartoitetaan millainen läheisverkosto asiakkaalla on käytettävissä.

H3: Ihan sama kokemus minulla. Haastattelemalla. Tai lisäksi vielä työhistoriasta tulevan kommentin. Aikaisemmin ei tavallaan kysytty läheisistä, vaikka oli tarve sijoittaa tai jotain muuta niin läheisverkosto oli itse yhteydessä vaati, halusi tai kertoi, että mekin voisimme olla mukana, vaikka isovanhemmat. Nyt lainsäädännön muuttumisen myötä läheisverkosto on tullut työkäytännöksi, että aina kysytään ketkä ovat läheisverkostoa. Haastattelemalla. Työkäytännöt on muuttuneet todella paljon, mut kyllähän niitä isovanhempia aikaisemminkin oli, mutta ne on tullut ei itsestään selvyytensä, että sekin on vaihtoehto. Aikaisemmin pohdittiin, että kelpaako ne ja onko niillä riittävästi edellytyksiä.

Lapsen lastensuojeluasia saattaa tulla vireille läheisverkostosta tulevana yhteydenottona. Läheisen mukaan ottaminen huolenilmauksen käsittelyyn voi olla joissakin tilanteissa hyödyllistä, mutta toisaalta se voi sisältää myös haasteita ja esteitä. Seuraavassa aineistotteessa sosiaalityöntekijät käsittelevät läheisverkostosta tulevia yhteydenottoja ja huolenilmausja lastensuojeluun. Nämä huolenilmaisut vaikuttavat siihen, kuinka lapsen lastensuojeluasiaa käsitellään. Lastensuojeluilmoituksen tehnyt viranomainen on läheisen mukaan kutsumista helpompaa kutsua mukaan käsittelemään lapsen tilanteeseen

liittyvää huolta. Läheisverkoston mukaan kutsumisen hyöty on se, että huolen ilmaissut läheinen voi itse kertoa asioista, joista on ollut huolissaan, ja samalla perheen läheisverkosto tulee kartoitettua. Haasteena mukaan kutsumisessa on vanhemman ja läheisen välien mahdollinen tulehtuminen ja läheisen vaikeus kertoa avoimesti ottaneensa yhteyttä lastensuojeluun.

H2: Varmaan aika uutena, ei tosin usein tule tehtyä näin, mutta on tilanteita, joissa huolen lapsesta tuokin sukulainen esimerkiksi isovanhempi. Nyt on ollut jopa sellaisia palvelutarpeen arviointeja, että se isovanhempi tulee mukaan heti ensimmäiseen tapaamiseen vanhempien kanssa. Silloin hän pääsee itse kertomaan mitä hän on meille kertonut. Siinäkin tulee läheisverkostoa samalla kartoitettua ja kuultua mitä hän voi tehdä tai joku muu sukulainen. H3: Joskus on joutunut tekemään aika paljon työtä sen eteen, että on saanut sen isovanhemman paikalle joka on ehkä halunnut tuoda huolen esiin, mutta ei ole halunnut kertoa, että minä olen se isovanhempi joka tämän nyt sitten kertoi. Siitä voi tulla välirikkoakin vanhemman ja isovanhemman välille.

Yhteistyötä ja läheisten mukaan ottamista voi tutkielman aineiston perusteella säädellä asiakkaan tai läheisen oma-aloitteisuus ja aktiivinen toimijuus. Läheisverkostoa otetaan mukaan sellaisten asiakkaiden kohdalla, jotka ovat itse aktiivisia oman läheisverkostonsa suuntaan ja esittävät toiveenaan läheisverkoston mukaan ottamisen. Tällaisissa tilanteissa vanhempi on itse halunnut, että läheinen osallistuu lapsen lastensuojeluasiaan, tai läheinen on kokenut haluavansa olla mukana ja on sopinut tästä vanhemman kanssa. Aineiston perustella lastensuojelussa kohdataan myös tilanteita, joissa vanhempi kieltäytyy läheisen mukaan kutsumisesta, vaikka se olisi nähty lastensuojelutyön kannalta merkityksellisenä. Seuraavassa katkelmassa tulee esille, että läheinen on otettu osaksi työskentelyä vanhemman tai läheisen toiveesta ja aktiivisesta toimijuudesta. Katkelmasta ilmenee myös vanhemman kieltäytymisen haaste asiakastyössä.

H9: Ja mää oon jopa niinku tavannukki, mut ne on niinkun tullut sieltä perheeltä iteltään, että mummo on täs tosi paljon ja sitten on kutsuttu tänne, kun on niinkun ollut semmonen tilanne.

H9: No sitten oli se läheisverkosto annettuna yhden lapsen osalta. Ja siinä oli niinkun oli semmonen, että oli paljon mukana ja tuli niinkun itse

neuvotteluihin ja oli tän äidin kanssa tietysti sopinut, että tulee neuvotteluihin ja on sen perheen tukena. Mutta tota ja sit oon ollu yhteydessä tähän läheisverkosto ihmiseen, kun on tullut huolta tästä lapsesta niin oon kartottanut hänen näkemystään ja on tosiaan ollu neuvotteluissa. Tää on äidin oma mummo.

H6: Mulla on kyllä viime aikoina ollut sellanen kokemus, että aina kun oon yrittänyt tai katsonut että verkostolla voi olla jotain roolia niin monet on kieltäneet sen ja sanoneet että ei saa kutsua ja eivät halua ottaa mukaan.

Sellaiset läheiset, joilla on selkeä halu olla mukana tukemassa lasta ja perhettä, ja jotka ovat olleet mukana perheen arjessa pitkään ja huolehtineet lapsesta, tulevat useammin kutsutuksi mukaan lapsen lastensuojeluasiaan. Mukaan kutsuttavalta läheiseltä vaaditaan aitoa halua olla mukana, velvollisuuden tunnetta auttaa ja motivaatiota. Edellä mainitut asiat havainnollistuvat seuraavissa aineisto-otteissa.

H1: Semmisiin ennen kaikkea sellaset jotka on motivoituneita, halukkaita jotka on niinkun joilla on niinku näkemystä. Et toki semmosta niinku se lähipiiri, joka ei oo kauheen innostuneita käsittelemään lapsen asioita toki heitäkin voi motivoida niinkun ajattelemaan. Et jossain tilanteessa niinkun varmaan näin täytyy tehdä. Ennen kaikkea mää ajattelen et semmoset, jotka on niinku, joilla on selkeesti on jonkunlainen semmonen suhde siihen lapseen että ne haluaa olla mukana ja kokee velvollisuudekseen olla mukana niin ne on ehkä.

H9: Yks oli sit sellanen, jossa oli tällä biologisella äidillä vakava psyykinen sairaus ja siinä oli jo isovanhemmat hyvin tiiviisti olleet mukana muutenkin lapsen elämässä ja lapsen ja äidin elämässä, että se oli sillä tavalla jo niinkun valmiina siinä olemassa se mahdollisuus siihen läheisverkoston mukaan ottamiseen, Ja toinenkin oli sit semmonen että siinäkin oli ihan syntymästä asti ollut äidin veljellä vastuuta siitä lapsesta ja hänkin oli siinä jo olemassa, kun tuli lastensuojelun tarpeen selvitykseen.

Läheisverkostoa kartoitettaessa voi tulla esille, ettei asiakkaalla ole läheissuhteita tai tukea antavaa läheisverkostoa. Se on auttamistyön kannalta merkittävä tieto ja vaikuttaa asiakkaan avun tarpeeseen. Uuden sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa (2015, 78) kehoitetaan huomioimaan, että viranomaisen rooli nousee palvelujen järjestämisessä ja tuen antamisessa

entistäkin tärkeämmäksi, mikäli asiakkaalla ei ole tukea antavaa läheisverkostoa. (Emt.) Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä käsittelee läheisverkoston tuen puutetta asiakkaan elämässä ja samassa yhteydessä pohtii sitä, kuinka paljon haastavampaa on kohdata läheisverkostoa kuin työskennellä tukea antavien viranomaisten tai auttajatahojen kanssa.

H2: Surulliselta kuulostaa, mutta mulla on asiakasperhe jonka läheisverkosto on kokonaisuudessaan viranomaisverkosto ja auttajatahot. Silloin se on luontevampaa puhua asiakkaan asiasta, kun mukana olevat ovat viranomaisia ja tiedon pitää kulkea eri tahojen välillä. Asiakkaan kannaltahan se on surullista ettei läheisverkostoa ole. Hän on itsekin sanonut että hänellä ei olis ketään ilman viranomaisia. Toisaalta koen että on helpompaa keskustella viranomaisten kanssa. Tukitahoja on ollut monta esimerkiksi setlemetti, perheryhmät, jossa voisi tulla tuttavikiin. SPR:n ystäväpalvelu eli kolmannen sektorin tuki, joka ei ole viranomainen, mutta toisaalta tekee työkseen vapaaehtoistyönä. Ollaan sietä saatu perheen äidille läheinen, joka pystyy ehkä jakamaan hänen kanssaan ajatuksia.

Viranomaiset voivat yrittää paikata läheisverkoston ja sosiaalisten suhteiden puuttumisen aukkoa asiakkaan elämässä. Palveluilla on kuitenkin omat rajansa eivätkä esimerkiksi lastensuojelun tukitoimina myönnetty palvelut tue perhettä esimerkiksi vertaistuen tai ulkopuolisten sosiaalisten suhteiden rakentamisessa tai korjaamisessa. Seuraavassa katkelmassa havainnollistuu sosiaalityöntekijän käsitys siitä, että palveluihin sisältyy rajallisuutta. Palveluilla ja tukitoimilla on vaikeaa paikata hyvien ja vastavuoroisten ihmissuhteiden puuttumista asiakkaan arjesta.

H4: Kai sitä kiittääkin sitä, kun ajattelen, että on aina hyvä kuulla kun ihmisellä on suhteita. Mä sanonkin joskus, että kiva kuulla että sulla on ystäviä, kun aina tuntuu kauheen kolkolta kun on tavannut tässä sellaisia, jotka sanoo et ei mulla oo ketään, mä oon pannu välit poikki vanhempiin, oon muuttanut tähän kaupunkiin enkä tunne täältä ketään. Hirveen onnettomilta tuntuu ja aattelen, että voi miten ne pärjää. Eihän viranomaista ja perhetyöstä ole ihan ystävytyteen asti.

Vaikka kaikilla ei ole läheisverkostoa tukenaan, on verkoston kartoittaminen merkityksellinen asia asiakkaalle. Merkityksellistä on myös työtapojen kuvaaminen, mahdollisuuden tarjoaminen ja sen kertominen, että lastensuojelussa on tilanteita, joissa myös verkoston mukaan kutsuminen on mahdollista. Seuraavassa katkelmassa tulee esille, että usein asiakkailla on verkostoa tukenaan, mutta se edellyttää sosiaalityöntekijältä huolellista paneutumista asiaan sekä verkoston tarkempaa kartoittamista ja mukaan kutsumisen mahdollisuuksien ja ehtojen kertomista.

H7: Niitä ihmisiä löytyy, se on niinku jännä juttu. Kun asiakkaaltahan kysytään tietysti, että ketä haluat kutsua ja voi vähän avittaa, että onko mahdollisesti joku kummi tai muuta, niin niitä löytyy ihan ihmeesti. Että joskus on ollut kaveri, ystävä ja se verkostokin ihastuu kun katsoo, että ai täällä on muitakin, että en ookaan vaan minä joka on vastuussa tästä.

6.3 Läheisverkostotyön käytäntöjä

Luvussa tarkastellaan lastensuojelun avohuollossa tehtävää läheisverkostotyötä. Läheisverkostotyöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä työtä, jota on tehty lapsen läheissuhteen vahvistamiseksi. Sillä tarkoitetaan myös työtä, jossa läheisverkosto on osallistunut lapsen lastensuojeluasiaan ja ollut mukana tavalla tai toisella lapsen asiassa. Huomiota kiinnitetään aineistosta esille nousseisiin sosiaalityöntekijöiden kuvauksiin onnistumisista läheisverkostotyössä, sekä heidän esille tuomiinsa läheisverkostotyön työkäytäntöihin ja menetelmiin.

6.3.1 Läheisten huomioiminen työskentelyssä

Aineistoa on tarkasteltu läheisverkoston huomioimisen näkökulmista. Esille on pyritty nostamaan lastensuojelun avohuollossa tehtyä läheisverkostotyötä, sekä läheisverkostotyön mahdollisuuksia, mutta myös rajoja. Yhteistyö läheisverkoston kanssa näyttäytyy aineistossa läheisen näkökulman kuulemisena, yhteydenpitona ja pyrkimyksenä näkökulmien

kuulemiseen ja jakamiseen. Se näyttäytyy huolien käsittelynä ja yhteisen ratkaisun etsimisenä ja löytämisenä, mutta myös huolellisena paneutumisena verkoston mahdollisuuksiin ja rajoituksiin.

Kun läheisiä otetaan mukaan työskentelyyn, sosiaalityöntekijä selvittää heidän mahdollisuutensa osallistua lapsen tai perheen hyvinvoinnin tukemiseen. Yhteistyön rakentaminen voi vaatia aikaa ja sitä voivat haastaa esimerkiksi lastensuojelussa usein kohdatut työntekijävaihdokset.

Lastensuojelutyöhön sisältyy vaitiolovelvollisuus, eikä läheisillä ole tiedonsaantioikeutta. Asioiden käsittelyssä läheisten kanssa täytyy siten olla huolellinen vaitiolovelvollisuuden näkökulmasta ja tuoda esille asioita ottaen huomioon perheen toiveet. Kaikkia asioita ei voi käsitellä ja puhua läheisten kuullen. Perheiltä, joiden asiassa läheisiä on mukana, vaaditaan rohkeutta jakaa asioita läheisten kanssa, kuten Kirsi Nousiainen kumppaneineen ovat todenneet (Nousiainen ym. 2011, 22). Yhteistyössä perheen kanssa voidaan selvittää läheisten mahdollisuutta toimia tukena ja voimavarana. Seuraavassa aineistokatkelmassa yhteistyö läheisverkoston kanssa näyttäytyy siten, että pyrkimyksenä asiakastyössä on selvittää läheisten tuen mahdollisuuksia ja laajentaa näkökulmia asiakkaan tilanteesta sekä avata perheen sisäistä asioista puhumattomuutta. Toisaalta pyrkimyksenä on kuulla läheisten huolia ja näkökulmia perheen tilanteesta. Aineistokatkelmassa tulee esille myös läheisverkoston antama, lastensuojelun näkökulmasta vääränlainen tuki perheelle. Läheissuhde ei näin ollen ole vain suhde, josta saa tukea, vaan siihen voi sisältyä monenlaisia ristiriitaisuuksia sekä kuormittavuutta ja epävarmuutta.

H2: Joskus on hyvä saada ne läheiset mukaan, että he tulevat tietoiseksi asiakkaan tilanteesta ja kuulla, mikä on heidän näkemys tuen tarpeesta. Vaikka he ovatkin läheisiä, niin he ei välttämättä aina tiedä, että mikä se perheen tilanne oikeasti on. Jotenkin se asia saattaa tulla uutena, kun heitä täällä tavataan.

H3: Joo, varmaan ihan enenevissä määrin on kutsuttu läheisiä tässä viime vuosien aikana. Tietenkin sen perheen kanssa ensin jutellaan ja sitten läheisillä aika usein saattaa olla sellaista tietoa, mitä ei meille tule tai heillä on ollut paljon huolia ja on sitten vanhempien kanssa sovittu, että voidaan kutsua vaikka isovanhemmat sinne mukaan. Niitä vaan kartoitetaan ja kutsutaan mukaan

ainakin silloin kun halutaan, että ne läheiset ovat tukena ja voimavarana. Joskushan voi olla niinkin, että niitä läheisiä ei oikein löydy tai saa mukaan eli se ei olekaan voimavara vaan sellainen, joka tukee väärällä tavalla sitä perhettä ja panttaavat tietoja eivätkä kerro. Tietenkin se on vähän harvinaisempaa.

Kun sosiaalityöntekijä tapaa perhettä ja läheisiä, hän selvittää verkoston mahdollisuuksia toimia voimavarana ja tukena ilman verkoston painostamista vastuunottoon. Tapaamisessa selvitetään läheisten halua ja mahdollisuuksia tehdä jopa merkittäviä lapsen elämään vaikuttavia ratkaisuja. Läheisverkoston tuen mahdollisuuksia etsitään yhdessä keskustelemalla tilaisuudessa, joissa läheisiä on paikalla. Lastensuojeluasioissa keskusteluissa on usein läsnä myös läheisverkostosijoitukset.

H3: Kun sosiaalityöntekijä tapaa perhettä ja läheisiä niin hän voi hakea sitä miten läheiset voisivat olla tukena, miten he voisi pitää yhteyttä ja miten voisivat jopa ottaa lapsen asumaan ja tehdä isompia ratkaisuja. Sitä kysellään, mutta ei koskaan niin että nyt tässä olisi sellainen tilanne että jonkun teistä pitäisi ottaa vastuuta

Yhteistyössä perheen ja läheisen kanssa voidaan sopia ratkaisuista, jossa lapsen on mahdollista olla läheisen luona silloin, kun kotona ei ole turvallista. Tällöin selvitetään läheisverkoston mahdollisuuksia ja sovitaan läheisen kanssa tarvittaessa lapsen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta vastaamisesta. Helena Nyymäkin ja Katri Maahin (2008, 91) mukaan lastensuojelun avohuollossa läheisverkostosta on voinut löytyä tukea tilanteissa, joissa perheen omat voimavarat ovat vähissä. Läheisten mukaan ottaminen on toiminut päihdeperheissä, ja mukaan ottaminen on avannut perheen sisäistä salailun ja puhumattomuuden kulttuuria. (Emt.) Tämä näkyy myös aineistossani tilanteissa, joissa on nopeasti tarvittu apua lapsen huolenpidon turvaamiseen silloin, kun vanhempi ei ole pystynyt huolehtimaan lapsesta.

H3: Tällä hetkellä on pikkutyttö asiakkuudessa. Hän asuu äidin kanssa ja aina kotona kaikki asiat eivät mene hyvin eikä ole turvallista niin hänellä on sitten isän äiti eli mummu joka huolehtii hänestä tosi paljon. Ollaan tavattu häntä ja hän on tässä mukana koko ajan ja on voimavara

Lastensuojeluasioissa sosiaalityöntekijän tehtävä on sekä selvittää läheisverkoston tuen mahdollisuuksia, mutta myös arvioida sitä, millaiseen rooliin läheistä voi asettaa suhteessa vanhemman käyttäytymiseen ja vaikeuksiin. Tärkeää on, että läheinen on lapsen tukena ja hänen tuen mahdollisuutensa on selvitetty ja huomioitu. Viranomaisen tehtävä on kuitenkin järjestää lapselle ja perheelle tarvittavat tukitoimet ja vanhemman ongelmalliseen toimintaan liittyvä kontrolli. Seuraavissa aineistokatkelmassa käsitellään sosiaalityöntekijän tehtävää sekä läheisen tuen rajojen tunnistajana että oikeanlaisten palveluiden ja toimenpiteiden myöntäjänä. Katkelmista käy ilmi, että tehtävä vaatii sosiaalityöntekijältä luovaa taitoa tunnistaa läheisten mahdollisuuksia, ylläpitää lapselle perustavanlaatuisia suhteita ja myöntää oikeanlaisia tukitoimia ja palveluja.

H6: vaikea miettiä miten ja minkälaiseen rooliin voi isovanhempaa laittaa suhteessa päihdeongelmaiseen vanhempaan. Jos hänen täytyy rajata lastaan, niin täytyy miettiä voiko siihen rooliin laittaa tai voiko hän arvioida päihdekäyttöä.

H6: Mulla oli yksi vauva jonka sijoitusta äidin äidille mietittiin, mutta siinä oli vanhemmalla huumeongelma ja äidin äiti epäili onko hänestä siihen, mutta myös omaa roolia joka olisi ollut niin ristiriitainen suhteessa biologiseen vanhempaan ja olisi pitänyt rajata omaa tytärtään tapaamasta lasta ja olisi ollut hankala tilanne äidin äidille. Silloin lopulta päädyttiin siihen, että vauva ei mennyt äidin äidille, mutta mietittiin kyllä, että hänellä tulee olemaan rooli myöhemminkin lapsen elämässä. Läheisten kanssa työskentely on aina tilanne kohtaista, mutta varhaisessa vaiheessa pitäis ja olis hyvä ottaa mukaan. Silloin se vaikuttavuus olis parhaita.

Toimivan yhteistyösuhteen rakentaminen lapseen, vanhempaan ja läheisverkostoon voi vaatia pitkäaikaista työskentelyä tutustumiseksi luottamuksen rakentamiseksi puolin ja toisin. Tuttuuden, yhteistyön ja luottamuksen jatkumisen kannalta lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän vaihtuvuus voi luoda haasteita ja jopa esteen yhteistyön jatkumiselle. Yhteistyö uuden sosiaalityöntekijän kanssa ei välttämättä suju kuten aikaisemman työntekijän kanssa. Tämä näkyy katkelmassa, jossa sosiaalityöntekijä on vaihtunut lapsen muuttaessa asumaan toiselle paikkakunnalle ja aikaisemmalla paikkakunnalla ollut yhteistyö ja läheisen mukana olo ei ole jatkunut uudella paikkakunnalla samalla tavoin kuin aikaisemmalla paikkakunnalla.

H9: No sit on semmoset veljekset, jotka siirty toisesta kaupungista ja ennakkotiedoissa oli, että siinä on niinkun isän sisko on niinkun tukena, mutta ei olla täältä oltu yhteydessä siihen siskoon. Mutta on tavoitteena ollut olla yhteydessä, että tällä hetkellä ei oon niinku semmost tää on kyllä tosi ikävä sanoo, mut ei oo niin isoo huolta että olis niinkun pitänyt olla yhteydessä. Et mun kohdalla ne menee valitettavasti sillai että sitte kun on ne isot huolet, niin viimeistään sitte.

Yhteistyö läheisverkoston kanssa on läheisverkoston näkökulman kuulemista ja yhteisen ratkaisun hakemista. Se on vuorovaikutusta ja neuvottelua lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen läheisverkoston kanssa. Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä kertoo yhteistyöstä lapsen nimeämien tärkeiden läheisten kanssa ja sen huomioimisesta, että lapsen huostaanotto saattaa aiheuttaa kriisin lapsen yhteisölle, eli vanhempien lisäksi myös laajemmin suvulle ja läheisille. Sosiaalityöntekijä on pyrkinyt päätöstä laatiessaan huomioimaan läheiset ja heidän mahdolliset tuen tarpeensa lapsen huostaanoton kynnyksellä, sekä pyrkinyt ylläpitämään lapselle tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuutta. Yhteistyö läheisten kanssa on syntynyt heitä kuulemalla ja mukaan ottamisen mahdollisuuksia tarjoamalla. Näin varmistetaan, ettei lapsen asiassa katoa läheisiä ja samalla mahdollisesti lapselle tärkeää läheisverkoston tukea huostaanoton yhteydessä.

H1: Kyllä me yritettiin sitä verkostodialogia, mutta se ei sillon onnistunut. Ne kaikki kutsutut läheiset eivät tulleet paikalle, että se on ollu oikeestaan se työmetodi on ollu tuhansia puheluja. Kun sitten tää suku asuu hyvin hajallaan toisistaan niin tota se on oikeestaan ollut sitä, että on vähän vaikee saada ees saman pöydän ääreen. Niinku monissa kohdin, että se on ollu läheisestä toiseen soittamista ja sellasta emmä tiedä suostuttelua. Ei suostuttelu on ehkä vähän väärä sana. Mut semmosta niinkun että jotenkin keskustella sen verkoston kanssa siitä et minkä takia niinkun sijoitus on tarpeen ja suostuttelua ja toisaalta niinkun yrittää mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon sitä heidän näkökulmaa. Ja että semmonen tietynlainen avoimuus ei lyödä lukkoon mitään että näin on tai näin täytyy olla vaan että antaa sille tilaa myös sille lähiverkostolle et jos nousis jotain ehdotusta niin ei heti tyrmätä ja luvataan ainakin pohtia et oisko se mahdollista. Ja vaikka tässä nyt sitten ei tapahtunut se

ensimmäinen toive eli sijoitus sukulaisen luo, vaan lastensuojelulaitokseen niin tavallaan myös tän prosessin aikana kuitenkin tätä lähiverkosto on tullut tähän mukaan ja tukemaan tätä lasta ja sijoitusta.

Läheisen tuen mahdollisuuksiin lastensuojeluasioissa sisältyy kuitenkin rajallisuutta siihen nähden, että lastensuojelussa kohdattavat asiat voivat olla vaikeita ja tunteita herättäviä läheiselle. Sosiaalityöntekijän on huomioitava myös tämä näkökohta kohdatessaan läheisiä. Vaikka läheisellä olisi halua auttaa, hän ei välttämättä siihen kykene.

H7: Isovanhemmat kun olen tavannut niin ne on ollut sellaisia. Läheiset mielellään tulleet, mutta onhan siinä myös vaikeuksia kun omalla lapsella on ongelmia. On halunnut auttaa, mutta onhan siinä tuen tarvetta myös heillä.

Läheisverkostotyö voi näyttäytyä lastensuojelun avohuollossa läheisverkoston voimavarojen etsimisen lisäksi läheisverkostosta tulevan uhan ja riskien arvioimisena. Se voi siten olla lapsen ja perheenjäsenten suojaamista uhalta. Seuraavassa aineistokatkelmassa tulee esille pyrkimys läheisverkostosta tulevan uhan arvioimiseen ja sen lisäksi mahdollisia toimenpiteitä uhilta suojaamiseen.

H2: Maahanmuuttaja taustaiset, kun tulee nää kunnia asiat, kunniamurhapelko ja niin edelleen esimerkki tapaus, että perheen äiti ottaa lapset ja lähtee pois. Tätä ei voida hyväksyä suvussa ja hänellä on oikeasti henki vaarassa. Siinä kohtaa läheisverkostoa ei voi miettiä ja aika usein osa verkostoa on toisessa maassakin. Pikemminkin pitää yrittää tukea niin että välttyy läheisverkostosta tulevalta uhalta. Maahanmuuttajat tuo vähän omaa problematiikkaa tähän meidän työhön ja nyt tuntuu että tässä viimeisen puolen vuoden aikana on paljon enemmän kuin aikaisemmin. H2: Muissakin perheissä, voi olla että on rankkaa perheväkivaltaa tai tällaista ja pyritäänkin tukemaan irti läheisistä ja sekin on aika vaikea tehtävä. Lasten ja vanhemman turvallisuudesta huolehtiminen vaatii joskus aika kovaakin kannanottoa.

6.3.2 Läheisverkostotyö erotilanteissa

Lapsen läheisverkoston huomioiminen on useiden aineisto-otteiden perusteella tarkoittanut lapsen ja etävanhemmuuden tukemista erotilanteissa. Lapsen läheissuhteiden vahvistaminen on tähdännyt muualla kuin lapsen kodissa asuvan vanhemman mukaan ottamiseen ja vahvemman roolin luomiseen lapsen arjessa. Sillä on pyritty siihen, ettei toista vanhempaa tai hänen sukulaisiaan ja verkostojaan suljeta lapsen elämän ulkopuolelle, vaan päinvastoin vahvistetaan ja rakennetaan näitä suhteita lapsen elämässä. Juuri eroperheiden asiassa työskentely tulee erityisenä tilanteena esille haastatteluissa, minkä vuoksi sitä tarkastellaan omana läheisverkostotyön käytäntönään.

Haastatellut sosiaalityöntekijät ovat kokeneet läheisverkostotyössä onnistumisia tilanteissa, joissa työn tuloksena etävanhempi on voimaantunut vanhempana. Etävanhempi on useimmissa kuvatuissa asiakastapauksessa ollut lapsen isä. Työskentelyn tavoitteena on ollut yhtäältä mahdollistaa etävanhemman osallistuminen ja toisaalta se, että etävanhempi on alkanut ottaa aikaisempaa suurempaa vastuuta lapsen huolenpidosta. Työskentelyn avulla on kyetty vahvistamaan lapsen ja etävanhemman suhdetta ja heidän yhteydenpitoaan. Työllä on myös pyritty korjaamaan vanhempien välisiä ristiriitaisuuksia, jotta lapsen suhde kumpaankin vanhempaan on voinut säilyä. Haastateltu sosiaalityöntekijä kuvailee työskentelyä haastavaksi ja pitkäjänteisyyttä vaativaksi.

H2: Missä me voidaan tukea, niin se on varmaan sit vanhemmat eli sitä, että lapsen etävanhempi vois pitää yhteyttä lapseen. Että joskus ne on tosi vaikeita tilanteita ja keskustelua käydään pitkään. Saattaa olla, että vanhempien keskinäiset välit ovat niin tulehtuneita, että se ei tahdo oikein onnistua eikä siinä lapsen etu toteudu ja sit me täällä mietitään erilaisia keinoja miten me saatais tää asia hoitumaa. Se on ehkä läheissuhteen tukemista mitä teemme erovanhempien lasten asioissa.

Sosiaalityöntekijöiden kokemusten perusteella lapsi tarvitsee tukea läheissuhteen tukemiseen erityisesti tilanteissa, joissa eronneiden vanhempien välit ovat ristiriitaiset ja jopa tulehtuneet. Tällaisissa tilanteissa toivotaan, että lapsen etävanhempi voisi pitää yhteyttä lapseen ja tavata häntä useammin. Sosiaalityöntekijä on käynyt vanhempien kanssa keskustelua niin, että

keskustelussa tuodaan esille lapsen näkökulma siitä, kuinka kummankin vanhemman läsnäolo lapsen elämässä on merkityksellistä. Sosiaalityöntekijä on myös toiminut sovittelijana vanhempien välillä. Hän on tehnyt näkyväksi sitä, että lapsella on oikeus tavata kumpaakin vanhempaa sekä pitää yhteyttä ja tavata myös etävanhemman puolen sukulaisia ja verkostoa.

H6: Kun tulee esille tapauksia, jossa vanhemmat ovat kovin riitaisissa väleissä eikä vanhempi halua antaa toisen vanhemman ja lapsen tavata. Yritän puhua, että se on lapsen oikeus tavata toistakin vanhempaa ja monestihan siihen sisältyy, että sen toisen vanhemman suku ja verkosto laajemminkin, jonka puolesta yritän puhua. Yritän ylläpitää niitä suhteita, jotka ovat olleet joskus olemassa.

Yksi haastateltu sosiaalityöntekijä kertoi asiakastapauksesta, jossa lastensuojelullista huolta oli liittynyt lapsen lähivanhemman päihdeongelmaan. Lastensuojelun avohuollon asiakkuuden tavoitteena oli ollut aluksi tukea lähivanhempaa päihitteettömyydessä ja siten varmistaa lapsille turvallinen ja päihteetön arki. Vanhemman päihteiden käytön jatkuessa sosiaalityöntekijä teki päätöksen tuen suuntaamisesta etävanhemman vanhemmuuden vahvistamiseen, joka osoittautui lasten tilannetta parantavaksi tekijäksi. Työn tuloksena vanhemmat saatiin yhteistyössä tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä. Tilanne näytti parantuneen siten, että etävanhemman vanhemmuudesta ei ollut huolta, ja lapsen kannalta etävanhemmuuden vahvistuminen tarkoitti hyvää huolenpitoa tilanteissa, joissa lähivanhempi ei tähän kyennyt. Asian työstimisen myötä vanhemmat sopivat lapsen yhteishuollosta, jolloin etävanhemman mukaan ottamiselle ja tietojen saamiselle syntyi myös juridisia perusteita. Sen biologisen vanhemman, joka ei ole lapsen huoltaja, asema on usein heikko, sillä hänellä ei automaattisesti ole esimerkiksi tiedonsaantioikeutta lapsen asiassa mukana olevilta viranomaistahoilta. Seuraavassa katkelmassa tulee esille sellaisia työskentelyn tavoitteita ja työkäytäntöjä, joilla työtä lapsen läheissuhteen vahvistamiseksi on tehty. Lastensuojelun perhetyö on asiakastapauksessa toiminut lapsen läheissuhteen vahvistamisen työkäytäntönä, mikä on osoittautunut toimivaksi. Lisäksi sen avulla on kyetty työskentelemään tavoitteen eteen pitkäkestoisesti. Etävanhemman vastuunoton myötä lapselle on tullut mahdolliseksi tutustua myös toisen vanhemman ihmissuhteisiin.

H5: Otettiin perhetyö avuksi, kun aikaisemmin lähivanhemman kotiin tehtävä palvelun lähestymistapa oli vain ja ainoastaan se päihitteettömyyden tuki, mutta nyt pistettiin se päihteidenkäyttö kokonaan sivuun, vaikka olihan se tietysti

tiedossa, mutta siinä otettiin ykköstavoitteeksi etävanhemman ottaminen mukaan ja perheen arkeen eli siinä pohdittiin vanhemmuutta ja parisuhdetta ja mitä kaikkea vanhemman rooliin kuuluu ja etävanhempi sai perhetyön keskusteluissa pohtia omaa traumaansa liittyen lapsen syntymään ja sitä vanhemmuutta ja hän sai vahvistusta sille, että hän on tärkeä. Eli se perhetyö auttoi, kun siinä ei lähdetty vaan lähivanhempi ja päihdeongelmakeskeisesti vaan siinä työstettiin vanhempien kasvatusmenetelmiä, mistä he saivat keskustella ja saivat apua, koska oli pulmia. Ne pulmat ei ollut lastensuojelun pulmia, mutta ne otettiin siihen, jotta etävanhempi saisi kokemuksia onnistumisista ja vanhemmat kokemuksia yhteistoiminnasta huoltajina, koska se oli heille uutta varsinkin sen nuoremman lapsen suhteen. Kun perhetyö loppui, niin tilanne oli etävanhemman vanhemmuuden suhteen hyvä. Kun lähivanhemman tilanne on jatkunut huonona, niin nyt ei oo mitään ongelmaa ei tarvi miettiä perheen ulkopuolista sijoittamista, koska etävanhempi pärjää oman verkoston turvin lasten kanssa tilanteissa, joissa lähivanhempi ei kykene huolehtimaan lapsista.

Etävanhemman mukaan otolla lapsen yhteydet etävanhemman verkostoon ja sukulaissuhteisiin ovat mahdollistuneet. Seuraavasta katkelmasta ilmenee, että lapsen perheyhteisö on ollut hyvin rajallinen ja sulkeutunut lähivanhemman pulmien vuoksi. Etävanhemman läheisverkosto ja sieltä saatavan tuen mahdollisuudet on kartoitettu samassa yhteydessä, kun etävanhemman mahdollisuuksia huolehtia ja kantaa vastuuta lapsesta on selvitetty. Lasten ja etävanhemman sukulaisten läheisyyttä on pyritty vahvistamaan ja läheisverkosto on kutsuttu mukaan lapsen asiaan. Sosiaalityöntekijä on voinut perustellusta syystä rajata lähivanhemman päätösvaltaa silloin, kun huostaanoton edellytykset täyttyvät.

H5: Toinen tapaus, missä (xx luku) alaikäistä lasta sijoitettiin etävanhemman luokse, joka oli huoltaja. Ne oli pakko sijoittaa, koska se ei olis vanhempien keskinäisellä sopimuksella onnistunut, kun lähivanhemmalla oli tosi vakava mielenterveydenhäiriö eikä hän kyennyt missään määrin olemaan lasten arjessa ja se piti turvata. Etävanhempi oli kovin yksinäinen ja tiedettiin, että hän tarvii tukea, mutta sitten kun läheisverkostoa kartoitettiin ilmeni, että siellä on paljonkin tukea saatavilla. Se miksei ollut läheisverkosto paljon mukana ei ollut, ettei etävanhempi olisi tarvinnut, mutta tässä oli vanhempien eron jälkeen tullut sukujen välisiä ristiriitoja ja lähivanhemman sairauteen liittyi että hänellä

oli harhoja suhteessa etävanhemman sukulaisiin ja hän esti lasten yhteydenpidon etävanhemman vanhempiin. Kun lähivanhempi oli poissa lasten elämästä, sairauden vuoksi hoidossa, niin siinä sitten otettiin läheisiä neuvotteluihin. Siinä ihan konkreettisesti mietittiin, millä keinoilla verkosto voi tukea etävanhempaa ja saada kadonnutta läheisyyttä lapsiin takaisin ja tuettiin tapaamisissa ja siinä, että verkosto tuli mukaan arjen pyörytykseen. Se tapahtui neuvottelussa keskustelemalla ja yhdessä sopimalla. Eikä siinä sen enempiä menetelmiä tarvittu, kun kaikilla oli tahto jo valmiina.

6.3.3 Verkostotyön menetelmien käyttö

Läheisten mukaan ottamiseksi lastensuojelun avohuollossa on käytetty verkostotyön menetelmiä. Tutkielman aineistossa niitä ovat olleet läheisneuvonpito ja ennakointidialogi. Sosiaalityöntekijöillä on ollut pääsääntöisesti positiivisia kokemuksia kyseisistä menetelmistä. Myönteinen asiakaspalaute läheisneuvonpidoista on koettu jopa yllättävänä. Haasteita menetelmän käytössä on kuitenkin sen työläys ja esimerkiksi se, etteivät kaikki kutsutut läheiset ole saapuneet paikalle. Haasteena on nähty myös se, että menetelmiä tulee käytetyksi vain harvoin.

Osalla haastatelluista sosiaalityöntekijöistä on kokemusta läheisneuvonpitomenetelmän käyttämisestä. Sitä pidetään pääsääntöisesti hyvänä käytäntönä ja positiivisena näkökulmana. Läheisneuvonpito näyttäytyy positiivisena lähestymistapana asiakkaan verkostoon ja sieltä saatavissa olevaan tukeen. Sen kautta läheisverkostoa otetaan osaksi lapsen lastensuojelun prosessia ja selvitetään läheisten mahdollisuuksia osallistua lapsen ja perheen tukemiseen. Läheisneuvonpito antaa myös asiakkaalle ja verkostolle mahdollisuuden osallistua lapsen asiaan asian käsittelystä ulkopuolisen ja perheen asioista neutraalin koollekutsujan tukemana. Neuvonpidossa asiakkaalla ja hänen verkostollaan on mahdollisuus osallistua, ja heitä avustetaan miettimään asiakkaan kannalta hyvää tulevaisuutta. Pyrkimyksenä on saada aikaan suunnitelma, jossa läheiset voisivat sitoutua tukemaan lasta ja perhettä. Menetelmän käyttämisen haasteena ilmenevät lastensuojelussa kohdattavat kiireet, työn suunnitelmallisuuden puute ja menetelmän käytön työläys. Seuraavissa aineistokatkelmissa on havaittavissa sekä läheisneuvonpidon myönteisiä kokemuksia että työssä kohdattavia haasteita menetelmän käyttöön liittyen.

H2: Läheisneuvonpito on mun mielestä asiakkaan kannalta kiva kun siinä on ulkopuolinen vetäjä joka on täysin neutraali. Se on erittäin hyvä käytäntö, mutta aika harvoin tulee käytettyä koska se vaatii aikamoista suunnittelua ja usean ihmisen aikataulujen yhteensovittamista ja kaikennäköistä. Sen takia sitä vähän harvemmin tulee käytettyä, mutta jos olisi enemmän aikaa työtä tehdä hyvin, niin varmaan olisi enemmän läheisneuvonpitoja. Selkeesti se on mun mielestä yksi paras tapa kartoittaa läheisverkostoa ja sieltä saatavaa tukea

H3: Tosi hyvä, kun ne on sellaisia positiivisia nämä läheisneuvonpidot, että siinä yleensä mietitään tulevaisuutta, että miten saadaan aikaiseksi hyvä tulevaisuus ja asiakkaan kannalta se ketä siinä on läsnä sitä mahdollistamassa. Siinä sen läheisverkoston rooli on tosi suuri, koska siinä läheisverkostoon kuuluvat osallistuvat ja he kertovat mitä he voivat tehdä.

Läheisneuvonpidosta syntynyt positiivinen kokemus asiakkaan näkökulmasta sekä asiakkaan mahdollisuus jakaa lapsen lastensuojeluasia läheisten kanssa ovat seuraavasta aineistokatkealmasta esille tulevia myönteisiä seikkoja. Lastensuojeluasia voi olla raskas kokemus asiakkaalle. Asiakkaan antama poikkeuksellisen myönteinen palaute läheisneuvonpidosta on jäänyt sosiaalityöntekijän mieleen. Saatu positiivinen palaute rinnastuu kuitenkin sosiaalityöntekijän kokemuksiin siitä, että asiakkaat voivat suhtautua lastensuojeluun myös epäluottavaisesti ja pelokkaasti. Katkelmasta ilmenee lisäksi se, että asiakkaalla on ollut useita hänen elämässään mukana olevia läheisiä, jotka ovat tulleet mukaan läheisneuvonpitoon pohtimaan perheen asiaa. Läheisten tuki ja yhteinen neuvonpito on toiminut lastensuojeluasian käsittelyä helpottavana tekijänä ja luottamuksen rakentajana viranomaisten sekä asiakkaan ja hänen verkostonsa välille.

H2: Ja mihin myös viittasin aikaisemmin eli tämä ulkopuolisen vetämä läheisneuvonpito niin siinä oli kanssa muistan yhden. Oliko siinä isovanhempaa, sisarusia, tätejä siinä oli aika iso verkosto ja siinä pohdittiin sen perheen asioita. Must se oli niin ihanaa, kun perhe totesi lopussa että tämä oli vällan ihana tapahtuma ja että eihän olisi uskonut kun hän tänne tuli, että lopputulos on tällainen. Oli tosi kiva kokemus. Se asiakaspalaute oli kyllä se mikä mieltä lämmitti. Koska moni asiakas on kuitenkin meillä vähän varuillaan ja

peloissaan, että mitä me täällä tehdään. Varsinki silloin kun on kyseessä lastensuojelu. Ei oo helppoa asiakkaallekaan

Läheisneuvonpidon lisäksi myös verkostodialogimenetelmän hyödyntämisen avulla on voitu arvioida monipuolisesti läheisten mukana oloa ja mahdollisuuksia osallistua lapsen ja perheen hyvinvoinnin tukemiseen. Verkostodialogissa myös viranomaisilla on huomattava rooli suunnitelman laatimisessa. Menetelmällisyyden kautta on onnistuttu rakentamaan aitoa yhteistyötä lastensuojelun sosiaalityön, lapsen ja perheen asioissa mukana olevien viranomais- ja läheisverkostotahojen välille. Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa ajatusprosessia, jonka siivittämänä hän on päätenyt ehdottamaan verkostomenetelmän käyttöä vakavassa lastensuojeluasiassa. Sen lisäksi aineisto-ote kertoo menetelmän käytämisestä apuna oikeanlaisen tuen rakentamisessa, lapsen yhteisön ja perheen ihmissuhteiden merkityksellisuuden huomioimisessa ja sitä kautta ratkaisujen löytämisessä.

H7: Voin nyt tässä kertoa, se ihan mun ensimmäinen kokemus. Sain vaan sellaisen idean, kun sellaiset todella vakavasti mielenterveysongelmaiset vanhemmat saivat vauvan. He olivat masentuneita olivat tosi syvästi ja kokivat ettei kukaan auta, mutta kun verkostoa saatiin koottua niin hekin helpottuivat ja me työntekijät, että nyt löytyi apuihmisiä meillekin. Ensin oli vaikutelma, että huoli olisi kokonaan viranomaisten, mutta olihan läheisilläkin. Kun heidät saatiin paikalle ja jaettiin sitä. Ehkä se oli se, että rohkeasti uskalsi kokeilla se oli aika uutta vielä silloin se ennakoitidialogi. Jäi sellainen olo, että näinkin voi toimia. Neuvola aloitti työskentelyn heti alussa raskauden aikana ja oli niin suuri pelko, että ne ei tule ikinä selviämään, että lapsi joudutaan suoraan sairaalasta sijoittaan. Sitten ajattelin sitä ja puhuin terveydenhoitajankin kanssa voitaisko miettiä sitä, että tehdään se ihan ja pyydetään se verkosto ja mietitään sitä hyvää tulevaisuutta. Siihen tuli isovanhemmat ja tehtiin hyvin tarkka sopimus, että miten he tukevat. Ihan jokainen ja viikottaiset aikataulut katsottiin. Ja se meni hirmu hyvin ja ne isovanhemmatkin sanoivat, että tää oli ihanaa, että he pääsi näin alusta-alkain olemaan lapsen elämässä mukana ja meni niin hyvin, että se kantoi se ensimmäinen verkstopalaveri niin pitkälle, että lastensuojelun asiakkuus pystyttiin lopettamaan. Huolet oli niin suuret, että sijoitus oli pelkona ja jatkossa perhe ja he itsekin aina palasivat siihen, että se

oli se tilanne ja siitä mä sain sen innostuksen lähteä koulutukseen, koska mulle tuli suuri kokemus siitä.

Tutkielman aineiston perusteella menetelmiä on toivottu kehitettävän tilanteen tarkoitusta paremmin palvelevammiksi. Lisäksi on nähty tärkeänä menetelmien jakaminen työyhteisössä ja mahdollisuus saada koulutusta. Myös työyhteisön tuki menetelmiä käyttöönotettaessa kuin niitä käytäntöön sovellettaessakin näyttäytyy aineiston perusteella merkityksellisenä menetelmän säännöllisen käytön ja juurtumisen kannalta.

Reetta Liukkosen (2010, 119–120) mukaan lastensuojelun työmenetelmät ovat työkaluja, joita voidaan soveltaa ja kehittää käytännön tilanteisiin sopiviksi. Mikäli kehitettävän menetelmän halutaan juurtuvan osaksi käytäntöjä, sitä tulee käyttää säännöllisesti ja työyhteisössä pitäisi pyrkiä hakemaan kokemusta siitä, että menetelmä toimii tarkoituksenmukaisesti. Menetelmää käyttöönotettaessa onkin hyvä sopia työyhteisössä siitä, että menetelmän toimivuutta kokeillaan jonkin aikaa ja tämän jälkeen yhteisesti arvioidaan sitä, otetaanko menetelmä käyttöön. Aulikki Kananoja ym. (2012, 17) ovat havainneet, että hyvät lastensuojelun työkäytännöt ovat usein kuntakohtaisia. Tämä johtuu siitä, että lastensuojelussa kehitetyt hyvät työkäytännöt eivät siirry kunnasta toiseen eivätkä myöskään aina lastensuojelua kehittävilta tahoilta kuntien käyttöön. Tom Arnkilin ym. (2005, 639–640) mukaan hyvät käytännöt ovat yleisestikin ottaen usein jonkin tietyn käytäntöyhteisön toteuttamia ja ne perustuvat hiljaiseen tietoon eivätkä tieteellisiin tutkimuksiin. Tästä syystä niiden siirtäminen muihin yhteyksiin on hyvin haastavaa. (Emt.) Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä käsittelee sekä läheisverkoston tarkempaa selvittämistä lastensuojelun tarvetta tai palvelutarvetta arvioitaessa että menetelmien hyödyntämistä omassa työyhteisössä kehittämisen näkökulmasta.

H7: Selvityksen yksi tapaaminen aiheena läheisverkosto ja siihenhän vois jo pyytääkin läheisiä ja vanhempien kanssa keskusteltaisiin ja mua kiinnostais se, että se olisi oma aihekokonaisuus. Siinä käytäisiin läpi se miten kukakin elämässä mukana on. Voisko jotenkin auttaa lasta esimerkiksi viedä harrastukseen ja sopia siitä niinku asiakassuunnitelma ja tekis ihan paperille joka jäis asiakkaalle. Ensimmäisellä tapaamisella mietittäis jo se että millaisia tapaamisia tähän selvitykseen kuuluu ja siinä vois kertoa sen, että läheisverkosto tapaaminen kuuluu osana tähän ja mitä siinä tehdään ja

miksi. Tällästä ainakin vois kokeilla ja mua kiinnostais. Työkalut pitäisi saada kaikille ja niitä pitäisi osata ottaa työhön sisälle. Verkostodialogista vois tehdä lyhyemmän version selvitystä varten.

6.4 Läheisverkostotyön paikantuminen viimesijaiseksi

Tarve kartoittaa läheisverkostoa ja huomioida sen mahdollisuuksia korostuu silloin, kun sosiaalityöntekijä arvioi lapsen tilanteen olevan huolestuttava tai vakava. Toteutetuissa haastattelussa nousee esille se, että läheisverkoston tuen mahdollisuuksia kartoitetaan ja läheisiä pyritään saamaan työskentelyyn mukaan silloin, kun lapsen tilanne on huolestuttava, vakava tai kriisiytynyt. Lastensuojelulaki velvoittaa kartoittamaan läheisverkostoa silloin, kun lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle harkitaan. Lastensuojelulain vaade korostuu merkittävänä läheisverkoston kartoittamiseen ohjaavana tekijänä. Sosiaalityöntekijöiden kertomissa asiakastapauksissa läheisiä on joko ollut mukana jo ennen lapsen tilanteen kriisiytymistä tai läheisverkostoa on alettu kartoittaa ja verkoston mahdollisuuksia selvittää vasta sitten, kun huoli lapsen tilanteesta on lisääntynyt. Tarve läheisverkoston mukaan ottamiseen näyttäytyy näin ollen viimesijaisena.

Sosiaalityöntekijät toivat esille, että lapsen ja perheen tilanteen kriisiytyessä läheisiltä saatavan tuen tarve korostuu. Kriisitilanteissa läheisverkosto jopa usein aktivoituu itsestään ja on yhteydessä sosiaalitoimeen. Tällaisia tilanteita on ilmennyt esimerkiksi silloin, kun lapsen vanhempi on äkillisesti joko sairastunut vakavasti tai menehtynyt. Kriisitilanteissa läheiset saattavat tuoda itse esille halunsa kantaa vastuuta lapsen huolenpidosta. Tällöin läheisille on tarjoutunut mahdollisuus vastuun kantamiseen, mikä pyritään lastensuojelussa mahdollisuuksien mukaan huomioimaan. Työkäytäntöä pidetään lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta tärkeänä, koska sillä pyritään mahdollistamaan lapselle läheisten ihmissuhteiden jatkuvuus. Tämä käy ilmi seuraavasta aineisto-otteesta.

H2: Kriisitilanteissa läheisverkoston mukaan ottaminen korostuu. Tunnen tilanteita, että toinen vanhempi menehtyy sairauteen tai tulee joku äkillinen tilanne, jolloin kyllä läheisverkosto nousee itsestäänkin. H3: Usein sillä läheisellä on jo itsellä tarve kantaa sitä vastuuta ja huolehtia, että sitä

ei tarvi pyytää tai viranomaisen kysyä, että otatteko nyt. Se tulee sieltä sitten luonnostaan.

H3: Kyllähän jos lapsi joutuisi menemään asumaan pois kotoa niin onhan se sellainen hellempi tapa mennä läheisen luokse kuin se, että tempaistaan omasta kodista ja siirretään jonnekin toisen huolenpidon alle, että kaikki ne ihmissuhteet ja sellaiset mitä siinä on niin kyllähän se läheisten kesken on luontevampaa ja asiakasystävällisempää ja tuo jatkuvuutta.

Aineistosta on havaittavissa se, että joissakin tapauksissa tarve läheisverkoston kartoittamiselle ja työskentelyyn mukaan ottamiselle syntyy vasta silloin, kun asiakkaan tilanteen ratkaisemiseksi on yritetty jo kaikkia palvelujärjestelmän mahdollistamia keinoja ja tukitoimia. Haastateltu sosiaalityöntekijä kuitenkin pohdiskeli sitä, että läheisverkoston mukaan ottaminen jo mahdollisimman varhain saattaisi estää tarpeen ulkopuoliselle avulle ja toimia siten ennaltaehkäisevänä tekijänä. Läheisverkoston tuki nähtiin lapselle luontaisena tukena. Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä tuo esille sen, että kahdessa asiakastapauksessa oli ensin kokeiltu erilaisia tukitoimia ja lopulta päädytty läheisneuvonpitoon, jonka avulla lapsen ja perheen tilanteen parantumiseksi oli löydetty uusia näkökulmia ja keinoja.

Haastattelija: Onko jotain tietynlaisia asiakastilanteita, joihin läheisverkoston mukaan ottaminen sopii erityisesti?

H2: ”Perheet, joiden kanssa tuntuu, että ollaa jo kokeiltu kaikkia keinoja eikä mikään ole oikein auttanut. Sit päädyttiin läheisneuvonpitoon eli koottiin se läheisverkosto ja ajateltiin, että jos sieltä vielä saatais jotakin. Joskus tilanteissa ei ole ollut enää mitään muuta vaihtoehtoa kuin kartoittaa se läheisverkostolta sieltä saatava tuki ja voimavarat. Viimeisenä vaihtoehtona yritettiin, vaikka tietenkin sen pitäis olla ensimmäinen vaihtoehto.”

Haastattelija: ”Saatiinko sieltä apua?”

H2: ”Saatiin kyllä joo ja se olikin juuri se onnistumisen kokemus ja asiakaskin totes, että tämä oli hyvä juttu.

Haastattelija: Minkälaisesta asiakastapauksesta oli kyse?

H2: No niitä oli kaksikin. Toisessa oli tällanen päihde-epäily vanhempi, missä tuntui että hänen oma läheisverkostonsa oli kaikki päihdekäyttäjiä paitsi sitten suku, joka saatiin siihen mukaan. Oli kaikennäköstä tukea yritetty ja pieni lapsi.

Kokemus oli hyvä ja siellä otti sukulaiset koppia siitä. H2: Toisessa oli hyvin pitkäaikainen lastensuojeluasiakkuus, missä oli mielenterveysongelmaa ja kaikkea vanhemmilla ja tuntui ettei mikään tuki ollut sopiva. Vanhemman tuen vastaanottokyky oli heikko tai hän otti tuen vastaan, mut siitä ei ollut mitään hyötyä eikä hän pystynyt hyödyttään sitä, kun oli oma psyykkinen vointi niin heikko. Kaikkee yritettiin ja mikään ei auttanut, mut sitten saatiin tää läheisverkosto. Kumpikin tuli vasta asiakkuuden loppuvaiheessa, jossa mietittiin läheisverkoston aktivointia.

Toisaalta kriisitilanteessa läheisverkoston apuun turvautuminen ei aina suju ongelmitta. Kun lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle suunnitellaan ja läheisverkostosta etsitään ratkaisuja, läheinen saattaa kokea voimakkaita tunteita ja ajatella, että hänen velvollisuutensa on huolehtia lapsesta. Tunteita, joita läheinen voi kokea, ovat esimerkiksi syyllisyys siitä, ettei ole kyennyt auttamaan aiemmin tai sitten velvollisuuden tunne auttaa, vaikka ei välttämättä kykenisi. Lisäksi yllättävä sijoitus läheisverkostoon saattaa aiheuttaa sen, että läheisen ja vanhemman suhde muuttuu ristiriitaiseksi, ja läheisen on pohdittava, pystyykö asettamaan lapsen tarpeet ja edun keskiöön vai ei. Sosiaalityöntekijän tehtävä on pukea sanoiksi tilanteen herättämiä tunteita.

H1: Tähän asiaan liittyy voimakkaita tunteita. Jos on ollut siinä lähellä, mutta ei ookaan pystynyt auttamaan. Toinen on velvollisuuden tunne, et tavallaan, vaikkei pystyis niin kokee velvollisuutenaan. Pitäis sekin hänen nähdä ettei välttämättä tarvikkaan, että kun on viranomaisverkostoo, jotka voi sitten yhdessä ettei läheisen kauheen jääräpäisesti tarvi ajatella, että tää on mun lapsenlapsi niin mun täytyy vaikkei pystyisikään. Ja osaako asettaa sen lapsen keskiöön ja ajatella oikeesti sen lapsen edun kannalta eikä niitä ristiriitoja ja pulmia suhteessa vanhempiin.

Läheisverkostoa pyritään kartoittamaan lastensuojelun avohuollossa silloin, kun lapsen tilanne on hankala eikä tiedetä, ovatko avohuollon tukitoimet riittäviä tai tarkoituksenmukaisia. Tällöin pohditaan ja selvitetään lapsen läheisverkoston mahdollisuuksia toimia voimavarana, tukena ja apuna lapselle. Kun lapsen ja perheen tilanne on hankala, voidaan läheisverkoston koolle kokoamisella etsiä uusia ratkaisuja tilanteeseen sekä kuulla

läheisten näkemyksiä tilanteesta tai eri toimijoiden mielipiteitä siitä, kuinka paljon läheiset voivat tukea lasta ja perhettä.

H9: Yleensä ne on minun perheissä ollut aika vakavia ne tilanteet että siinä on läheiset tai ei välttämättä mutta ainakin silloin ne läheisverkostot selvitetään tarkemmin jos on jo vakava tilanne.

H1: Sellaisissa tilanteissa, kun on vähän epäselvä se perheen tilanne ja se mitä läheiset ja miten ne läheiset on mukana siinä ehkä se on ollut sellainen, että on vähän ollut ristiriitainen olo perheen tilanteesta ja siitä miten läheiset ovat mukana.

Läheisverkosto kartoitetaan viimeistään huostaanottoa tai sijoitusta valmisteltaessa. Lastensuojelulain (2007/417) 32 § velvoittaa läheisverkoston kartoittamiseen tilanteissa, joissa joudutaan harkitsemaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Kartoittaminen voidaan jättää tekemättä, mikäli se ei asian kiireellisyyden vuoksi ole mahdollista tai kartoittaminen ei perustellusta syystä ole tarpeen. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijän on aina perusteltava päätöksensä ja selvitettävä laatimissaan asiakirjoissa, miten läheisverkoston mahdollisuuksia on pyritty huomioimaan. Avohuollossa tehdään myös 37 §:n mukaisia kestoaltaan lyhytaikaisia avohuollon sijoituksia, joita on 40 §:n mukaisesti vuoden 2015 huhtikuusta lukien järjestetty myös kiireellisesti huostaanoton edellytysten täytyessä. (Emt.) Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puheessa korostui, että kriisitilanteessa läheisverkosto nostetaan esille, sitä kartoitetaan ja sen mahdollisuuksia pyritään selvittämään ja huomioimaan.

H2: Mietin, että ehkä sitä läheisverkostoa ei niin paljon käytetä näissä niin sanotuissa kevyissä tapauksissa. Sitten kun huoli alkaa olla suuri, niin sit tulee vasta läheisverkoston käyttämisen tarve ja se korostuu mikä tietysti kuulostaa vähän hassulta. Sitä pitäisi ehkä siellä varhaisessa vaiheessa enemmän käyttää, mutta valitettavasti työssä on mennyt niin että se tulee vasta huostaanottoa valmisteltaessa ja silloin siihen enemmän kiinnitetään huomiota.

Tieto lapsen läheisverkostosta tulee näkyä lastensuojelun dokumenteissa, jotta kriisitilanteessa voidaan nopeasti yrittää turvautua lapselle läheisen tukeen ja mahdollisuuksiin huolehtia lapsesta tai jopa ottaa lapsi luokseen. Kun tieto lapsen läheisverkostosta on kartoitettu ja dokumentoitu, voidaan sitä käyttää tilanteissa, joissa lapsi

sijoitetaan kiireellisesti kodin ulkopuolelle. Tällöin voidaan tarjota lapsen läheiselle mahdollisuutta ottaa lapsi luokseen, mikäli sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista.

H2: Mulle ainakin tuli jossain vaiheessa mieleen, kun sitä alettiin enemmän läheisverkostoa kartoittamaan ja että kun se pitää olla siellä kirjattuna, että aina täällä valmistaudutaan siihen pahimpaan mahdolliseen. Siihen että lapsen olosuhteet vaarantuu kotona niin paljon, että sen takia pitää näkyä dokumentoinissa, jos sattuu jotakin. Tietää keneen olla yhteydessä, että vältetään lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle vieraaseen paikkaan. Tämä on varmaan ollut yksi ajatus siinä, että on tiedossa millainen se läheisverkosto on.

H3: Niin aika usein on jouduttu käyttämään läheisverkostoa ja sehän on vaan hyvä asia.

H9: Sillainhan se on niinkun tosi hyvä, että läheisverkosto niinku kartoitetaan edes jollakin tavalla. Että siellä sitten tarvittaessa on sit semmosta olemassa, että voi olla heihin yhteydessä että monestihan se on täällä lastensuojelupuolella se että niinku akuutissa tilanteessakin niinku sitäkin varten sinne laitetaan niitä läheisverkoston yhteystietoja ja että ensisijaisesti yhteys tänne jos tulee esimerkiksi päihdepulmaiset vanhemmat niin siellä on sit hyvä näkyä, jos on semmonen taho joka pystyy huolehtimaan lapsesta.

Silloin kun lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle harkitaan ja sijoitustilanne tulee yllättäen, ei läheisverkostoa välttämättä ehditä kartoittaa huolellisesti. Tällöin aikaisemman kartoituksen merkitys korostuu ja se, että tieto lapsen läheisverkostosta on kirjattu asiakasdokumentteihin. Sijoitustilanteessa lapsi ja vanhemmat eivät välttämättä kykene kertomaan tarkasti läheisverkostosta eikä se aina asian kiireellisyyden vuoksi ole mahdollistakaan. Tämän seurauksena voi olla joko se, ettei läheisverkostoa ehditä kartoittaa, tai sitten se, että läheisverkostoa kartoittaessa jää joku läheisverkostoon oleellisesti kuuluva taho huomiomatta. Toisaalta läheisverkosto saattaa aktivoitua ja löytyä tueksi myös sijoituksen aikana.

H3: Alunperin poika sijoitettiin kiireellisesti, kun läheisverkostoa ei oikein tiedetty eikä sitä oltu ihan riittävästi ehditty kartoittaa. Siinä sitten löytyikin aika pian kiireellisen sijoituksen aikana täti ja tää poika sitten siirrettiin sijoituspaikasta tädille. Nyt hän kyllä asuu ihan isänsä luona, mutta se täti oli hyvä voimavara kriisitilanteessa ja myöhemminkin on ollut tukena.

H5: Jos on tehnyt työtä pienellä porukalla niin sieltä on saattanut jäädä tärkeä verkostoon kuuluva taho, kun mulla jäi kerran ja kun tulikin sijoitustilanne niin sieltä nousi sukulaisperhe joka oli tuntenut lapsen jo pitkään. Tämä olikin iso suku, mutta loppujen lopuksi lapsi ja äiti toivat kriisitilanteessa esille ja läheissijoitus onnistui. Mulla tuli sellanen olo, että olen epäonnistunut kartoittamaan, että ehkä kaipaisi sitä koulutusta, aikaa ja ois voinut aikaisemmin ottaa sen verkostoon mukaan.

Seuraavassa katkelmassa nousee esille se, että lastensuojelussa kohdataan tilanteita, joissa sijoitus läheisverkostoon ei onnistu, koska läheisillä ei ole mahdollisuutta ryhtyä sijaisvanhemmaksi. Sijoituksen aikana voidaan kuitenkin tukea lapsen yhteydenpitoa myös muihin läheisiinsä kuin vanhempiin. Tämä edellyttää sitä, että lapselle merkittävät läheissuhteet ovat tiedossa. Katkelmassa haastatellun sosiaalityöntekijän käsitys on, että lapselle läheisen tuki sijoituksen aikana on merkittävä asia, vaikka läheisverkostoon sijoittaminen ei onnistunutkaan.

H2: Sit näitä sijoituksia on onnistuneita, mutta myös epäonnistuneita läheisverkostoon sijoituksia. Joskus koki pitkään, että täähän on hyvä juttu, että mennään läheisverkoston suuntaan ja aika usein niinkun jo sanottu, että sijoitusvaiheessa läheisverkosto korostuu ja valitettavasti aina ei sitten onnistunutkaan. Ollaan menty pitkälle, että heidät koulutetaan ja heidät jo melkein hyväksytään kunnes he vetäytyykin ja sanookin etteivät he olekaan valmiita. Tavallaan siinä matkalla on sitä onnistumisen kokemusta, vaikkei tämä olekaan onnistunut kun se loppujen lopuks saattaa kaatuakin. H3: Siitähän jää käteen kuitenkin se, että ne läheiset voivat tukea ja olla jatkossa tukena.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Tutkielman tarkoituksena on ollut kartoittaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen läheisverkostosta ja läheisverkostotyöstä lastensuojelun avohuollossa. Lisäksi on tarkasteltu läheisverkostotyön toteutumista. Tutkimuskysymyksiin on haettu vastauksia haastatteleamalla yhden lastensuojeluyksikön sisällä työskentelevää yhdeksää lastensuojelun sosiaalityöntekijää. Analyysin apukeinona on käytetty litteroidun haastatteluaineiston teemoittelua tutkimuskysymysten mukaisesti.

Tutkimustulosten mukaan läheisverkoston huomioiminen lastensuojelun avohuollossa on usein viimesijaista ja sitä pääsääntöisesti toteutetaan silloin, kun lapsen tilanne on huolestuttava tai vakava. Tämän lisäksi tutkimustuloksena aineistosta on ilmennyt, että lapsen kokemus ja ääni läheissuhteidensa kuvaajana ja määrittäjänä jää lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aikana osittain ristiriitaiseksi. Lastensuojelun avohuollossa työskentelevät sosiaalityöntekijät kyllä tunnistavat, että kokemuksena läheissuhteiden määrittäminen voi olla erilainen riippuen siitä, keneltä kysytään ja mistä näkökulmasta määrittämistä tarkastellaan. Silti läheisverkosto asiakastyössä näyttää aineiston perusteella määrittyvän pääsääntöisesti vanhemman ja sosiaalityöntekijän kulttuuristen oletusten kautta ja sivuuttavan osittain lapsen kokemuksen hänelle merkityksellisistä läheissuhteista.

Mikäli lapselle ei lastensuojelutyössä anneta mahdollisuutta kertoa läheisiksi kokemistaan ihmisistä, jäävät lapsen kokemus, toiveet ja mielipide näkymättömiksi. Sosiaalityöntekijä ei tällöin saa tietoa lapsen perhe- ja läheissuhteista eikä niiden merkityksistä ja tunteista lapselle. Lastensuojelun sosiaalityölle lapsen hyvinvointitiedon ja läheissuhteiden tarkastelu myös vanhempi-suhteiden ja kodin ulkopuolelta tuo aikaisemman tutkimuksen perusteella laajempialaista tietoa ihmissuhteiden lapselle tuottamasta hyvinvoinnista ja uhasta (ks. Helavirta 2006). Lapsella on usein paljon sellaista tietoa omasta elämästään, mikä ei tule lastensuojelun tietoon ilman, että sitä kysytään suoraan lapselta (Muukkonen 2008, 169; Heino 2006, 216).

Lapsen läheisverkoston kartoittaminen, lapsen läheisten ja jatkuvien ihmissuhteiden turvaaminen, lapsen äänen ja määritysten kuuleminen ovat sosiaalityön eettisiä ja Suomessa ratifioituihin ihmisoikeussopimuksiin pohjautuvia tehtäviä. Jokainen turvalliseksi koettu läheissuhde on lapselle merkityksellinen, tukee lapsen selviytymistä, kasvua ja kehitystä.

Toisaalta myös lapsen läheissuhteissaan kokema uhka ja haitallisen suhteen hyvinvointia heikentävä vaikutus on lastensuojelun sosiaalityön kannalta oleellinen tieto. Uudistettu sosiaalihuoltolaki ohjaa tunnistamaan ja huomioimaan auttamistyössä myös tukea antavan läheisverkoston puuttumisen asiakkaan elämästä. Lasten ja nuorten näkökulmasta huomiota tulisi kiinnittää erityisesti niihin lapsiin ja nuoriin, joilla ei ole luottamuksellisia läheissuhteita, koska silloin tarve kuulevalle ammattilaiselle koostuu (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 160).

Keskeisenä tutkimustuloksena on noussut esiin, että lapsen ääni ja kokemus läheisverkoston määrittelijänä on lastensuojelutyössä ristiriitainen. Ristiriitainen se on sikäli, että usein lapsen ja perheen läheissuhteet määrittyvät vanhemman kautta. Määrittymiseen vaikuttavat myös sosiaalityöntekijän kulttuuriset oletukset ja lastensuojelutyön reunaehdot. Aineistossa lapsen lastensuojeluasiassa mukana olleet läheiset ovat olleet sukulaisia. Aineisto on kuitenkin osoittanut, että sosiaalityöntekijät pitävät läheisverkoston kartoittamisessa tärkeänä lapsikeskeisyyttä ja sitä, että lapsi saa kertoa omista tärkeänä ja läheisenä pitämistä henkilöistä. Tästä huolimatta lapsen ja perheen läheisistä kertovat usein lapsen vanhemmat.

Tutkielman aineiston mukaan asiakkaan läheisverkosto kartoitetaan tavallisesti asiakkuuden alussa lastensuojelun tarvetta selvitettäessä. Kartoittamisella tähdätään tiedon saamiseen sekä asiakkaan läheisverkostosta että läheisverkoston tuen mahdollisuuksista. Voimassaoleva lainsäädäntö on ollut merkittävä läheisverkoston kartoittamista ohjaava tekijä. Uudistetussa sosiaalihuoltolaissa on läheisverkoston kartoittaminen säädetty osaksi asiakkaan palvelutarpeen arvioinnin prosesseja. Kartoittamisella tavoitellaan sen selvittämistä, miten verkosto osallistuu asiakkaan tukemiseen (Sosiaalihuoltolaki soveltamisopas 2015, 78). Lisäksi lastensuojelun avohuollossa lainsäädännön asettamat velvoitteet ovat muuttaneet työkäytäntöjä siten, että läheisverkoston kartoittaminen on tullut keskeiseksi osaksi huostaanoton suunnittelua ja valmistelua. Läheisverkoston kartoittamisen velvoite on ollut lastensuojelulaissa voimassa vuodesta 2007 alkaen. Ennen vuotta 2007 voimassa oli vuonna 1983 voimaan astunut lastensuojelulaki, johon ei sisältynyt minkäänlaisia viitteitä läheisverkoston kartoittamisesta tai selvittämisestä (LsL 683/1983).

Lapsen lastensuojeluasian alkaessa läheisverkostoa yleensä pyritään kartoittamaan, mutta kartoittaminen ei usein johda lapsen läheisverkoston huomioimiseen tai mukaan ottamiseen lapsen lastensuojelun avohuollon asiakkuuden alkaessa. Myöskään palvelutarpeen arvioinnin

aikana läheisverkostoa ei yleensä kutsuta mukaan. Tulos on samankaltainen kuin Tarja Heinon (2007, 43–44), joka on todennut, että lapsen lastensuojelun asiakkuuden alkaessa läheisverkosto tavallisesti kartoitetaan, mutta tämän jälkeen läheiset jäävät usein sivuun yhteistyöstä. Arja Ahosen (2013, 73) mukaan läheisiä saatetaan ohittaa myös lastensuojelun dokumentoinnissa. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijä kyllä tiedostaa, että läheissuhteita on olemassa, mutta niiden merkitystä ei huostaanottopäätöksissä käsitellä. (Emt.) Lastensuojelun avohuollossa läheisten kartoittaminen ei tutkielman aineiston perusteella tähtää useinkaan läheisten näkökulman kuulemiseen tai heidän kutsumiseen mukaan tai koolle. Läheisverkostotyönä voidaan kuitenkin Jaakko Seikkulan ja Tom Arnkilin (2009, 11) mukaan pitää jo läheisistä kysymistä ja asian käsittelyä asiakkaan kanssa.

Lastensuojelun avohuollossa läheisverkostotyötä on tutkielman aineiston perusteella tehty siten, että läheiset ovat joissakin tapauksissa olleet osallisia, heitä on kohdattu ja otettu työskentelyyn mukaan. Erityisenä läheisverkostotyön käytäntönä on noussut esille työeronneiden perheiden asiassa. Tällöin on pidetty tärkeänä etävanhemman mukaan ottamista ja voimaannuttamista lapsen tilanteen turvaamiseksi. Työskentelyllä on tavoiteltu etävanhemman vahvempaa osallistumista lapsen arkeen ja huolenpitoon. Etävanhemman voimaantuminen vanhempana on muun muassa mahdollistanut lapselle turvaa silloin, kun lähivanhempi ei ole kyennyt lapsesta huolehtimaan. Työskentelyn avulla on kyetty vahvistamaan lapsen ja etävanhemman suhdetta ja heidän yhteydenpitoaan. Lisäksi työskentelyllä on korjattu vanhempien välisiä ristiriitoja, ja tähdätty lapsen suhteen säilymiseen kumpaankin vanhempaan. Etävanhemman mukaan ottaminen on mahdollistanut lapsen läheisverkoston laajenemisen etävanhemman sukulaisiin ja muihin läheisiin. Etävanhemman läheisverkosto on myös joissain tilanteissa tukenut edellä kuvailtujen tavoitteiden saavuttamista.

Kokonaisuudessaan läheisten huomioiminen työskentelyssä on mahdollistanut läheisten osallisuutta, läheisen näkökulman esiin tulemistä ja tiedonsaantia lapsen ja perheen tilanteesta. Läheisten kanssa keskusteltaessa on voitu hahmotella ja suunnitella sitä, kuinka läheiset voisivat toimia voimavarana, tukea ja tehdä lapsen elämään vaikuttavia ratkaisuja. Lastensuojeluasioissa on usein esillä toive siitä, että läheinen voisi ottaa lapsen luokseen tilanteissa, joissa lapsella ei ole turvallista olla kotona.

Vaikka läheisiä on joissakin tapauksissa kohdattu ja otettu työskentelyyn mukaan, näyttäytyy läheisverkostotyö lastensuojelun avohuollossa tutkimustulosten perusteella kuitenkin viimesijaisena tavoitteena ja tuen muotona. Viimesijaiseksi sen tekee se, että läheisverkoston mahdollisuuksia ja sieltä saatavaa tukea kartoitetaan silloin, kun lapsen tilanne on huolestuttava ja vakava tai lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle harkitaan. Tällöin läheisverkoston kartoittamista usein ohjaa lastensuojelulain normatiivinen vaade läheisverkoston mahdollisuuksien selvittämiseksi tilanteissa, joissa pohditaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle.

Läheisverkoston viimesijaisessa mukaan kutumisessa korostuu aikaisemmin tehdyn kartoittamisen ja tiedon dokumentoinnin merkitys, sillä sijaishuoltapaikan valinta on ratkaistava aina lapsen edun mukaisesti. Läheisverkostoa kartoitettaessa kriisitilanteissa tärkeitä läheisverkostoon kuuluvia tahoja on tutkielman aineiston perusteella jäänyt huomioimatta. Tämä on johtunut siitä, että kriisitilanteessa läheisverkostoa ei aina ehditä huolellisesti kartoittaa eikä lapsi tai vanhempi välttämättä kykene nimeämään tärkeitä läheisiään. Mikäli läheisverkosto ei ole tiedossa, lasta ei voida sijoittaa läheisen luo. Arvion puuttuminen voi myös aiheuttaa riskin siitä, että huostaanoton jälkeen lapsen arjesta jää pois hänelle merkittävän läheisen tuki (Ahonen 2013, 75). Huostaanotto voi olla myös läheiselle kriisi, mikäli läheinen jää vaille tietoa lapsen sijaishuoltapaikasta, eikä hän voi pitää yhteyttä tai osallistua lapsen tukemiseen sijaishuollon aikana.

Läheisverkostotyön viimesijaisuus on ongelmallinen myös siitä näkökulmasta, että läheiseen tutustutaan ja hänen näkemyksiään kuullaan vasta sijoitustilanteessa. Kun harkitaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle, tulee sosiaalityöntekijän arvioida läheissijoituksen mahdollisuutta. Läheisverkostoon sijoitettaessa lapsen läheissuhteet, läheissuhteiden laatu sekä läheisen mahdollisuudet huolehtia lapsen kasvusta, kehityksestä ja hyvinvoinnista olisi oltava tiedossa tai ne tulisi selvittää huolellisesti ennen päätöksen tekoa.

Lastensuojelulaki kuitenkin sallii läheisverkoston mahdollisuuksien selvittämättä jättämisen sijoitustilanteessa asian kiireellisyyden tai muun perustellun syyn nojalla (LsL 2007/417, 32§). Näissä sijoitustilanteissa niiden lasten asema on heikompi kuin niiden, joiden asiassa on jo aikaisemmin ollut mukana läheisiä. Ne lapset, joiden läheisverkostoa ei tunneta tai ole dokumentoitu, voivat olla niitä, joiden läheisverkostoa ei riittävästi kartoiteta lasta sijoitettaessa. Vaarana tällöin on, että läheisiä katoaa, tai heidät ohitetaan

huostaanottopäätösten yhteenvedosta kuten Ahonen (2013, 83) on tutkimuksessaan todennut käyneen. Tämä saattaa johtaa siihen, että lapsen läheissuhteita katkeaa. Tällöin lastensuojelutyössä on jäänyt tunnistamatta muuhun kuin vanhemmuuteen perustuvien ihmissuhteiden myönteisiä vaikutuksia lapsen kasville, kehitykselle ja hyvinvoinnille. (Emt.) Toisaalta voi käydä myös niin, että lapsi sijoitetaan läheisverkostoon ilman riittävän syvällistä ja huolellista arviota läheisen soveltuvuudesta sijaisvanhemmaksi.

Lastensuojelun sosiaalityössä läheisverkoston huomioiminen lapsen kannalta tuokin merkittävää tietoa lapsen arjesta ja hänen hyvinvoinnistaan. Sosiaalityössä on tunnistettava lapselle tärkeä läheissuhde, jotta suhteen jatkuvuutta on mahdollista ylläpitää erityisesti tilanteissa, joissa se uhkaa katketa sosiaalityön toimenpiteiden seurauksena. Läheisverkostotyön hyvien työkäytäntöjen avulla on mahdollista välttää riskejä, joita läheisverkoston tunnistamatta jääminen voi aiheuttaa. Tutkielman tutkimustulosten perusteella esimerkiksi verkostotyön menetelmien käyttäminen on mahdollistanut läheisten osallisuutta ja läheisverkoston tuen mahdollisuuksien huolellista kartoittamista. Käytettyjä verkostotyön menetelmiä ovat tutkielman aineiston perusteella olleet läheisneuvonpidot ja verkostodialogit. Nämä verkostotyön menetelmät ovat mahdollistaneet yhteistyön rakentumista läheisverkoston ja lastensuojelun välillä. Menetelmiä hyödyksi käyttäen on saavutettu asiakastyytyväisyyden lisäksi hyviä ja toimivia, lapsen tilannetta turvaavia käytännöllisiä ratkaisuja. Menetelmiä kuitenkin käytetään lastensuojelutyössä valitettavan harvoin. Syynä tähän on se, että menetelmien käyttöön liittyy myös haasteita, joita ovat esimerkiksi lastensuojelun resurssien ja käytettävän ajan puute sekä esimerkiksi se, että läheiset eivät aina saavu tilaisuuksiin paikalle.

Tutkielman tutkimustulokset sisältävät muutamia rajoituksia. Ensinnäkin ne valottavat vain sen organisaation toimintaa ja käytäntöjä, jossa tutkimus on toteutettu. Tutkimuskunnassa läheisverkostoa on joidenkin asiakkaiden kohdalla pyritty ottamaan mukaan, ja läheisverkosto on kartoitettu ja sen mahdollisuudet huomioitu viimeistään silloin, kun on harkittu lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Suomen kuntien lastensuojelun avohuollossa lienee kirjavia käytäntöjä, eikä tutkimus anna kokonaiskuvaa siitä, miten muilla paikkakunnilla huomioidaan läheisverkostoa lapsen lastensuojeluasiassa. Tutkimustulokset eivät siten anna kokonaiskuvaa siitä, millaisia läheisverkostotyön käytäntöjä muissa kunnissa on käytössä, vai onko niitä käytössä lainkaan.

Tutkimusaineisto on perustunut sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin ja myös se sisältää rajoituksia. Aineistosta ei esimerkiksi käy ilmi tapauksia, joissa läheisverkostoa ei lapsen lastensuojeluasiassa ole lainkaan ollut mukana tai verkostoa ei lainkaan ole huomioitu. Haastattelutilanteissa sosiaalityöntekijät ovat nimittäin pyrkineet muistelemaan ja kertomaan vain niistä tapauksista, joissa läheisverkostoa on jollakin tavalla huomioitu, tai joissa läheisiä on ollut lapsen lastensuojeluasiassa mukana. Haastattelurungon kysymyksiä olisikin voinut olla aiheellista muotoilla siten, että haastatteluaineistolla olisi saanut kattavampaa kokonaiskuvaa esimerkiksi siitä, kuinka läheisiä valikoituu lapsen lastensuojeluasiaan. Haastatteluaineisto ei myöskään tuo ilmi esimerkiksi sitä, kuinka läheisverkosto asiakasdokumenttien tasolla näyttäytyy. Jatkotutkimuksen kannalta olisikin mielenkiintoista tarkastella myös asiakasdokumentteja kuten asiakassuunnitelmia tai sijoitus- tai huostaanottopäätöksiä lapsen läheisverkoston huomioimisen ja läheisverkostotyön näkökulmista.

Myös näkökulman valinta tuo rajallisuutta tutkielman tuloksiin. Tutkielman pituuden puitteissa ei ole ollut mahdollisuutta tarkastella aihetta asiakasnäkökulmasta tai kokemusasiantuntijuuden kautta. Asiakasnäkökulma olisi erittäin tärkeä lastensuojelutyön kehittämisen kannalta ja siten myös huomionarvoinen jatkotutkimusaihe. Lasten, nuorten, vanhempien ja heidän läheistensä ääni tulisi huomioida ja niitä tulisi kuulla lastensuojelutyön käytännöistä puhuttaessa, työkäytäntöjä kehitettäessä ja laajemminkin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Asiakasnäkökulma jatkotutkimuksen kohteena olisi todennäköisesti hedelmällinen, ja lisätutkimuksen siivittämänä työkäytäntöjen kehittyminen asiakasystävällisiksi aidosti mahdollistuisi. Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten läheissuhteiden tutkiminen voisi mahdollistua esimerkiksi osallistuvan havainnoinnin kautta. Osallistuva havainnointi on Maritta Törrösen (2005, 227) mukaan systemaattinen tapa tuottaa tietoa lasten sosiaalisista verkostoista. Se perustuu siihen, että tutkija viettää paljon aikaa yhdessä tutkittavien kanssa, tutustuu heidän arkeensa, toimintaan ja ajatuksiin.

Vaikka tutkimustuloksissa on rajallisuutta, ovat niissä esiin tulleet seikat silti merkityksellisiä. Myös keskustelun viriäminen aiheesta on tärkeää. Läheisverkoston kartoittaminen ja mukaan ottaminen on esitetty aikaisemman tutkimuksen valossa yhdeksi lastensuojelutyön haasteeksi (ks. esim. Heino 2007, 70; Heino 2009, 102; Uramo 2008, 70). Niin lapsen, vanhemman kuin läheisverkostonkin osallisuuden tavoittelemisen merkityksellisyys on lisätty myös lastensuojelun laatusuosituksen (Lavikainen ym. 2013, 22). Vaikka nämä asiat on nostettu

keskusteluun, niitä ei silti ole tarkemmin tutkittu. Sosiaalityöntekijöiden näkemysten ja lastensuojelutyön käytännön tason tutkiminen on tässä mielessä ollut tärkeää, koska käytäntöjen ja sosiaalityöntekijöiden käsitysten ja näkökulmien kuuleminen ja tarkastelu avaa mahdollisuuksia esitetyn haasteen ratkaisemiseen ja käytäntöjen kehittämiseen.

Tutkielman keskeisin johtopäätös on se, että käytännön lastensuojelutyössä tarvitaan enemmän sekä lapsen läheissuhteiden kuulemista suoraan lapselta, että läheissuhteiden tarkastelua lapsen hyvinvoinnin kannalta. Tämän lisäksi tarvitaan läheisasioiden työstämistä lastensuojeluprosessien eri vaiheissa ja myös läheisten huomioimista ja mukaan ottamista yhä varhaisemmassa vaiheessa asiakasprosessia. Sosiaalityöntekijältä nämä asiat vaativat luovaa taitoa tunnistaa lapsen perustavan laatuksia läheissuhteita ja läheisten tuen mahdollisuuksia sekä rajoituksia. Lisäksi ne vaativat läheisverkostotyölle mahdollisuuden antamista ja sen konkreettista tekemistä. Läheisverkostotyölle mahdollisuuden antamisen lähtökohta on, että asiakas tulee siitä tietoiseksi.

LÄHTEET

Ahonen, Arja Maarit (2013) Lapsen edun argumentointi sijaishuollossa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen Lisensiaatintutkimus.

Ahlroth, Eila & Kurganova, Galina (2007) Lastensuojelun työmenetelmiä. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Arnkil, Erik (2004) Verkostotyö lastensuojelussa – menetelmät huolen mukaan. Teoksessa Anna-Maija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Tammi, 214–239.

Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko & Arnkil, Robert (2005) Hyvien käytäntöjen tutkittavuudesta, siirrettävyydestä ja jatkuvuudesta. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005): 6

Arnkil, Tom & Seikkula, Jaakko (2014) “Nehän kuunteli meitä!” Dialogeja monissa suhteissa. Tampere: THL.

Conolly, Marie (2006) Fifteen years of family group conferencing: Coordinators talk about their experiences in Aotearoa New Zealand. British Journal of Social Work 36(4), 523–240.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom-Erik & Rautavaara, Marie (2006) Ennakointidialogeja huolten vyöhykkeellä. Verkostokonsultin käsikirja – ohjeita verkostomaiseen työskentelyyn. Helsinki: Stakes.

Eräsaari, Leena (2009) Jos ratkaisu on yhteisö, mikä on ongelma? Teoksessa Karin Filander & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 67–86.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2007) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: Ps-Kustannus, 25–44.

Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2001) Virtuaaliyhteisöllisyys ja langaton kommunikaatio – uhka ja mahdollisuus lapsille. Teoksessa Marjatta Kangassalo & Juha Suoranta (toim.) Lasten tietoyhteiskunta. Vammala: Tampere university Press, 193–207.

HE 164/2014, Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Heino, Tarja (2000) Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä. Stakes oppaita 40. Jyväskylä: STAKES

Heino, Tarja & Kaatra, Anne & Korhonen, Liisa & Possauer, Monika & Vuorio, Juha-Pekka (2005) Läheisneuvonpidon ja sosiaalityön kriittinen kohta: Lapsi. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 279–303.

Heino, Tarja (2006) Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Vaajakoski: Stakes, 195–222.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2008) Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL, 84–108.

Heino, Tarja & Arnkil, Tom (2015) Vallankäyttöä yhteisöllisyyden tueksi: tapaus läheisneuvonpito. Teoksessa Sanna Väyrynen, Kaisa Kostamo-Pääkkö & Pekka Ojaniemi (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. EU: United Press Global, 195–216.

Helavirta, Susanna (2006) Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: Ps-kustannus, 195–220.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Tallinna: Gaudeamus.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL, 117–132.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hyytinen, Riitta (2009) Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutuksessa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL, 245–263.

Jokinen, Kimmo & Malinen, Kaisa & Pirskanen, Henna & Moilanen, Sanna & Rautakorpi, Sonja & Harju-Veijola, Minna & Notko, Marianne & Kuronen, Marjo (2013) Lapset kertovat perheestään – Mitä kuulemme? Teoksessa Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä (toim.) Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Tallinna: Gaudeamus, 175–197.

Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2009) Menetelmät lastensuojelutyön tukena. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL, 108–120.

Kananoja, Aulikki & Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2012) Väliraportti. Toimiva lastensuojelu. Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämisestä. Helsinki: STM.

Kananoja, Aulikki & Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2013) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Helsinki: STM.

Ketokivi, Kaisa (2012) *The Relational Self, the Social Bond the Dynamics of Personal Relationships: A Sociological Analysis*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kirke, Deirdre M (2009) Social network analysis. Teoksessa Mel Gray & Stephen A. Webb (toim.) *Social Work Theories and Methods*. London: SAGE, 131–142.

Kokko, Riitta-Liisa (2006) *Tulevaisuuden muistelu. Ennakointidialogit asiakkaiden kokemina*. Helsinki: Stakes.

Korhonen, Liisa (2008) Verkostotyöstä läheisneuvonpitoon. Teoksessa Juha-Pekka Vuorio & Erja Saurama & Salla Hänninen (toim.) *Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta*. Helsinki: Socca. 52–60.

Koskimies, Mimosa & Pyhäjoki, Jukka (2009) Varhainen puuttuminen ja dialogisuuden edistäminen huolen vyöhykkeillä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: THL, 186–197.

Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Väyrynen, Sanna & Ojaniemi, Pekka (2015) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Teoksessa Sanna Väyrynen, Kaisa Kostamo-Pääkkö & Pekka Ojaniemi (toim.) *Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä*. EU: United Press Global, 7–12.

Kuula, Arja (2015) *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vantaa: Vastapaino.

Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaan otetulle lapselle? Sastamala: Kunnallisanalan kehittämissäätiö.

Laatikainen, Tiina & Säävälä, Minna & Wikström, Katja & Haikkola, Lotta & Malin, Maili & Alitolppa-Niitamo, Anne (2013) Kuinka saada tietoa ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnista? Teoksessa Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä (toim.) *Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen*. Tallinna: Gaudeamus, 226–242.

Lahtinen Pia & Särkiö, Hanna (2015) *Lähemmäs Lasta 29.10-30.10.2015 – koulutusmateriaali*. Pesäpuu ry.

Laine, Kaarina (2005) *Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa*. Keuruu: Otava.

Laine, Sanna (2015) Ylisukupolvisen trauman huomioiminen läheissijoitusprosessin arvioinnissa ja päätöksenteossa. Sosiaalityön pro-gradu tutkielma. Tampereen yliopisto.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Lastensuojelun käsikirja (2016a) Sijoitus avohuollon tukitoimena. Saatavilla <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/avohuolto/sijoitus-avohuollon-tukitoimena> Viitattu 12.2.2016.

Lastensuojelun käsikirja (2016) Työskentely lapsen kanssa.
https://www.thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/tyoskentely-huostaanottovaiheessa/tyoskentely-lapsen-kanssa#Lähtökohtana_huoltajan_lupa
Viitattu 9.2.2016.

Lavikainen, Marjo & Ruuskanen, Kristiina (2013) Lastensuojelun laatusuositus. Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:20. Helsinki: STM.

Lavikainen, Marjo & Puustinen-Korhonen, Aila & Ruuskanen, Kristiina (2014) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4. Helsinki: STM.

Liukkonen, Reetta (2010) Joskus joutsenet näyttävät kurjilta – luovat ja toiminnalliset työmenetelmät lastensuojelutyössä. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 114–130.

Mason, Jennifer & Tipper, Becky (2008) Being Related. How children define and create kinship. *Childhood* 15(4), 441–460.

McGrath, Brian & Brennan, M.A & Dolan, Pat & Barnett, Rosemary (2012) Adolescents and their networks of social support: real connections in real lives? *Child and Family Social Work* 19(2), 237–248.

Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL, 133–144.

Myllyniemi, Sami & Berg, Päivi (2013) Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Opetus ja kulttuuriministeriö: Nuorisotutkimusverkosto.

Niemi, Heli (2003) Mihin kuulun kuka olen? Koti ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Nousiainen, Kirsi & Paasivirta, Annukka & Turunen, Saija (2011) Läheisneuvonpidon juurtuminen pääkaupunkiseudulla. Teoksessa Kirsi Nousiainen & Annukka Paasivirta & Sari Pitkänen & Saija Turunen & Jukka Vehviläinen, Monialainen yhteistyö ja verkostomaiset työtavat lasten ja nuorten palveluissa. Loppuraportti Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan Osaaminen, työ ja hyvinvointijaostolle, 12–40.

Nylund, Marianne (2004) Sosiaalisten verkostojen tutkimus ja sosiaalityön käytännöt. *Janus* 2(12), 184–199.

Nyyman, Helena & Maahi, Katri (2008) Läheisneuvonpito lastensuojelun sosiaalityöntekijän työvälineenä. Teoksessa Juha-Pekka Vuorio & Erja Saurama & Salla Hänninen (toim.) Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Helsinki: Socca, 76–95.

O'Connor, Pat & Haynes, Amanda & Kane, Ciara (2004) Relational Discourses. Social ties with family and friends. *Childhood* 11 (3), 361–382.

Oranen, Mikko (2008) Lapsi lastensuojelussa – ehdollista osallisuutta? Kirsi Hakala (toim.) Lapsella on oikeus osallistua. Lapsiasiainvaltuutetun vuosikirja 2008. Helsinki: STM

Pesäpuu ry (2013) Lähemmäs. Läheisten osallisuuden vahvistaminen lastensuojelussa 2013-2016. http://www.pesapuu.fi/media/uploads/dokumentit/lahemmas/lahemmas_esite_100114.pdf Viitattu 23.3.2016.

Pikassos (2015) Lastensuojelun tarpeen selvittämisen kootut käytännöt. <http://www.pikassos.fi/aineistot/finish/115-lasse-hankkeen-kootut-kaytannot/743-lasse-kootut-kaytannot> Viitattu 11.2.2016.

Pohjola, Anneli (2012) Moniulotteinen vaikuttavuus. Teoksessa Anneli Pohjola & Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 19–43.

Pohjola, Anneli (2015) Yhteisöt ja yhteisöllisyys monimuotoisena ilmiönä. Teoksessa Sanna Väyrynen, Kaisa Kostamo-Pääkkö & Pekka Ojaniemi (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. EU: United Press Global, 15–34.

Poikela, Ritva (2010) Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa. Kohteen rakentumisen moniääninen menetelmä. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto: Sosiaalitieteiden laitos.

Pulkinen, Katri (2011) Asiakkaiden kokemuksia lastensuojelusta. Asiakaspeili tiedon muodostuksen välineenä. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3.

Pyhäjoki, Jukka (2005) Dialogisuus auttamistyön verkostoissa. Teoksessa Mikko Reijonen (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: Ps-Kustannus, 71–91.

Reinikainen, Sarianna (2009) Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL 101–111.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto.

Ritala-Koskinen, Aino (2003) Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa Mirja Satka & Anneli Pohjola & Markkatarajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi, 103–124.

Räty, Tapio (2007) Uusi lastensuojelulaki, Helsinki: Edita.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV-Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

Salmivalli, Christina (2005) Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: Ps-Kustannus.

Seikkula, Jaakko (1994) Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Tampere: Kirjayhtymä.

Seikkula, Jaakko & Arnkil Tom (2009) Dialoginen verkostotyö. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Esa Print Oy.

Sinko, Päivi & Muuronen, Kaisu (2013) Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva (2013) Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Valtiovarainministeriö: Valtiovarainministeriön julkaisuja.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Sosiaalihuoltolaki soveltamisopas (2015)

<https://www.innokyla.fi/documents/1533196/39b8870b-2043-4868-b1b6-c49ddfl822ca> Viitattu 21.1.2016.

Suhonen, Anna-Stiina & Salmi, Minna (2004) Yksin Vastuussa arjesta. Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Stakes, 89–96.

Taskinen, Sirpa (2010) Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOY

THL (2014) Lastensuojelu 2014

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu Viitattu 9.2.2014.

Tulensalo, Laura & Ylä-Herranen, Tiina (2009) Avoimen dialogin ja verkostotyön mahdollisuudet lastensuojelussa. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen (toim.) Lastensuojelun hyvät työkäytännöt. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 22–35.

Törönen, Maritta (2005) Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 218–239.

Törrönen, Maritta (2012) Onni on joka päivä. Lapsiperheiden arki ja hyvinvointi. Tallinna: Gaudeamus.

Uramo, Maija (2008) Läheisneuvonpito osana lapsi ja perhekohtaista lastensuojelua. Teoksessa Juha-Pekka Vuorio & Erja Saurama & Salla Hänninen (toim.) Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Helsinki: Socca.

Urponen, Kyösti (2003) Sosiaalityön etiikan teoreettiset taustat. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalityö. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta, 71–87.

Valtonen, Anu (2004) Ryhmähaastattelut- Millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Jyväskylä: Vastapaino, 223–241.

Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa” Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiainvaltuutetun toimisto: Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6.

Vuorio, Juha-Pekka (2008) Läheisneuvonpito ja lastensuojelu. Teoksessa Juha-Pekka Vuorio & Erja Saurama & Salla Hänninen (toim.) Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Helsinki: Socca, 9–36.

Väinälä, Anna & Kärki, Jarmo & Suhonen, Ari & Väyrynen, Riikka (toim.) (2010) Selvitys palvelukohtaisista asiakastiedoista lastensuojelun, kasvatus- ja perheneuvonnan sekä koulun sosiaalityön tehtävissä. Helsinki: THL.

Väyrynen, Kristiina (2008) Lapsen tuska huoltoriidassa. Elämää vanhempien välissä. Psykologian ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Jyväskylän yliopisto.

LIITE 1: Haastattelukysymykset

Aluksi:

Keskustelun tavoitteiden läpikäyminen

Taustatiedot:

Osallistujia pyydetään esittelemään itsensä, kuinka kauan on ollut nykyisen organisaation palveluksessa ja nykyisessä tehtävässä? Onko mahdollisesti käynyt jotain verkostojen kanssa työskentelyyn liittyvää koulutusta?

Varsinaiset haastattelukysymykset:

Aluksi kerro yleisesti mitä tarkoittaa läheisverkosto ja miten se määrittyy asiakastyössä?

Kerro **läheisverkoston kartoittamisesta ja läheistyöstä**:

- Miten kartoitat läheisverkostoa?
- Mitä teet tiedolla saatuaasi sen? Kutsutko läheiset mukaan? Miten teet sen?
- Miten tuet asiakkaan läheissuhteita?

Kerro **onnistumisen kokemuksista läheisverkoston** suhteen:

- Mieti onnistunutta asiakastapausta. Mikä tapauksessa johti onnistumiseen ja miksi koet, että se oli onnistunut?
- Millaisten työkäytäntöjen avulla olet onnistunut?
- Millaisia hyviä kokemuksia sinulla on läheisten kanssa työskentelystä?
- Millaisiin asiakastilanteisiin läheisverkoston mukaan ottaminen on sopinut?

Lopuksi voit pohtia sitä millaisia **haasteita** kohtaat työssäsi läheisverkoston mukaan ottamiseen liittyen?

Kiitos, että olet osallistunut opinnäytetyöni tekemiseen!

LIITE 2: Informointikirje

Hei!

Olen Tampereen yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen pro gradu tutkimusta liittyen läheisverkostoon lastensuojelun avohuollossa. Pro-gradu työni tarkoituksena on selvittää lastensuojelun avohuollon työkäytäntöjä, joilla läheisverkoston osallistuminen lapsen ja perheen tukemiseen on mahdollistunut mahdollisimman varhaisessa vaiheessa asiakasprosessia. Läheisten tuen mahdollisuuksia ja toimivia työkäytäntöjä on tarkoitus kartoittaa sosiaalityöntekijöiden kuvaamien onnistumisten kokemusten avulla. Työni kannalta on erittäin tärkeää saada sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemustietoa aiheesta. Onnistumisen kokemukset olen valinnut lähestymistavaksi pääasiassa siitä syystä, että niiden avulla on mahdollista tehdä näkyväksi toimivia työkäytäntöjä ja tilanteita, joihin ne ovat sopineet.

Aineistoa kerään haastattelemalla pienryhmissä sosiaalityöntekijöitä. Pienryhmällä tarkoitan kahden tai maksimissaan kolmen työntekijän ryhmää. Aineisto olisi tarkoitus kerätä syksyllä 2015 tai viimeistään vuoden loppuun mennessä. Käsittelen haastatteluaineiston ehdottoman luottamuksellisesti eikä tutkimuksessa tule näkyviin yksittäisen sosiaalityöntekijän tietoja. Haastattelu vie työaika maksimissaan puolitoista tuntia. Vastaan mielelläni kysymyksiin! Otathan yhteyttä mikäli haluat osallistua haastatteluun!

Ystävällisin terveisin,

Katariina Törmänen